

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВІСТИКИ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Випуск XXIX

Засновано 2000 року

*Рекомендовано
Вченою радою
Інституту філології
28 жовтня 2014 року*

УДК 81.161.2
ББК 81.2 Ук-5

Рецензенти:

Ф.С. Бацевич, д-р філол. наук, проф.
О.С. Снитко, д-р філол. наук, проф.
Ю.Л. Мосенкіс, д-р філол. наук, проф.
Т.В. Бовсунівська, д-р філол. наук, проф.

А 43 Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика : Зб. наукових праць. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2014. – Вип. 29. – 244 с.

ISSN 2311-2697
РІНЦ № 356-06/2014

У збірнику наукових праць аналізуються перспективні питання української синхронної та діахронної лінгвістики. Наукові праці розраховано на фахівців спеціальних філологічних, філософських, історичних дисциплін, викладачів, аспірантів та студентів вищих навчальних закладів України.

This miscellaneous volume contains contributions dedicated to the analysis of synchronic and diachronic issues of Ukrainian linguistics. It is addressed to specialists of various related disciplines: philologists, linguists, historians and philosophers. It can be likewise used by university lecturers, postgraduates and students.

В сборании научных трудов анализируются перспективные вопросы украинской синхронной и диахронной лингвистики. Научные труды рассчитаны на филологов, философов, историков, преподавателей, аспирантов и студентов высших учебных заведений Украины.

Головний редактор: Л.І. Шевченко, д-р філол. наук, проф.

Редакційна колегія: А. Брацкі, д-р філол. наук, проф. (Польща); **Л.П. Гнатюк**, д-р філол. наук, проф.; **П.Ю. Гриценко**, д-р філол. наук, проф.; **Дель Гаудіо Сальваторе**, PhD (д-р філософії) (Італія); **Д.В. Дергач**, канд. філол. наук, доц. (відп. секр.); **Л.В. Домилівська**, канд. філол. наук; **С.Я. Єрмоленко**, чл.-кор. НАН України, д-р філол. наук, проф.; **А.А. Калетнік**, канд. філол. наук, доц.; **М. Каранфіловскі**, д-р філол. наук, проф. (Македонія); **Т.Ю. Ковалевська**, д-р філол. наук, проф.; **Л.О. Кудрявцева**, д-р філол. наук, проф.; **Л.А. Лисиченко**, д-р філол. наук, проф.; **О.І. Луценко**, канд. філол. наук, доц.; **О.І. Ніка**, д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Півторак**, акад. НАН України, д-р філол. наук, проф.; **Ю.Ф. Прадід**, д-р філол. наук, проф.; **С.К. Росовецький**, д-р філол. наук, проф.; **Д.Ю. Сизонов**, канд. філол. наук, доц.; **Г.Я. Солганик**, д-р філол. наук, проф. (Росія); **Г.І. Халимоненко**, д-р філол. наук, проф.; **Л.В. Шулінова**, канд. філол. наук, доц.

Свідомство про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія KB № 5755 від 15.01.2002 р.

Збірник входить до наукометричної бази України.

Збірник входить до Міжнародної наукометричної бази РІНЦ (Росія) - № 356-06/2014.

Збірник наукових праць є фаховим виданням із дисциплін філологічного профілю. Постановою Президії ВАК України від 12.06.02 № 1-05/6. Бюлетень ВАК України № 9 за 2002 р.

Адреса редакційної колегії: 01601, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 14, ауд. 131, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології; тел. +380 (44) 239-33-66; e-mail: ist_ukr_m@ukr.net.

**KYIV NATIONAL
TARAS SHEVCHENKO UNIVERSITY**

**ACTUAL ISSUES
OF UKRAINIAN LINGUISTICS:
THEORY AND PRACTICE**

Edition XXIX

Founded in 2000

*Recommended
by the Scientific council
of Institute of philology
on the 28th of October 2014*

УДК 81.161.2
ББК 81.2 Ук-5

Reviewers:

F.S. Batsevyich, doctor of philology, prof.
O.S. Snitko, doctor of philology, prof.
Y.L. Mosenkis, doctor of philology, prof.
T.V. Bovsunivska, doctor of philology, prof.

A 43 Actual issues of Ukrainian linguistics : theory and practice : Collection of scientific works. – K. : Publishing center "Kyiv university", 2014. – Ed. 29. – 244 p.

ISSN 2311-2697
RISC № 356-06/2014

This miscellaneous volume contains contributions dedicated to the analysis of synchronic and diachronic issues of Ukrainian linguistics. It is addressed to specialists of various related disciplines: philologists, linguists, historians and philosophers. It can be likewise used by university lecturers, postgraduates and students.

У збірнику наукових праць аналізуються перспективні питання української синхронної та діахронної лінгвістики. Наукові праці розраховано на фахівців спеціальних філологічних, філософських, історичних дисциплін, викладачів, аспірантів та студентів вищих навчальних закладів України.

В собрании научных трудов анализируются перспективные вопросы украинской синхронной и диахронной лингвистики. Научные труды рассчитаны на филологов, философов, историков, преподавателей, аспирантов и студентов высших учебных заведений Украины.

Chief editor: L.I. Shevchenko, doctor of philology, prof.

Editorial council: **A. Bratski**, doctor of philology, prof. (Poland); **L.P. Gnatyuk**, doctor of philology, prof.; **P.Y. Gritsenko**, doctor of philology, prof.; **Del Gaudio Salvatore**, PhD (Italy); **D.V. Dergach**, PhD, assoc. prof. (ex. secr.); **L.V. Domylivska**, PhD; **S.Y. Yermolenko**, corresponding member of NAS of Ukraine, doctor of philology, prof.; **A.A. Kaletnik**, PhD, assoc. prof.; **M. Karanfilovski**, doctor of philology, prof. (Macedony); **T.Y. Kovalevska**, doctor of philology, prof.; **L.O. Kudryavtseva**, doctor of philology, prof.; **L.A. Lysychenko**, doctor of philology, prof.; **O.I. Lutsenko**, PhD, assoc. prof.; **O.I. Nika**, doctor of philology, prof.; **G.P. Pivtorak**, acad. of NAS of Ukraine, doctor of philology, prof.; **Y.F. Pradi**, doctor of philology, prof.; **S.K. Rosovetsky**, doctor of philology, prof.; **D.Y. Syzonov**, PhD, assoc. prof.; **G.Y. Solganyk**, doctor of philology, prof. (Russia); **G.I. Khalymonenko**, doctor of philology, prof.; **L.V. Shulinova**, PhD, assoc. prof.

Certificate of state registration of the print media KB № 5755, 15.01.2002.

The edition is included to the scientific database of Ukraine.

The edition is included to the International scientific database RISC (Russia) - № 356-06/2014.

Collection of scientific works is a professional edition of philological sciences. Decree of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine, 12.06.02 № 1-05/6. Bulletin of HAC of Ukraine, № 9, 2002.

Editorial address: 01601 Kyiv, bul. Shevchenko, 14, aud. 131, Kyiv National Taras Shevchenko University, Institute of philology, tel. +380 (44) 239-33-66; e-mail: ist_ukr_m@ukr.net.

**КИЕВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО**

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
УКРАИНСКОЙ ЛИНГВИСТИКИ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА**

Выпуск XXIX

Основано в 2000 году

*Рекомендовано
Ученым советом
Института филологии
28 октября 2014 года*

УДК 81.161.2
ББК 81.2 Ук-5

Рецензенты:

Ф.С. Бацевич, д-р филол. наук, проф.
Е.С. Снитко, д-р филол. наук, проф.
Ю.Л. Мосенкис, д-р филол. наук, проф.
Т.В. Бовсуновская, д-р филол. наук, проф.

А 43 Актуальные проблемы украинской лингвистики : теория и практика : Сб. научных трудов. – К. : Издательско-полиграфический центр "Киевский университет", 2014. – Вып. 29. – 244 с.

ISSN 2311-2697
РИНЦ № 356-06/2014

В собрании научных трудов анализируются перспективные вопросы украинской синхронной и диахронной лингвистики. Научные труды рассчитаны на филологов, философов, историков, преподавателей, аспирантов и студентов высших учебных заведений Украины.

This miscellaneous volume contains contributions dedicated to the analysis of synchronic and diachronic issues of Ukrainian linguistics. It is addressed to specialists of various related disciplines: philologists, linguists, historians and philosophers. It can be likewise used by university lecturers, postgraduates and students.

У збірнику наукових праць аналізуються перспективні питання української синхронної та діахронної лінгвістики. Наукові праці розраховано на фахівців спеціальних філологічних, філософських, історичних дисциплін, викладачів, аспірантів та студентів вищих навчальних закладів України.

Главный редактор: Л.И. Шевченко, д-р филол. наук, проф.

Редакционная коллегия: **А. Брацки**, д-р филол. наук, проф. (Польша); **Л.П. Гнатюк**, д-р филол. наук, проф.; **П.Е. Гриценко**, д-р филол. наук, проф.; **Дель Гаудио Сальваторе**, PhD (д-р философии) (Италия); **Д.В. Дергач**, канд. филол. наук, доц. (отв. секр.); **Л.В. Домиловская**, канд. филол. наук; **С.Я. Ермоленко**, чл.-кор. НАН Украины, д-р филол. наук, проф.; **А.А. Калетник**, канд. филол. наук, доц.; **М. Каранфиловски**, д-р филол. наук, проф. (Македония); **Т.Ю. Ковалевская**, д-р филол. наук, проф.; **Л.А. Кудрявцева**, д-р филол. наук, проф.; **Л.А. Лисиченко**, д-р филол. наук, проф.; **О.И. Луценко**, канд. филол. наук, доц.; **О.И. Ника**, д-р филол. наук, проф.; **Г.П. Пивторак**, акад. НАН Украины, д-р филол. наук, проф.; **Ю.Ф. Прайд**, д-р филол. наук, проф.; **С.К. Росовецкий**, д-р филол. наук, проф.; **Д.Ю. Сизонов**, канд. филол. наук, доц. **Г.Я. Солганик**, д-р филол. наук, проф. (Россия); **Г.И. Халимоненко**, д-р филол. наук, проф.; **Л.В. Шулинова**, канд. филол. наук, доц.

Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации – Серия КВ № 5755 от 15.01.2002 г.

Сборник входит в наукометрическую базу Украины.

Сборник входит в Международную наукометрическую базу РИНЦ (Россия) - № 356-06/2014.

Сборник научных трудов является специализированным изданием по дисциплинам филологического профиля. Постановление Президии ВАК Украины от 12.06. 2002 г., № 1-05/6. Бюллетень ВАК Украины № 9 за 2002 г.

Адрес редакционной коллегии: 01601, г. Киев, бул. Т. Шевченко, 14, ауд. 131, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Институт филологии; тел. +380 (44) 239-33-66; e-mail: ist_ukr_m@ukr.net.

.....

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО ЛІНГВІСТИЧНОГО ДИСКУРСУ

УДК 81'28

Del Gaudio S.

THE CONCEPT OF "DIALECT" IN THE EAST SLAVIC DIALECTOLOGICAL TRADITION AND IN WESTERN EUROPEAN LANGUAGES

Abstract. *The dialectological theoretical-descriptive apparatus and the concept of "dialect" itself is not uniform across European linguistics / dialectology. This is particularly evident in the study of Ukrainian, and, more generally, in Russian and Belarusian dialectal tradition and terminology.*

If the term "dialect" already implies a series of debatable issues in western European dialectal tradition, i.e. English, German, French, Italian etc., its definition is even more complex in Ukrainian, Belarusian and Russian. In these languages, in fact, it functions as a kind of hyperonym to which minor dialectal units are hierarchically subordinated. Many of these conceptual units remain misleading for the majority of readers approaching Ukrainian dialectology for the first time.

For this reason, in this article, I will compare the essential terminological apparatus of Ukrainian and, to a lesser extent, of Russian and Belarusian dialectology with the English and other western European dialectal traditions with the aim of providing a useful working framework for the average European student of dialectology.

Key words: *dialectology, terminology, dialect, Ukrainian, East Slavic languages, West European languages.*

Information about author: *Del Gaudio Salvatore – PhD, associate professor of the Mykola Zerov department of theory and practice of translation from the Roman languages; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.*

Дель Гаудио С.

ПОНЯТТЯ "ДІАЛЕКТ" У СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКІЙ ДІАЛЕКТОЛОГІЧНІЙ ТРАДИЦІЇ ТА В ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ МОВАХ

Анотація. Концептуально-термінологічний апарат діалектології не є однозначним у європейських мовах. Це особливо помітно в разі порівняння діалектологічної східнослов'янської, зокрема української, та західноєвропейської термінології. Тому вивчення української діалектології та, меншою мірою, білоруської та російської, може мати певні труднощі як для студентів, так і для науковців, що не мають фахової підготовки в галузі східнослов'янської діалектології.

Термін "діалект" пов'язаний із рядом дискусійних питань у західноєвропейській діалектологічній традиції. Йдеться про дослідження української діалектної території. Аналізований термін в українській діалектології функціонує як "гіперонім", якому ієрархічно підпорядковані менші й більші діалектні одиниці, а саме: говірка, говір, наріччя та ін. У статті визначено та обґрунтовано основну українську термінологію в її зіставленні з західноєвропейською мовознавчою традицією, що уможливорює створення робочої схеми для західноєвропейського дослідника при аналізі проблем, пов'язаних із українською (а також білоруською та російською) діалектологією.

Ключові слова: діалектологія, термінологія, діалект, українська мова, східнослов'янські мови, західноєвропейські мови.

Інформація про автора: Дель Гаудио Сальваторе – доктор філософії, доцент кафедри теорії та практики перекладу романських мов імені М. Зерова; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Дель Гаудио С.

ПОНЯТИЕ "ДИАЛЕКТ" В ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКОЙ ДИАЛЕКТОЛОГИЧЕСКОЙ ТРАДИЦИИ И В ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКИХ ЯЗЫКАХ

Аннотация. Концептуально-теоретическая система диалектологии неоднородна в европейских языках, что особенно очевидно в случае сравнения восточнославянской, в частности украинской, и западноевропейской лингвистической традиции.

Поэтому изучение украинской диалектологии и, в меньшей степени, белорусской и русской, может вызвать трудности у исследователя без специальной подготовки в отрасли восточнославянской диалектологии. Термин "диалект" связан с рядом дискуссионных вопросов и в западноевропейской диалектной традиции. Если исследовать украинскую диалектную территорию, проблема, безусловно, осложняется, поскольку этот термин в украинской диалектологии функционирует в роли "гиперонима". Иерархически термин объединяет более мелкие или большие диалектные единицы, а именно: говор, наречие. Правильное понимание вышеуказанных понятий также может быть достаточно проблемным для большинства исследователей, впервые анализирующих вопросы украинской диалектологии. В статье определена и проанализирована основная украинская терминология в ее сравнении с западноевропейской лингвистической традицией, что обеспечило создание рабочей схемы для исследователя, интересующегося проблемами украинской (а также белорусской и русской) диалектологии.

Ключевые слова: диалектология, терминология, диалект, украинский язык, восточнославянские языки, западноевропейские языки.

Информация об авторе: Дель Гаудио Сальваторе – доктор философии, доцент кафедры теории и практики перевода романских языков имени Н. Зерова; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

Introduction

The student or even the scholar without a specific background approaching for the first time, east Slavic (Ukrainian, Russian and Belarusian) dialectology can encounter a series of conceptual and descriptive difficulties. The latter particularly concerns the basic terminological apparatus that is used and able to describe the dialectal differentiation within a certain country or region.

The term *dialect* also in the west European tradition, i.e. English, German, French, Italian etc., implies a series of debatable issues. However the difference occurring between a dialect and a language is roughly known also by the layman. Such a differentiation is somehow more complex in the east Slavic dialectal tradition and, with the exception of a few professionals working on east Slavic

dialectology, many concepts remain misleading, at least initially, for the majority of readers. Moreover, introductions to east Slavic dialects, with the exception of a few short overviews¹, are not available in west European languages.

For the reasons expressed above, I intend to discuss, in this contribution, the essential terminological issues concerning, primarily, Ukrainian but also Russian and Belarusian, with the aim of offering a useful working framework for the average English and west European student of dialectology. In the following sections, after some introductory lines devoted to some essential questions of the theory of dialectology, I will focus on the term "dialect" and its threefold corresponding equivalents in the East Slavic dialectological tradition.

1. Dialectology and Dialects

It is not easy to exactly define what a dialect is. At first sight it may appear obvious, especially, in some western European dialectal traditions to distinguish dialect(s) from languages. In a general way one can define dialectology (from Greek διάλεκτος, *dialektos*, "local speech, dialect"; and -λόγος / λογία, "words") as the discipline which studies the dialects of a specific language.

In common English usage a dialect is "*a substandard, low-status, often rustic form of language, generally associated with the peasantry, the working class, or other groups lacking in prestige*" [1, p. 3]. In the latter definition, as it is often the case within English dialectological studies, the *diatopic* dimension² of a dialect is often underestimated or not contemplated. Dialectology in this tradition is the branch of linguistics which deals with local and regional differentiations of a given language both in its present stage and historic development. Although many different interpretations and approaches to the study of dialects³ exist, for the sake of convenience I will operate within the traditional definitions. I will likewise omit to discuss the concept of "mutual intelligibility" and the relation between a dialect and a language, regarding dialects just as

¹ Cf. Shevelov [9, p. 35-40].

² Cf. Coseriu [2; 3].

³ Cf. Besch [4].

territorial-subordinate subdivisions of a particular language. Moreover I am aware of the fact that the reality of each single language may often appear much more complex than the oversimplification used here for practical and comparative purposes with the Ukrainian, and east Slavic dialectological tradition at large.

According to the research approach, dialectology can be:

- α) descriptive;
- β) historic.

Descriptive dialectology is part of synchronic variational linguistics and researches territorial variation, the relation between dialects among themselves and in respect to the national language. Usually, the research fields of descriptive dialectology often overlap with historic dialectology, since the study of the contemporary stage of a dialect also implies its historic development.

Historic dialectology studies the origin of dialects, the development and change of their grammatical system(s) and lexical heritage. Moreover it investigates the interaction between dialects and between the latter and the national language, paying attention to the role these dialects played in the formation of the national language. In the second half of the 19th century, dialectology profited largely from the developments in linguistic geography and cartography.

Among the various linguistic disciplines, dialectology is closely related to language history. Aims and research objects of the latter often overlap with the tasks of language history and historic grammar.

2. "Dialect" in Ukrainian (East Slavic) and in the western European Tradition

As mentioned in the introduction, the terminological apparatus used in Ukrainian, Belarusian and Russian dialectology has no direct equivalents in English and, at large, in Romance and Germanic dialectal studies. Therefore, the clarification of some terminological issues, with particular reference to Ukrainian, but also of Belarusian and Russian dialectology, is an essential tool for the development of the theory and of descriptive analysis as well as for a better understanding of the problems that come along with them.

The term "dialect" in East Slavic linguistics, particularly in Ukrainian dialectology, is semantically multi-layered, having a broader meaning than in west European dialectology.

Ukrainian dialectology distinguishes between at least three main, and one minor, conceptual terms:

1. **Hovirka** (говірка);
2. **Hovir** (говір);
3. **Nariččja**" (наріччя) and 3a) **pidnariččja**.

Let us first compare some fundamental definitions of dialectal units in Ukrainian:

1) *The language of one or more inhabited centres/communities is called **hovirka**. A group of related hovirky, sharing common features, forms a **hovir**. **Hovory** (hovors) which share common features belong to particular group of hovory. Large dialectal groupings of the language, to which different hovory (**dialects**) belong and which are shaped by common phonetic, grammatical and lexical features are called **dialectal groups**. Moreover, the scholarly literature also uses the term **nariččja**, with which refers to a **larger dialectal grouping**. Another well-known term is **pidnariččja** used in reference to a smaller dialectal group than that covered by the term **nariččja**. [...] The term **dialect** is mainly used as a synonym for the term "hovir", and sometimes also as a synonym of a group of hovors. At the same time the term **dialect** may sometimes be used as a general, familiar concept indicating different territorial varieties of the language (hovirka, hovir, nariččja and pidnariččja) differing one from another to a certain extent*⁴ [Cf. 12, p. 3-4].

4

Мова одного або кількох населених пунктів називається **говіркою**. Група споріднених говірок, що мають спільні риси, утворює **говір**. Говори, що мають спільні риси, входять до певної групи говорів. Широкі діалектні угруповання мови народу, до складу яких входять, як правило, різні говори (діалекти), що об'єднуються спільними фонетичними, граматичними і лексичними рисами, зветься **діалектними групами**. Крім того, в науці вживаний ще термін **наріччя**, під яким розуміють найширше **діалектне угруповання**. Відомий також і термін **піднаріччя**, для позначення вузкого, ніж наріччя, діалектного угруповання. [...] Термін **діалект** здебільшого вживається як синонім до слова «говір», а іноді – як **група говорів**. Поряд із цим термін **діалект** часом застосовується як загальне, родове поняття, що позначає різні територіальні відміни загальнонародної мови (говірка, говір, наріччя і піднаріччя), які різняться між собою певним обсягом.

2) A group of uniform **hovirky**, related to one another by a series of specific language features, differentiating them, more or less clearly, from other groups of **hovirky**, is called **hovir**.

A **hovir** is a territorially delimited dialectal formation characterized by a certain amount of dialectal features. On a dialectal map **hovory** are delimited one from another by a bunch of isoglosses which intensify in the border areas. In the meaning of **hovir** one also uses the term **dialect**, although the latter also designates a group of related **hovory**, characterized by a system of common features, clearly differentiating this group from another group of **hovory**⁵ [Cf. 10, p. 6].

3) The Ukrainian dialectal language is made up of larger and smaller units, each of which appears on a specific, delimited territory. The smallest territorial dialectal unit is **hovirka**. [...] The **hovirka** covers one or more inhabited centres. The **hovirky** are differentiated one from another by a minimal amount of dialectal traits. The **hovirky** are delimited not on the basis of the language features characterizing them but on the amount of traits forming a microsystem. A group of related **hovirky** form a larger territorial unit called **hovir** or **dialect**. **Hovory** are differentiated on the basis of a relatively larger amount of phonetic, grammatical and lexical dialectal features. The totality of related **hovory** or **dialects** form the largest dialectal, territorial unit, i.e., **nariččja**⁶ [14, p. 9].

⁵ Групу однотипних говірок, що споріднені між собою рядом специфічних мовних ознак, якими вони більш-менш відчутно відрізняються від інших груп говірок, звуть **говором**. **Говір** – це територіально окреслене діалектне утворення, яке характеризується певною сукупністю діалектних ознак. На діалектологічній карті говори відмежовуються один від одного пасмом ізоглос, що скупчуються на пограниччях говорів. У значенні **говір** вживають і термін **діалект**, хоч останнім позначають також групу споріднених говорів, що характеризуються системою спільних ознак, якими ця група виразно відрізняється від іншої групи говорів.

⁶ Українська діалектна мова складається з більших і менших одиниць, кожна з яких виступає на певній обмеженій території. Найменшою територіальною діалектною одиницею є **говірка**. [...] Говірка охоплює один або (рідше) кілька населених пунктів. Говірки розрізняються між собою певною незначною кількістю діалектних явищ. Виділяються говірки не за наявністю мовних рис, характерних тільки для них, а за сукупністю явищ, які

On the basis of the reported fragments, the clearest explanation for the west European reader, in my view, appears to be that of Žylko. He specified that the word *dialect* in colloquial usage is a kind of ‘hyperonym’, covering all types of dialectal units and subunits, e.g. *pidnariččja*; in this respect the term has a similar use as in the western European dialectological tradition.

Furthermore, in the compared citations, it emerged that in the Ukrainian dialectological tradition:

- the *hovirka* (говірка) functions as a real communicative system⁷. In other words, it is the minimal territorial, structured dialectal unit which includes the language of one and, sometimes, more inhabited localities, on whose territory there is no significant variation. A group of related minimal dialectal units, i.e. *hovirky*, sharing similar characteristics but slightly differing from other groups of *hovirky*, form the *hovory*.

- A *hovir* or *dialect* can be therefore defined as a territorially well delineated, major dialectal unit unifying a group of smaller units (*hovirky*). It is characterized by a specific number of similar dialectal features, e.g. phonetic, accentuation, grammatical, lexical, phraseological etc. On a dialectal map, these larger dialectal units (*hovory*) are delimited by a belt of isoglosses which tend to intensify in the area where they border with other dialectal groups [10, p. 6]. The term *dialect* can be used as synonym of *hovir*. Nevertheless this word may also designate a group of kindred *hovory* characterized by a system of common features, differentiating them from another group.

об'єднуються в певну мікросистему. Група споріднених говірок об'єднується в більшу територіальну одиницю – **говір** або **діалект**. Говори розрізняються порівняно великою кількістю фонетичних, граматичних і лексичних діалектних. Сукупність споріднених говорів або діалектів утворює найбільшу діалектну територіальну одиницю – **наріччя**.

⁷ Говірка – найменша одиниця територіальної диференціації діалектичної мови. У структурі мовно-територіальних утворень (говірка – говір/діалект – наріччя) лише говірка є реальною комунікаційною системою, засобом спілкування мешканців одного, рідше кількох населених пунктів, принципово рівнозначною мові. Cf. Hrysenko [11].

• In other words, *dialect*, in Ukrainian dialectology, besides being used as a synonym for "*hovir*", may also indicate, as a kind of 'hyperonym', the largest dialectal unit in the subdivision of the language territory in vast dialectal areas, e.g. *the northern dialects*, *the south-western dialects* etc. In this sense, however, Ukrainian dialectology tendentially use the term "*nariččja*" (наріччя). This covers an entire group of dialects on a large territorial scale, showing a series of common linguistic features distinct from the general characteristics of another dialectal group or *nariččja*. Thus the *nariččja* roughly corresponds to the largest dialectal partition or dialectal group (main vernacular; a sort of a generalized dialectal-territorial variation), e.g. the Polissian dialectal group or Northern dialects etc.

• A slightly smaller unit than the *nariččja* and subordinated to the latter is the *pidnariččja*.

The specificity of Ukrainian terminology can be conceptually expressed in English only with a certain degree of approximation. Therefore, the term *hovirka* can be approximately rendered in English as a 'local dialect' of a single (distinct) inhabited community. *Nariččja* would be the equivalent of a larger territorial group of dialects, and *pidnariččja* is a subgroup of the latter. The English word *dialect* has evidently a larger semantic field, covering both the Ukrainian concepts of "*hovory*" and "*hovirky*", even though for the latter the word *patois*⁸ or local dialect (cf. Ukr. *misceva hovirka*) may sometimes be used. In French dialectology the term *patois* indicates all non-standard forms of local languages derived from Latin and opposed to standard French. This term functions as the equivalent of dialect [cf. 7].

In traditional German dialectology, the term "*Dialekt*" designates a localized (regional) language variety. Its diffusion is also due to its international conceptual usage, although, as mentioned earlier, not without definitional problems. Accordingly, its derivative definition "*Dialektologie*" has also become established in linguistic usage. Until the first half of the 20th century, the word "*Mundart*" used to designate a smaller dialect unit, i.e. the speech of a restricted

⁸ This term derives from French dialectology.

geographic/local community⁹ was still opposed to dialect as a larger dialectal unit¹⁰ [5, p. 443-444]. This older methodological opposition between *Mundart* and *Dialekt* would have better conveyed the difference between Ukrainian *hovirka* and *hovir*. Additionally, it can be used to define:

a) A non-standard variety of a language (Germ.: *eine nicht-standard Variante einer Sprache*);

b) A sociolect (Germ.: *ein Soziolekt*).

In the Italian dialectological tradition by "*dialetto*" is generally meant a *language variety* (speech; way of speaking; idiom) of a specific community within the boundary of a certain geographic space, liable to variation. Its use is mainly oral, although it may be also employed for literary and stylistic purposes¹¹. In Italian linguistics, "dialects" basically indicate all the linguistic systems which co-exist at a local/regional level along with the unitary Italian 'national' language. In a diachronic perspective, Italian and the other "languages" of the peninsula are all dialects of Latin since they evolved from various forms of the latter [8, p. 50; 6, p. 4-5]. Despite the existence of a so called "Regional Italian" (*italiano regionale*), the tripartite classification of the Ukrainian dialectal units has no correspondence in the Italian and French tradition. The "regional" Italian (cf. "*italiano regionale*") is a variety of the 'national' language with regional phonetic, grammar, lexical and phraseological features. The influence of the dialects existent in the different regions undoubtedly affects the variety of Italian spoken in a specific area, functioning as a kind of substratum. In this respect,

⁹ In this case the term "Ortsmundart" was also used. Cf. *hovirka*.

¹⁰ Mit wechselndem Standpunkt konnten sich die Bezüge der Ausdrücke *Dialekt* – *Mundart* verschieben. So unterscheidet J. Grimm zwischen Dialekt und Mundart als den großen und kleineren Geschlechtern oder einem Stamm (= Dialekt) und seinen Ästen (= Mundarten). Heute ist es schwierig, einen Unterschied zwischen beiden Bezeichnungen konstruieren zu wollen. [...] Dialekt ist hingegen eher neutrale Bezeichnung für die lautliche Sprachvariante [...]. Dialekt klingt emotionsfreier und ist gleichzeitig die international gebräuchliche Bezeichnung, wenn auch nicht in einheitlicher Bedeutung. Ibid.

¹¹ The relationship between the Italian 'national' language and the dialects of the Italian peninsula will not be discussed here, since it would imply a series of other parameters which go beyond the aim of this paper.

the "*italiano regionale*", to a certain extent, could be compared with the Ukrainian(-Russian) Suržyk as a sociolect.

In **Belarusian dialectology**, a basic concept for the description of non-standard variation is that of *mjascovaja havorka* (мясцова гаворка) that indicates a minimal, local dialectal system, endowed with an elementary structure, of one or more inhabited communities. This concept basically corresponds to the Ukrainian (*misceva*) *hovirka* and it can be rendered into English as *local dialect*. Larger dialectal formations are made up by a *hrupa havorak* / group of *havorak* and *dyjalekt* / dialect. The conceptual term *dialect* usually indicates the largest dialectal unit of the Belarusian *havorak* arranged according to their generalized features and their mutual territorial distribution, for example, the group of *havorak* of the north-eastern dialect or dialectal area etc.¹² The word *dialect* may also be used to mean a rural, territorial speech. The Belarusian classification relies upon the two basic terms: *havorka* and *dyjalekt*, and it is less precise than the Ukrainian one.

The **Russian dialectological** tradition also orientates on a twofold conceptual-terminological classification. The basic dialectal unit is made up by the *govor*, i.e. the language of one or a few small communities which are linguistically, one can add more or less, homogeneous. These units can combine to a various, increasing degree until they form major dialectal groups, the largest of which is defined *narečie* (наречие): "Говор – это язык одного или нескольких населенных пунктов, однородных в языковом отношении. Наиболее крупные объединения говоров – наречия. Каждое из наречий включают в себя более мелкие объединения – группы говоров." The quotation shows that in Russian dialectology, contrary to the Ukrainian tradition, there is a twofold

¹² Цэнтральным паняццем у дыялекталогіі з'яўляецца, безумоўна, *мясцовая гаворка*. [...] Пад назвай мясцовая гаворка выступае паняцце аб элементарнай структурна-тэрытарыяльнай асобнай моўнай фармацыі. Найбольш выразнай асобнай такой састаўной ці складанай фармацыяй, яднаннем гаворак з'яўляецца *дыялект*. Дыялекты – гэта найбольш буйныя адзінствы беларускіх гаворак па агульных асаблівасцях і звычайна іх узаемнаму тэрытарыяльнаму размяшчэнню. Cf. Kryvicki [13, p. 24-25].

opposition between *govor* (*dialect*) vs. *narečie* (larger dialectal group). [15, p. 6-7].

Conclusion

The conceptual framework with which Ukrainian and, to a certain extent, Russian and Belarusian dialectology operate, is extraneous both to the layman, and to the western European student of dialectology who approaches this study for the first time. The Belarusian and Russian conceptual-terminological taxonomy basically relies on a twofold classificatory system and it is therefore less complex than the Ukrainian classification.

The analysis of the Ukrainian, Belarussian and Russian dialectal terminology was primarily compared with the English one but also with other western European dialectological traditions, e.g. French, German, Italian etc. The comparison demonstrated that the term *dialect* in English and other western European languages, functions as a kind of ‘hyperonym’ in Ukrainian (East Slavic) dialectology, covering a more composite descriptive system of territorial-dialectal units: *hovirka*, *hovir*, *nariččja* and *pidnariččja*.

The first term designates a micro-dialectal unit/level or local dialect spoken by one or a few inhabited communities; the second one indicates a dialect unit/level made up by some micro-units within a relatively small territory, being the direct equivalent of a *dialect*; the third term describes an aggregation or groups of dialects (macro-dialectal unit) within a larger territorial extension; the fourth term is subordinated to or is a subgroup of the latter. Functionally, these units can be distinguished according to the amount of common linguistic features they share: a *hovirka* and *hovir* undoubtedly share a larger quantity of linguistic features than a *nariččja* or *pidnariččja*.

This complex classificatory system causes difficulties when the Ukrainian terms are used for the description of the Ukrainian dialectal situation in western European languages. For this purpose a conceptual-terminological clarification was essential.

ЛІТЕРАТУРА

1. Chambers J. K. Dialectology / Chambers J. K., Trudgill P. – 2nd ed. – Cambridge, 1998.

2. Coseriu E. La geografía lingüística / Coseriu E. – Montevideo, Instituto de Filología, Facultad de Humanidades y Ciencias, Universidad de la República, 1956.
3. Coseriu E. Lezioni di linguistica generale / Coseriu E. – Torino : Boringhieri, 1973.
4. Dialektologie. Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung / Hg. von W. Besch, U. Knopp, W. Putschke, H. E. Wiegand. – I-II. – Berlin-New York, 1982-1983.
5. Löffler H. Gegenstandskonstitution in der Dialektologie: Sprache und ihre Differenzierung / Löffler H. // Besch W. (ed.) Dialektologie : ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung. – Walter de Gruyter, 1982. – S. 441-462.
6. Loporcaro M. Profilo linguistico dei dialetti italiani / Loporcaro M. – Roma-Bari : Laterza, 2009.
7. Martinet A. Eléments de linguistique générale / Martinet A. – Paris : Colin, 1960.
8. Renzi L. Manuale di linguistica e filologia romanza / Renzi L., Andreose A. – Bologna : Il Mulino, 2003.
9. Shevelov G.Y. A Historical Phonology of the Ukrainian Language / Shevelov G.Y. – Heidelberg : Carl Winter, 1979. – 809 p.
10. Бевзенко С.П. Українська діалектологія / С.П. Бевзенко. – К. : Вища школа, 1980. – 247 с.
11. Гриценко П. Ю. Говірка / П.Ю. Гриценко // Українська мова. Енциклопедія. - 2-ге вид. – К. : Вид-во "Укр. енцикл." ім. М.П. Бажана, 2004. – С. 102.
12. Жилко Ф.Т. Нариси з діалектології української мови : навч. посібник для вузів / Федот Трохимович Жилко. – 2-е вид., перероб. – К. : Радянська школа, 1966. – 307 с.
13. Кривіцькі А.А. Дыялекталогія беларускай мовы / Кривіцькі А.А. – Мінск : Вышэйшая школа, 2003.
14. Матвіяс І.Г. Українська мова і її говори / Матвіяс Іван Григорович. – К. : Наукова думка, 1990. – 169 с.
15. Русская диалектология : Учебник для студ. филол. фак. высш. учеб. заведения / С.В. Бромлей, Л.Н. Булатова, О.Г. Гецова и др. ; Под ред. Л.Л. Касаткина. – М. : Издательский центр "Академия", 2005. – 283 с.

REFERENCES

1. Chambers J. K. Dialectology / Chambers J. K., Trudgill P. – 2nd ed. – Cambridge, 1998.

2. Coseriu E. *La geografía lingüística* / Coseriu E. – Montevideo, Instituto de Filología, Facultad de Humanidades y Ciencias, Universidad de la República, 1956.

3. Coseriu E. *Lezioni di linguistica generale* / Coseriu E. – Torino : Boringhieri, 1973.

4. *Dialektologie. Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung* / Hg. von W. Besch, U. Knopp, W. Putschke, H. E. Wiegand. – I-II. – Berlin-New York, 1982-1983.

5. Löffler H. *Gegenstandskonstitution in der Dialektologie: Sprache und ihre Differenzierung* / Löffler H. // Besch W. (ed.) *Dialektologie: ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung*. – Walter de Gruyter, 1982. – S. 441-462.

6. Loporcaro M. *Profilo linguistico dei dialetti italiani* / Loporcaro M. – Roma-Bari : Laterza, 2009.

7. Martinet A. *Éléments de linguistique générale* / Martinet A. – Paris : Colin, 1960.

8. Renzi L. *Manuale di linguistica e filologia romanza* / Renzi L., Andreose A. – Bologna : Il Mulino, 2003.

9. Shevelov G.Y. *A Historical Phonology of the Ukrainian Language* / Shevelov G.Y. – Heidelberg : Carl Winter, 1979. – 809 p.

10. Bevzenko S.P. *Ukrayins'ka dialektolohiya* / S.P. Bevzenko. – K. : Vyshcha shkola, 1980. – 247 s.

11. Hrytsenko P.Yu. *Hovirka* / P.Yu. Hrytsenko // *Ukrayins'ka mova. Entsyklopediya*. – 2-he vyd. – K. : Vyd-vo "Ukr. entsykl." im. M.P. Bazhana, 2004. – S. 102.

12. Zhylko F.T. *Narysy z dialektolohiyi ukrayins'koyi movy : navch. posibnyk dlya vuziv* / Fedot Trokhymovych Zhylko. – 2-e vyd., pererob. – K. : Radyans'ka shkola, 1966. – 307 s.

13. Kryvitski A.A. *Diyalektalohiya belaruskay movy* / Kryvitski A.A. – Minsk : Vysheyshaya shkola, 2003.

14. Matviyas I.H. *Ukrayins'ka mova i yiyi hovory* / Matviyas Ivan Hryhorovych. – K. : Naukova dumka, 1990. – 169 s.

15. *Russkaya dialektologiya : Uchebnik dlya stud. filol. fak. vyssh. ucheb. Zavedeniy* / S.V. Bromley, L.N. Bulatova, O.H. Hetsova i dr. ; Pod red. L.L. Kasatkina. – M. : Izdatel'skiy tsentr "Akademiya", 2005. – 283 s.

УДК 811.161.2:141.201

Семашко Т.Ф.

**ФЕНОМЕН СТЕРЕОТИПУ КРІЗЬ ПРИЗМУ
ЛІНГВОФІЛОСОФСЬКОГО ОСМИСЛЕННЯ**

Анотація. У пропонованій розвідці зроблено спробу простежити історію становлення та розвитку світової лінгвофілософської думки в аспекті осмислення феномену стереотипу протягом тривалого часу, а саме: від умовиводів античних філософів до сьогодення.

Ключові слова: стереотипізація, феномен стереотипу, лінгвофілософське осмислення.

Інформація про автора: Семашко Тетяна Федорівна – кандидат філологічних наук, докторант кафедри сучасної української мови, Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Semashko T.F.

**LINGUISTIC AND PHILOSOPHICAL
UNDERSTANDING OF STEREOTYPE**

Abstract. In this paper an attempt is made to trace the history of the formation and development of the global linguistic and philosophical thought for understanding the phenomenon of stereotype for a long time, namely the inference of ancient philosophers to the present day.

The fundamental transformation taking place in the modern world, caused the review and re-reading of many of the fundamental concepts that still perceived a priori. One of these concepts is the phenomenon of stereotype – a comprehensive integrative phenomenon, to study which is only possible at the intersection of different sciences, including linguistics and philosophy.

The evolution of linguistic and philosophical thoughts introduced the concept stereotype; it is defined as a social phenomenon that has certain properties: schematic, acquired character, sufficient stability; performs positive functions: cognitive function, the function of saving effort, generalization function, the function of orientation in the world of information, the ability to categorize linguistic experience and negative: means disorient people and a way to manipulate them.

Linguistic-philosophical understanding of stereotypes and stereotyping led to a change in the scientific paradigm: from naive consciousness as a

means of identifying the world to scientific consciousness as a means of manipulating by public opinion.

Keywords: stereotyping, the phenomenon of stereotype, linguistic-philosophical reflection.

Information about author: Semashko Tetyana Fedorivna – PhD, doctoral candidate of department of modern Ukrainian language; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.

Семашко Т.Ф.

ФЕНОМЕН СТЕРЕОТИПА СКВОЗЬ ПРИЗМУ ЛИНГВОФИЛОСОФСКОГО ОСМЫСЛЕНИЯ

Аннотация. В предлагаемой статье сделано попытку осмыслить историю становления и развития мировой лингвофилософской мысли по отношению к феномену стереотипа в течение длительного времени, а именно: от умозаключений античных философов до наших дней.

Ключевые слова: стереотипизация, феномен стереотипа, лингвофилософское осмысление.

Информация об авторе: Семашко Татьяна Федоровна – кандидат филологических наук, докторант кафедры современного украинского языка; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

Фундаментальні перетворення, що відбуваються в сучасному світі, зумовлюють перегляд і нове прочитання багатьох основоположних понять, які раніше сприймалися апіорно. Одним із таких понять є феномен стереотипу – комплексне інтегративне явище, вивчення якого можливе лише в міждисциплінарній науковій парадигмі, на стику дисциплін різного наукового спрямування. Представники різних наукових напрямків: філософії (Арістотель, Ф. Бекон, І. Кант, Платон); психології та етнопсихології (В. Ліппман, І. Павлов, О. Семендяєва, Т. Стефаненко, Г. Тадшфел, Т. Шибутані, П. Шихірьєв, К. Юнг), соціології (Е. Богардус, М. Бутиріна, Е. Вайнекі, В. Дуаз, О. Клайнберг, Г. Олпорт, Р. Таджурі, В. Ядов), етнографії та культурології (А. Байбурін, Ю. Бромлей, С. Токарєв), лінгвістики (А. Вежбицька, С. Єрмоленко, А. Івченко, У. Квастхофф, В. Маслова, Т. Радзівська, О. Рахіліна, О. Селіванова, О. Семендяєва, О. Снітко, Ю. Степанов, Т. Стефаненко, В. Телія, С. Тер-Мінасова, С. Толстая, В. Ужченко, О. Фрейденберг),

етнолінгвістики (Є. Бартмінський, В. Красних) виділяють у феномені стереотипу специфічні аспекти, які тільки за інтеграційного міждисциплінарного підходу утворюють цілісну картину, що сприяє достатньо глибокому вивченню відповідного явища.

На сьогодні накопичений великий обсяг знань про сутність, властивості, типи стереотипів, особливості їх формування і функціонування в суспільстві. Стереотип розглядається із застосуванням різних методологічних підходів, залежно від того, якою наукою він досліджується, що уможливило різнобічність його трактування. Проте ряд питань вимагають більш детального висвітлення, зокрема – лінгвофілософське осмислення стереотипу, що робить **актуальною** пропоновану розвідку. **Мета**, яку переслідує автор – на основі великого накопиченого матеріалу простежити за історією розвитку лінгвофілософської думки щодо осмислення феномена стереотипу, передусім, протягом історії її становлення – від античності й до сьогодні.

Починаючи своє дослідження, маємо зауважити, що мовознавство як самостійна дисципліна, що усвідомила свій об'єкт, свій метод і своє місце в системі наук – дитя XIX століття, тому наші пошуки свідомо будуть спрямовані в царину філософської думки. При тому зауважимо, що проблеми сфери внутрішніх закономірностей мови не були предметом спеціального аналізу, ними займалися принагідно, переважно у зв'язку з іншими логічними дослідженнями. Це не випадково, оскільки семантичний бік слова, особливості конотацій, знаком яких є слово, повністю лежать поза межами сфери мови. Категорії буття, мислення й мови усвідомлюються в їх єдності та майже зливаються.

Фактично історія вивчення феномену стереотипу починається уже з зауважень античних філософів щодо пошуку співвідношення між світом і свідомістю. Так, наприклад, Платон намагався обґрунтувати основні принципи наукового пізнання, зокрема, спроможність людини до сприйняття, створивши "міф про печеру". Філософ у метафоричній формі наводить символ печери і говорить про те, що світогляд людей формується в конкретних умовах суспільного буття (суспільне буття Платон

порівнює із печерою) та навіяними людям з дитинства уявленнями ("пута" – стереотипні уявлення), які обмежують людині доступ до інформації ("шори" на очах). Через свою обмеженість люди спостерігають тільки тіні від справжніх предметів, ці тіні вони сприймають за істину, і відповідно до своїх уявлень вибудовують ланцюжок міркувань про те, що вони бачать. Тобто люди, послуговуючись стереотипами сприйняття, побудованих на основі певних суттєвих ознаках ("ідеях" речей), що зберігаються в їх пам'яті, роблять відповідно до них свої висновки. За Платоном, ми можемо розмежовувати речі уже на тій підставі, що ми володіємо ідеєю цієї речі, тобто знаємо її будову та призначення, сам її зміст, що дозволяє нам відрізнити журнал від газети, книги тощо. Відповідно, осягнути річ – це значить оволодіти ідеєю цієї речі, знати її істотні ознаки, склад, структуру, призначення, сам її зміст, де особливе місце відводиться її цілісності, сукупності властивостей. Звідси і один із основних принципів класичного підходу до категоризації – обов'язкова наявність усіх необхідних і найбільш суттєвих ознак категорії.

У цьому ж контексті Платон заявляє, що дорога до сприйняття світу ідей пролягає через інтелектуальне пізнання, і додає, що цього ніколи не можна зробити на рівні чуттєвого сприйняття. Нівелюючи значення пізнання на рівні чуттєвого сприйняття, філософ відстоює позицію, що люди апіорно мають певні знання, конкретно знання ідей, які не створюють щоразу спочатку, а лише пригадують, відтворюють їх: "знання – це не що інше, як пригадування" [6, с. 249]. Тим самим Платон визначає одну із основних функцій стереотипу – функцію економії зусиль.

Отже, за Платоном стереотипізація виникає вже на рівні узагальненого образу сутності. Обґрунтовуючи основний принцип пізнання, зокрема, спроможність людини до сприйняття, Платон уводить поняття образного стереотипу сприйняття, який є ідентифікатором феномену стереотипізації, а отже, визнає за стереотипом функцію економії зусиль.

Учення, яке було започатковане Платоном, у працях Арістотеля набуло більш цілісного потрактування. Так, він розмежовує істотні й неістотні ознаки сутностей: Арістотелеві

.....

сутності є ні що інше, як стереотипи. Абсолютизуючи поняття істотних ознак, Арістотель бере його за основу визначення категорії. Водночас він наголошує на надзвичайно важливій ролі саме суттєвих ознак, найперше, для називання предметів, і по-друге, для віднесення їх до певної категорії. Разом із тим, кожна із суттєвих ознак є обов'язковою для визначення категорії, і зникнення з ряду хоча б однієї ознаки призведе до зникнення всієї категорії [1].

До заслуг Арістотеля відносимо те, що він визначив і розкласифікував типи знань у їх зв'язках із образами сутностей, що є ширшим за розуміння образного стереотипу: за Арістотелем стереотип – це співвідношення феноменів (сутностей). Наголошуючи на тому, що людина за своєї суттю є істотою соціально-політичною, яка живе за законами держави і певного соціуму [1, с. 378] і у своєму житті послуговується певними сутностями, Арістотель робить висновок про те, що стереотип – соціальне явище.

Феномену стереотипу приділяли значну увагу філософи епохи Середньовіччя, відмітною особливістю концепцій яких є опертя на науковий світогляд (осмислений), де панує специфіка переваги віри над розумом і релігії над філософією, які закріплюють усі істини стереотипно [4, с. 156-282].

Характерні особливості стереотипного мислення середньовічної філософії формувалися в боротьбі реалізму і номіналізму. Представники реалізму (А. Кентерберійський, Ф. Аквінський) відстоювали думку, що справжньою реальністю володіють тільки загальні поняття або універсалії, а не одиничні предмети, що існують в емпіричному світі. Вони (універсалії) існують до речей і є думками, ідеями в божественному розумі. І тільки завдяки цьому людський розум може пізнавати сутність речей, бо ця сутність є нічим іншим, як загальним поняттям, а відповідні цим поняттям речі є лише блідими їх копіями [4, с. 164-166]. На противагу реалістам, номіналісти (І. Росцелін, Д. Скот, У. Оккам), підкреслювали пріоритет волі над розумом. На їх думку, загальні поняття (універсалії) – тільки імена, назви, знаки, породжені людським мисленням; вони не можуть самостійно існувати й утворюються нашим розумом через

абстрагування ознак, загальних для цілого ряду емпіричних речей і явищ [7, с. 539-541]. Розуміючи поняття як похідне від узагальнення змістових сутностей, номіналісти тим самим виділили стереотипи уявлення.

Істотним доповненням до цих тверджень є погляди П. Абеляра, який зауважував, що реально існують тільки окремі речі, вони і є основою загальних понять. Останні ж не існують окремо, а виводяться нашим розумом із реально існуючих речей і відбивають їх властивості [8, с. 23-24], утворюючи тим самим стереотипи сприйняття.

Філософи епохи Середньовіччя побачили фальшивий, облудний світ, у якому як окремі поняття у свідомості людей функціонують стереотипи уявлення та стереотипи сприйняття, що, поширюючись на всі сфери життєдіяльності індивіда і соціуму, виконують узагальнюючу функцію.

Проблема стереотипів як певних бар'єрів, забобонів, світоглядних догм особливо яскраво виявилась у період Нового часу, філософія якого спрямована на досягнення природи як системи природних тіл і на очищення розуму від того, що заважає пізнанню. Серед такого роду перешкод на шляху людського пізнання – "ідоли", створювані або засвоювані людиною.

За концепцією Ф. Бекона, в людському житті присутні чотири таких звички-"ідоли" (за своєю структурою і функціональною природою вони дуже схожі зі стереотипами), які заповнили людський розум і міцно у ньому закріпились, "так володіють людським розумом, що ускладнюють вхід істини" [3, с. 18]. Послуговуючись образним мовленням, Ф. Бекон дає імена "ідолам": "ідоли роду", "ідоли печери", "ідоли площі", "ідоли театру". Означені "ідоли" є або вродженими ("ідоли роду" та "ідоли печери", або набутими ("ідоли театру" та "ідоли площі"). Вроджені "ідоли" – характерні природі самого розуму, який схильний до хибних уявлень.

Набуті ідоли, які є результатом раціонального освоєння світу, мають суто соціальне коріння – виникають завдяки людському спілкуванню і є базою творення категорій. Так, "ідоли театру" – не вроджені й не проникають у розум таємно, а відкрито передаються та сприймаються через сліпе наслідування

.....

авторитетам або загальноприйнятим правилам мислення із надуманих теорій, невірних доказів і небажання задаватися питаннями про устрій світу.

"Ідоли площі" – спотворення за рахунок безглузвих штампів слововживання, поганого категоріального апарату, погані мови; з'являються через неправильне використання слів і через те, що в науці деякі слова мають дещо інші значення, ніж у побуті; вони заважають людям зрозуміти думку, виражену в словесній формі. Ці "ідоли" можна трактувати як соціальні стереотипи, що проникають в людський розум як результат "мовчазної домовленості між людьми" і формуються виходячи із "рівня розуміння простого народу". "Ідоли площі" є найскладнішими, оскільки проникають у свідомість разом із словами і назвами, які обмежують думку. Якщо ж робиться спроба переглянути ці межі, щоб вони більше відповідали природі, на заваді стають слова [3, с. 25]. На думку філософа, означені уявлення ("ідоли") міцно вкорінені в "душі" і їх неможливо знищити через недосконалість людського розуму. І навіть якщо вони будуть викорінені, за певних обставин вони знову перешкоджатимуть, якщо тільки "люди, попереджені, не озброяться проти них, наскільки це можливо" [3, с. 18]. Схильність, про яку говорить Ф. Бекон, уможливило розгляд таких уявлень як певної установки щодо сприйняття предмета, явища чи події під певним кутом зору.

Разом із тим, Ф. Бекон задається питанням, яким чином можна перевірити великий обсяг інформації, що поступає до людини і прогнозує, що з часом її кількість буде тільки збільшуватись. Філософ зауважує, що хоча людський інтелект за своєю субстанцією є "однорідним, передбачає і придумує існування великої кількості однаковості", а в природі існує багато "одиничних явищ, відмінних між собою", людське мислення намагається знайти всюди прояви "співвідносності, паралельності та співмірності" [3]. Саме тут виявляється одна з позитивних функцій стереотипу – узагальнююча, що допомагає індивіду, використовуючи готові блоки інформації, швидше орієнтуватися у вирі життя.

На думку Ф. Бекона, джерелом того, що ми називаємо

соціальним стереотипом, є прагнення одних людей нав'язати вигідну їм думку (позицію) іншим людям за допомогою вербального впливу на їх розум. При тому, як зауважує філософ, така вербально створена дійсність не має жодного відношення до реальності. Тим самим Ф. Бекон наголошує на негативній функції стереотипу: стереотип став засобом дезорієнтації людини, яку частково можна нейтралізувати або послабити шляхом освіти (самоосвіти), за допомогою суспільного досвіду, що покликаний виправляти досвід індивідуальний. Відстоюючи думку про спроможність людського розуму до узагальнення, Ф. Бекон наголошує на позитивних функціях соціального стереотипу – узагальнюючій та здатності стереотипу до категоризації мовного досвіду свідомості.

Ідея спроможності мови активно впливати на мислення через узагальнення мала своє продовження. Так, представник німецької класичної філософії І. Кант у своїх розмислах ставить і розв'язує питання: яким чином ідеї переходять в уявлення й далі в установки та стереотипи?

Будь-яке знання, на думку І. Канта, починається із досвіду, але не обмежується ним. Частина наших знань породжена пізнавальною спроможністю і має, за І. Кантом, апіорний (попередній, переддослідний) характер. Емпіричне знання одноразове, а тому випадкове; апіорне – загальне (всеохопне) і необхідне. Апіоризм І. Канта відрізняється від ідеалістичного вчення про вроджені ідеї. За І. Кантом, ідеї – поняття розуму, ("система преформації чистого розуму"), які не мають відповідників у чуттєвому досвіді. Водночас І. Кант іноді трактує ідеї як думку, уявлення, що є образами речей і подій, образами предметів, які були сприйняті раніше, і новостворених, що з'явилися за допомоги активної діяльності мислення. Отже, в порівнянні з ідеями, в уявленнях розум переважає над чуттєвістю. Але це не означає, що з переходом із одного рівня на інший суспільні відносини стають логічно більш обґрунтованими. Домінанти, що виникають на основі цих умовиводів, з кожним рівнем набувають все більшої стійкості, не вимагають доказу у своїй істинності, вони сприймаються на віру та переходять на рівень стереотипу [5].

Теорія пізнання І. Канта пролила світло на один із найскладніших процесів – процес творення понять. В основі останніх лежать не образи, а схеми (певні форми знань) – стереотипи, якими послуговується індивід у пізнанні світу. Тим самим Кант переводить процес засвоєння знань із образного у схематичний (стереотипізований) та виділяє умоглядні стереотипи як засоби категоризації досвіду.

Значимими в аспекті нашого дослідження є напрацювання філософів-постмодерністів (Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Ж. Бодріяр), які ввели поняття симулякрів (симулякр (фр. *simulacres*, від лат. *simulacrum*) – термін філософії постмодернізму на позначення позапонятійного засобу фіксації досвіду; псевдоріч, яка заміщує реальність; образ відсутньої дійсності [9]). Ж. Бодріяр виділяє: 1) симулякри першого порядку – зображення реальності через образ. Наприклад: у XV-XVI ст. холодна зброя витіснялась вогнепальною зброєю. Шпага для мушкетерів стає симулякром 1, що не пов'язана з афектом вбивства, – це вже знак (симуляція військової мужності); 2) симулякри другого порядку є реальністю виконуваної функції. З цього погляду Іван Гонта, Максим Перепелиця – не реальні образи, яким притаманні риси, відомі нам, а збірні образи-узагальнення – стереотипи, призначення яких виконувати певні функції; 3) симулякри третього порядку – це вербалізовані узагальнення, стереотипи-образи, втілені в блоках інформації, текстах та ін. У сучасному техногенному світі, де важливим є не продукт, а упаковка, не сутність, а імідж, модифікується призначення таких стереотипів: не реалізувати певну функціональність, а демонструвати її (наприклад: плащ, який не захищає від дощу; біойогурт, у якому немає біо- та ін.). У своїх умовиводах Ж. Бодріяр попереджає суспільство про наступ симулякрів-стереотипів третього порядку, заснованих на інформації, моделі, кібернетичній грі, суть яких полягає в тотальній операційності, гіперреальності, прагненні до всеохопного контролю [2].

Отже, сучасне суспільне середовище є місцем творення модифікованих соціальних стереотипів: симулякрів третього порядку. Такі стереотипи не просто засвоюються соціумом, основне їх призначення – маніпулювати людьми. При тому сучасний світ, який стає дедалі реальнішим за реальний –

гіперреальним, відкриває "людині мислячій" усі "перспективи" врешті перетворитися в підконтрольну, підвладну, програмовану людину-робота. А чи не нагадає це нам "ідолів площі", про які писав і від яких хотів застерегти свого часу людство іще Ф. Бекон?

Лінгвофілософський вектор осмислення стереотипу і стереотипізації має тривалу історію: від думок античних філософів, які розглядали ці феномени в контексті індивідуальної свідомості (як те, що повторюється, є близьким до інстинктивного образу поведінки або дій) до умовиводів філософів сучасної доби щодо стереотипів як акумуляторів суспільного досвіду (те, що тиражується на основі осмисленого образу сфери колективної свідомості). Наведені думки щодо природи феноменів, які за своєю сутністю близькі до стереотипу – уявлень, "ідолів", архетипів, симулякрів та ін., свідчать про спроби протягом усієї історії досліджень суспільної поведінки людей знайти, описати й визначити певну одиницю людської свідомості, що є тією початковою ланкою, яка об'єднує людей у їх спільній діяльності.

Результатом лінгвофілософських спостережень стає поняття образного стереотипу, стереотипу уявлення, стереотипу сприйняття, умоглядного стереотипу. Стереотип визначено як соціальне явище, що має певні властивості: схематичність, набутий характер, достатня стійкість. Він виконує як позитивні функції – пізнавальну функцію, функцію економії зусиль, узагальнюючу функцію, функцію орієнтації у світі інформації, здатність до категоризації мовного досвіду, так і негативні – є засобом дезорієнтації людей та способом маніпулювання ними.

Лінгвофілософське осмислення стереотипу та стереотипізації (якщо для давнього світу стереотип був засобом виживання в умовах складної дійсності, то в сучасному техногенному суспільстві стереотип, попри загальний позитивізм феномену, став засобом дезорієнтації людини) по суті призвело до зміни наукової парадигми: від донаукового (міфологічного) світогляду як засобу ідентифікації світу наївною свідомістю, за якого світ і думка про світ становлять реальну єдність, – до наукового світогляду (осмисленого) як засобу маніпулювання суспільною свідомістю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель Сочинения Т. 4 / Аристотель; [пер. с древнегреч. ; общ. ред. А. И. Доватура]. – М. : Мысль, 1983. – 830 с.
2. Бодріяр Жан. Симулякри і симуляція [пер. с фр. В. Ховкун] / Ж. Бодріяр. – К. : Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2004. – 230 с.
3. Бэкон Ф. Сочинения в двух томах. Второе, исправленное и дополненное издание [сост., общая ред. и вст. статья А.Л. Субботина] / Ф. Бэкон. – Т. 2. – М. : "Мысль", 1978. – 575 с.
4. Історія філософії. Словник / За заг. ред. д.ф.н., проф. Я. І. Ярошовця. – 2-ге вид., перероб. – К. : Знання України, 2012. – 1087 с.
5. Кант И. Трактаты и письма [вступит. статья А. В. Гулыги / И. Кант. – М. : Наука, 1980. – 709 с.
6. Платон. Діалоги [пер. з давньогрець.] / Платон. – К. : Основи, 1999. – 395 с.
7. Філософський енциклопедичний словник. – К. : "Абрис", 2002. – 742 с.
8. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 86 томах (82 т. и 4 доп.) // Петр Абелар. – СПб., 1890-1907. – Т. 1. – С. 23-24.
9. Енциклопедія епістемології і філософії науки [под ред. И. Т. Касавина]. – М. : Изд-во "Канон+", РООИ "Реабилитация", 2009. – 1248 с.

REFERENCES

1. Aristotel. Sochineniya T. 4 / Aristotel; [per. s drevnegrech. ; obshch. red. A.Y. Dovatura]. – M. : Mys', 1983. – 830 s.
2. Bodriyar Zhan. Symulyakry i symulyatsiya [per. s fr. V. Khovkun] / Z. H. Bodriyar. – K. : Vydavnytstvo Solomiyi Pavlychko "Osnovy", 2004. – 230 s.
3. Bekon F. Sochineniya v dvukh tomakh. Vtoroe, ispravlennoe i dopolnennoe izdanie [sost., obshchaya red. i vst. statya A. L. Subbotina] / F. Bekon. – T. 2. – M. : "Mysl", 1978. – 575 s
4. Istoriya filosofiyi. Slovnyk / Za zah. red. d.f.n., prof. Y.I. Yaroshovtsya. – 2-he vyd., pererob. – K. : Znannya Ukrayiny, 2012. – 1087 s.
5. Kant Y. Traktaty i pisma [vstupit. statya A. V. Hulyhi / Y. Kant. – M. : Nauka, 1980. – 709 s.
6. Platon. Dialohy [per. z davnyohrets.] / Platon. – K. : Osnovy, 1999. – 395 s.
7. Filosofskyy entsyklopedychnyy slovnyk. – K. : "Abrys", 2002. – 742 s.
8. Entsyklopedicheskiy slovar Brokhauza i Efrona : V 86 tomakh (82 t. i 4 dop.) // Petr Abelar. – SPb., 1890-1907. – T. 1. – S. 23-24.
9. Entsyklopediya epistemolohii i filosofii nauki [pod red. U. T. Kasavina]. – M. : Izd-vo "Kanon+", ROOI "Reabilitatsyya", 2009. – 1248 s.

УДК 811.161.2'23

Пахолок З.О.

РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ПОВТОРЮВАНОСТ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті аналізується категорія повторюваності в українській мові, яка зафіксована в різних за своєю природою одиницях: ономапоней, редуплікації, повторі, плеоназмі, тавтології. Особливу увагу приділено редуплікації, що перебуває на маргінесі мовної свідомості й часто ототожнюється з лексичним повтором. Редуплікація розглядається як спосіб словотвору та визначається її семантика.

Ключові слова: категорія повторюваності, одиниці категорії повторюваності, ономапоней, редуплікація, повтор, плеоназм, тавтологія.

Інформація про автора: Пахолок Зінаїда Олександрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології та методики початкової освіти; Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки.

Pakholok Z.O.

REALIZATION OF THE REPETITION CATEGORY IN UKRAINIAN LANGUAGE

Abstract. The field in which the repetition category is used in Ukrainian language is rather wide: folklore, fiction, spoken language, publicism, scientific and official styles. However nowadays there are no generally recognized approaches to the definition of this linguistic phenomenon because the criteria to the units of different nature such as onomatopoeia, reduplication, repetition, pleonasm, tautology are not formed. The reduplication exists on the margin of linguistic consciousness and is often identified with lexical repetition that explains the attention to this phenomenon. It can be full and variable. Reduplication is a way of word-formation that takes place among notional and functional parts of speech. The semantics of reduplications is concerned with quantitative characteristics of the object; adjustment of the meaning, alternative entity of the subject, act, circumstances; increasing the characteristic, meaning, affirmation, negation; transferring of specific action's shades.

Key words: *repetition category, the units of repetition category, onomatopoeia, reduplication, repetition, pleonasm, tautology.*

Information about author: *Pakholok Zinayida Oleksandrivna – PhD, associate professor of department of philology and methodology of primary education; Easteuropoan national Lesya Ukrainka university.*

Пахолок З.А.

РЕАЛИЗАЦИЯ КАТЕГОРИИ ПОВТОРЯЕМОСТИ В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация. В статье анализируется категория повторяемости в украинском языке, которая зафиксирована в разных по своей природе единицах: ономотопее, редупликации, повторе, плеоназме, тавтологии. Особенное внимание уделено редупликации, которая находится на периферии языкового сознания и часто отождествляется с лексическим повтором. Редупликация рассматривается как способ словообразования, определяется ее семантика.

Ключевые слова: категория повторяемости, единицы категории повторяемости, ономотопея, редупликация, повтор, плеоназм, тавтология.

Информация об авторе: Пахолок Зинаида Александровна – кандидат филологических наук, доцент кафедры филологии и методики начального образования; Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки.

Постановка проблеми. Увага до категорій – класів, які позначають велику кількість предметів, слугують для номінації найбільш загальних подібних властивостей, предметів або явищ, – не випадкова. В сучасній науці існує їх дихотомічний поділ (філософські категорії та категорії окремих наук) і трихотомічний (філософські категорії, поняття спеціальних наук і проміжні, або загальнонаукові категорії). Категорія повторюваності належить до загальнонаукових категорій.

Визначення раніше не вивчених частин загальної проблеми. Феномен повторюваності в лінгвістиці досліджувався в різних аспектах: вивчалися дієслівний повтор у

мовленні; мультиплікативні дієслова; види значень повторюваності дії у системі аспектологічних категорій дієслова; синонімічний повтор; стилістична категорія повтору і його роль в організації тексту; лексичний та синтаксичний повтор у фольклорі; спонукальна модальність у повторі; авторська модальність; контактні повтори; повтор як засіб організації речення, діалогу, синтаксичних конструкцій, художнього прозового тексту, поетичного мовлення, текстів-анонсів; структурно-семантичні та функціональні особливості фігур повтору в текстах; місце редуплікації в сучасній англійській, казахській, іспанській, вірменській, французькій мовах; семантична редуплікація; полісиндетон (асиндетичний і полісиндетичний зв'язок); суміжні з повторами явища – тавтологія, її лексикографічна кодифікація, мімезис як вид повтору; розгляд повтору в цілому тексті; синтаксичні особливості функціонування повтору; співвідношення повтору і зв'язності тощо.

Однак, незважаючи на значну кількість мовознавчих праць, проблему й досі докладно не вивчено й не сформовано, тому що кожен дослідник по-своєму розуміє і називає явище – відповідно до мети та завдань роботи. Поки що не створено теорії повторів – як у спеціальному, так і в загальному мовознавстві. Окреслені причини зумовили наше звернення до категорії повторюваності, вивчення якої повинно базуватися на таких явищах, як ономаіопея, редуплікація, повтор, плеоназм, тавтологія, що об'єднані спільною рисою – повторенням мовних одиниць.

Мета статті полягає в дослідженні одиниць категорії повторюваності, редуплікації, з'ясуванні її структури та семантики в українській мові.

Визначимо основні поняття нашої розвідки.

Категорія повторюваності – загальнонаукове поняття, об'єктивна закономірність, притаманна усім об'єктам і явищам матеріального світу, яка полягає у відтворенні об'єкта чи явища частково або повністю. Повторюваність виступає як об'єктивна реальність, яка не залежить від індивіда. Індивід несвідомо засвоює з досвідом здатність до повторюваності. Ця здатність

існує на рівні архетипу. Застосовуючи таке поняття, ми об'єднуємо різні види мовних і мовленнєвих повторів у загальну систему повторів, розкриваємо їх позамовну сутність, вказуємо на першооснову: коливання, ритм, чергування. Категорія повторюваності пронизує всі рівні мовної системи. Категорія повторюваності – більш точна назва для багаторазово повторюваного явища, дії. В основі категорії повторюваності як лінгвістичного явища лежить психологічний феномен репродукування знань та досвіду.

Ономатопея (від *грец.* *ὀνοματοποιία* – 'словотворчість, звуконаслідування') – один із допоміжних засобів вираження мови художніх творів, який полягає у словотворенні через звуконаслідування.

Редуплікація (*лат.* *re* – 'знову, повторно' і *duplicatio* – 'подвоєння') – спосіб утворення нових слів чи висловлень на підставі повного або часткового повтору початкового складу, кореня, основи, цілого слова. А отже, є основою повтору, плеоназму, тавтології. Мовне явище, для якого характерно: по-перше, повторення однієї і тієї ж мовної одиниці, по-друге, дворазовий повтор (подвоєння) одиниці. Під подвоєнням розуміється не просте дворазове відтворення мовного сегмента, а таке повторення, при якому відбувається зміна значення, характерного для простого сегмента, у результаті чого нове повторення набуває додаткових відтінків значення.

Повтор – результат дії повторення, не менше ніж дворазове використання мовної одиниці з певною комунікативною метою. Він має кратність: 7 ± 2 .

Плеоназм (*грец.* *πλεονασμός* – 'надмірність, перебільшення') – стилістична фігура: нагромадження одноманітних мовленнєвих компонентів для переконання слухачів або читачів. Але плеоназм породжується і "авторською глухістю", неувагою до слова, яка спричиняє порушення його смислової доцільності.

Тавтологія (*грец.* *ταὐτό* – 'те саме' і *λόγος* – 'слово') – стилістична фігура, повторення етимологічно споріднених,

однокореневих слів. Сприяє виразності й ефективності висловлювання, але може з'являтися в результаті недбалого ставлення до мови.

Високий ступінь насиченості текстів одиницями категорії повторюваності, які належать до різних мовних рівнів, відображає особливості, притаманні індивідуальним наративним системам: ліризм, поетичність. Одиниці категорії повторюваності виконують композиційну функцію, зв'язуючи дистантно розташовані фрагменти тексту, акцентуючи окремі семантичні, лексичні, звукові ряди або виділяючи ключові зі смислового погляду текстові фрагменти.

Усі мовні одиниці, утворені повторенням, активно функціонують в сучасній українській мові, але обсяг даної статті не дозволяє докладно їх охарактеризувати, тому зупинимось на редуплікації. Іноді в значенні редуплікації уживається термін "мультиплікація" (лат. *multiplicatio* – 'множення, збільшення'), яким доцільно називати більш ніж дворазове повторення мовної одиниці. Наприклад: "Галя *слухала-слухала-слухала*, й пізенько вони розсталися" (Марко Вовчок, т. 2, с. 364). Окрім терміна "редуплікація", вживається термін "юкстапозита" або "юкстапозит (від лат. *juxta* – 'поряд, біля' і *positio* – 'положення') – складне слово дефісного написання, утворене шляхом складання слів без інтерфікації. <...> Термін юкстапозит уведений французьким лінгвістом А. Дармштеттером" [5, с. 799].

Визначити точний час виникнення редуплікованих одиниць на українському ґрунті досить проблематично. З аналізу джерел, які дійшли до нас у записах фольклористів, стає очевидним, що редуплікація, проникнувши з розмовної мови в усну народну творчість, використовувалась у всій різноманітності своїх значень. Відомо, що редуплікація існувала у старослов'янській і давньоруській мовах і була подвоєнням звукообразних та звуконаслідувальних морфем у рамках одного слова.

Появу редуплікації в українській літературній мові можна датувати кін. XVIII – поч. XIX ст., коли відбувалося інтенсивне становлення норм літературної мови на національному ґрунті.

Подвоєння коренів спостерігається у словах, які були вигуками або звуконаслідуваннями. Поряд із цим у розмовній мові часто зустрічалися редульковані утворення – повторення слів: "Пісенька якось незавважливо ввірветься, цибатий журавель зостається на дорозі, а Галя засипа в меншого брата на руках. *Нудно-нудно! Холодно-холодно! Темно-темно!*" (Марко Вовчок, т. 2, с. 332). Основний наголос має перша частина слова, тому вона триваліша, а друга частина має побічний наголос і є меншим за тривалість звучання. Повне повторення може ускладнюватися службовими словами: "Незламна тисяча обранців здавлює в серцях / розпуку, / б'ючись, хтозна, чи не із друзями / недавніми *віч-на-віч*" (Б.-І. Антонич, с. 185) або "Оставляю вас в приємном *тет-а-тет*" (І. Карпенко-Карий, т. 1, с. 358).

У Г. Сковороди зустрічаємо новоутворення *все-на-все*, яке є повторенням займенника з прийменником: "Вѣчность не начинаемое свое и послѣ всего остающееся пространство даже до того простирает, чтоб ей и предварять *все-на-все*" (Г. Сковорода, т. 2, с. 12). У примітці він зазначає: "*Все-на-все*; graece: пámпан, universum" (Г. Сковорода, т. 2, с. 12).

Наш сучасник В. Шевчук прокоментував філософський термін мислителя в романі "Кросворд". Його герой розмірковує: "Інколи мені здається, і це вже зараз, коли став складачем кросвордів не символічних, а натуральних, що вони є своєрідними формулами життя, адже кожна відбута житейська історія, блаженно гадаю я, – це кросворд, кожне життя так само, відтак сума подань для розгадувань – це життя певної сумарності, наприклад, школи, чи вулиці, чи міста, чи села, чи канцелярії, чи заводу, будь-якої, зрештою, установи. Відтак у якусь блаженну чи, сказати б, блаженську хвилину, ну, хоч би й перед сном, не раз міркував, що Бог, очевидно, й сам немалий кросвордист, ото ж і бавиться, складаючи велетенського, вельми заплутаного і зашифрованого, як сіль, кросворда – земне життя в усіх його дивоглядних проявах та формах. При цьому схема, яку креслить його незбагненна уява та безтілесна й вічна рука, стає аж такою складною, що розгадати того кросворда до кінця, а не в деяких його частинах, може тільки сам

складач, відтак отой велетенський чиниться формулою вічного і незбагненого розуму, який пізнається, але ніколи до кінця, хоч серед кросвордоманів є особливі упертюхи, які кладуть безліч часу, аби покладену головоломку таки розгадати, не зважаючи на повну абсурдність такої роботи. Суть же цього дійства, гадаю я, напрочуд віддав був у "Притчі про птаха" Григорій Сковорода. Власне, вона зветься "Місце перед дверима, чи ганок" і входить до трактату "Ікона Алківіадська"; смисл її напевне кросвордичний. <...> З другого боку, отой Божий кросворд є формулою і вічності, що її той-таки Сковорода назвав "*все-на-все*", тобто маємо фігуру, в якій "перше і останнє точно те саме – і де почалося, там і закінчилося"" (В. Шевчук, с. 11–12).

Варто зауважити, що тут ми маємо справу з архетипом, під яким прийнято "розуміти форму колективного несвідомого (надособистісного – трансперсонального – начала людської психіки), співвіднесену з тим, що древні називали зв'язком усього з усім" [1, с. 27].

У XIX ст. редуплікація активно використовувалася в розмовній мові. В літературній мові одні редупліковані одиниці успішно закріпилися, інші використовувалися як стилістичний засіб. Лише в першій третині XX ст. намітилася тенденція до розширення сфери використання редуплікації, що була викликана взаємодією стилів, і особливо активізувалася в останні роки, позначені демократизацією суспільного життя.

У сучасній українській літературній мові подвоєнню можуть підлягати як повнозначні, так і службові частини мови, при цьому використовуються і запозичені редупліковані одиниці. В результаті подвоєння виникають повні й варіативні редуплікації. Повні редуплікації утворюють композиту повторення без зміни початкового елементу; редуплікант і редуплікатор не розрізняються: "Робить з ранку до ночі без одпочинку, безперестанку *робить-робить*, сумуючи тяжко" (Марко Вовчок, т. 1, с. 504).

Варіативні редуплікації утворюють композиту зі зміною початкового елементу: в них розрізняється редуплікант і редуплікатор. Редуплікатор може ускладнюватись префіксом:

"Ранок був ясний-преясний і теплий-найтеплій..." (Марко Вовчок, т. 2, с. 385); суфіксом: "*Швидко-швиденько* бігли коні, – тільки в очах усе тєє промигтіло" (Марко Вовчок, т. 1, с. 412); одночасно префіксом і суфіксом: "*Рано-пораненько* він виїхав і довго їхав усе полем" (Марко Вовчок, т. 2, с. 385).

Позиції редупліканта і редуплікатора можуть змінюватися. Композита може починатися з редуплікатора: "*Вранці-рано* на калині / Пташка щебетала..." (Т. Шевченко, т. 2, с. 15) або редупліканта: "*Рано-вранці* новобранці / Виходили за село..." (Т. Шевченко, т. 2, с. 18). І в першому, і в другому прикладах композита має значення "дуже рано", основне значення не змінюється. Лише перший приклад стилістично забарвлений, оскільки інверсія завжди використовується для передачі емоційного стану мовця і привертання уваги сприймаючого. Цей випадок демонструє співіснування варіантів редуплікації.

У наступному прикладі закріпився інверсійний порядок компонентів: "Мрії *давним-давно* вивітрилися з голови, але дорожочінності залишилися, як пам'ять не про людину, а про мрії" (Ірина Вільде, т. 1, с. 535). На першому місці стоїть редуплікатор, який самостійно не використовується, що дає змогу говорити про його вторинність.

Повне повторення при утворенні редуплікації може ускладнюватися службовими словами, які виконують роль інтерфікса: укр. *віч-на-віч*. Наприклад: "Обидва отамани *пліч-о-пліч* поїхали по дорозі, звернули на поле, що рябіло різноколірними козацькими жупанами, майоріло бунчуками й стягами" (М. Пригара, с. 188).

Склад варіативних редуплікацій неоднорідний, у ньому виділяються два типи подвоєнь: римовані та неримовані. Неримовані редуплікації можуть варіюватись у фонетичному, граматичному і семантичному планах. Повноповторені слова *ось-ось, от-от, все-все, весь-весь* належать до часто вживаних у сучасній українській мові (С. Бук, с. 99, 165).

Українська граматична термінологія утворилася таким самим чином, як і термінологія в граматиках інших мов, проте

матеріалом для неї слугувала здебільшого народна мова, у зв'язку з чим українське мовознавство має переважно власну термінологію. У термінах частин мови часто відбиваються взаємозв'язки між ними.

Повні редуplikовані іменники утворюють композиту, яка передає значення невизначено великої кількості явищ, тобто подається кількісна характеристика описуваного: "Лечу, лечу, а вітер віс, / Передо мною сніг біліє, / Кругом бори та болота, / Туман, туман і пустота" (Т. Шевченко, т. 1, с. 269); "Гостей-гостей наїхало!.." (Марко Вовчок, т. 1, с. 409).

Варіативні редуplikовані іменники передають значення лексичні, граматичні та стилістичні тому, що подвоєння іменників приводить до появи нових лексем, стилістичних варіантів слів та виділення, посилення важливих одиниць у тексті: "Жила в *батька-матері*, не знаючи горя ані лиха" (Марко Вовчок, т. 1, с. 52); "Це був спадковий священик, з *діда-прадіда*, обдарований чудовим голосом і непересічними музичними здібностями" (М. Мушинка, с. 120); "— Де ж ті *везли-везлики*, / Як нема? / *Везлики-замерзлики* / Край вікна!" (М. Вінграновський, с. 119).

Повні й варіативні редуplikовані прикметники є засобом вираження суб'єктивно-оцінного значення вищого ступеня якості. Відбувається здвоєння якісних прикметників, які називають ознаку предмета, його якість, колір, розмір, стан. Оскільки подвоюватись може будь-який якісний прикметник, то редуplikовані утворення на базі цієї частини мови слід розглядати не як стилістичний прийом, а як граматичний засіб: "*Гале-голе* моє поле!" (С. Руданський, с. 67); "Була се в його при йому добра дитина й мила, та йому *чужа-чужісінька*..." (Марко Вовчок, т. 1, с. 473); "Баба уже була *стара-стара*, як молоко біла, як сухар суха" (Панас Мирний, т. 2, с. 69); "Мов докір, пече серце *давня-предавня*, ще від баби чути пісня" (М. Пригара, с. 44).

Стосовно цього виду редуplikації М.Я. Калинович зауважував: "процес перетворення його в абсолютну єдність ще не завершився (критерій: рухомість в окремих випадках членів цієї композиції). Укр. **синій-синій** — слово в процесі становлення:

його значення ('дуже синій') вже не дорівнює сумі значень його компонентів, які втратили свою рухомість, проте ще зберігають, обидва, свою граматичну форму" [2, с. 96].

Повні редуplikовані займенники виражають значення інтенсифікації, вони близькі за семантикою до повноподвоєних іменників та прикметників. Крім того, подвоюючись повністю, займенники утворюють стійкі сполучення слів, які виконують видільно-зіставну функцію. Варіативні займенникові редуplikації також утворюють стійкі звороти, але з семантикою неозначеності: "В Бортному колективи готові до виступів, а небо затяглося хмарами, дощ *ось-ось* має пуститися" (М. Мушинка, с. 161); "Але *хто-хто*, а вже Ви мали знати (як потім і ми зрозуміли), що це далеко не безгрішна артіль" (Б. Олійник, с. 18).

Повні редуplikовані дієслова виражають два типи значень: граматичні (значення способу дії: в дійсному способі – тривалість; неперервність процесу або інтенсивність; дію, обмежену певним проміжком часу) та стилістичні. Перше значення переважає. Основні семантичні групи редуplikованих дієслів, у яких можуть бути виражені ці значення, утворюють дієслова фізичного стану, руху, звучання і прояву мовлення, манери поведінки, розумових процесів: "Довго дивився. А злість у серці *росла-росла*..." (А. Головка, т. 1, с. 169); "І *гнеться-гнеться* під тими вітрами висока стара груша, обважніло шумить гіллям" (А. Шиян, т. 2, с. 513).

У наказовому способі подвоєння дієслів позначає категоричність, обов'язковість, спонукання до початку або продовження дії й може використовуватись як експресивний прийом настійливого наказу. Варіативні редуplikовані дієслова за семантикою близькі до повних дієслівних подвоєнь і мають ще й стилістичне значення: "Де *бував-пробував?* / Розкажи, Іване!" (С. Руданський, с. 100).

Спостерігаємо велику кількість повторів прислівників. Принагідно зауважимо, що український термін "прислівник" утворено за характером зв'язків прислівникової категорії й дієслова. Замість давньої назви "нар'бчіє" в українській мові використовується назва "прислівник", що є скороченням слова

"придієсловник". Крім того, цей термін можна вважати і звичайною калькою (лат. *Adverbium* – "прислівник").

Прислівник як термін тривалий час не міг закріпитися в граматиках. Автор першої української граматики О. П. Павловський [4] вживав ще до середини XIX ст. термін "нарѣчіє". Згодом цей термін замінюється іншими і майже до кінця XIX ст. вживання прислівникової термінології характеризується повним різнобоєм, оскільки поняття "прислівник" передавалося такими словами: "прислівок", "прилог", "приглаголля", "наріччя", "присловце", "прислово", "причасівник", "присловник" тощо. Доречно пригадати, що прийменник спершу називався "прислівником", і лише від початку XX ст. ця назва остаточно закріпилася за прислівниковою категорією.

Серед повнозначних класів слів прислівник виділяється невідмінюваністю. Велику кількість становлять прислівники, утворені морфологічно, способом словоскладання. В сучасній українській мові це продуктивний спосіб словотворення прислівників [3, с. 3]. За походженням такі прислівники можуть бути первинними чи похідними від різних частин мови і мати граматичне чи семантичне повторення, оформлене на письмі за допомогою одного або двох дефісів, коми. Наведемо приклади: "Веде його на згірочок та й показує – простягає руку в далину: у присмерку *ледве-на-ледве* по степу росяному шлях мрівся..." (Марко Вовчок, т. 1, с. 475); "*Поволі-волі* хмарки сіре сито / Дощить над полем. Часу досить є" (П. Дорошко, т. 1, с. 183); "Обидва отамани *пліч-о-пліч* поїхали по дорозі..." (М. Пригара, с. 188); "*Як-не-як* ти зараз не уявно, а в дійсності порушуєш трудову дисципліну" (М. Мушинка, с. 151); "Вона [мрія – 3. П.] продовжуватиме жити лише в думках, творах і *врейті-рейт* в її листах" (М. Томенко, с. 48).

Семантичне повторення – це повторення синонімічних слів. Таких композит небагато: "*Густо-часто* писано їх буквами латинськими, а не священною церковнослов'янською кирилицею" (А. Кримський, т. 3, с. 273); "Весь час, як повернув з Криворівні, працюю щодня *більш-менш* правильно" (М. Коцюбинський, т. 4, с. 253–254).

Повторенню підлягають антоніми: "*Видимо-невидимо* накупив ласошів..." (Г. Квітка-Основ'яненко, т. 3, с. 404). Крім того, слова з сумарним значенням: *туди-сюди* – 'в різних напрямках' – "Та ще вспіють робити, а довго на річці не будуть вони. Перепливуть річку *туди-сюди* та й прибіжать" (А. Головка, т. 1, с. 177); "От підійшов [сотник – *З.П.*] до ставка, кинув оком *туди-сюди* та й крикнув грізно: / – А що?" (Г. Квітка-Основ'яненко, т. 3, с. 152); *сьогодні-завтра* – 'найближчим часом' – "Не *сьогодні-завтра* до неї прийдуть старости" (І. Нечуй-Левицький, т. 2, с. 135). На відміну від граматичних прикладів, семантичного повторення в українській мові не так уже й багато.

Композити за своїм складом не однорідні, поміж них виділяємо дві групи. До першої належать редуplikовані утворення, які становлять закриту систему: "*Де-не-де* озветься пташина несміло, / Немов перед бурею в темному гаю, / І знову замовкне... як глухо, як тихо... / Ой лихо!" (Леся Українка, с. 18). Ця група виникла на певному етапі розвитку мови і зафіксована у словниках.

До другої належать редуplikовані утворення, які виникли за моделями вільних словосполучень: "На це треба було *багато-багато* часу вже просто з фізичних причин – через те, що матеріал був справді колосальний своїм обсягом" (С. Єфремов, с. 290). Ця група є відкритою системою, яка постійно поповнюється і ще не фіксується у словниках. Будь-яка самостійна частина мови може утворювати композити другої групи: "Ще маревом легким над нами витає / Блакитна весняна мрія, / А в серці розкішно *цвіте-процвітає* / Злотистая квітка – надія" (Леся Українка, с. 10); "На кістлявих її плечах сіріє сорочка, *широка-широка*, мов не на неї шита..." (Панас Мирний, т. 3, с. 18–19); "*Хоч круть-верть, хоч верть-круть*" (Практичний, с. 50).

У сучасній українській мові до часто вживаних слів розмовно-побутового стилю належать прислівники *врешити-решит*, *ось-ось, от-от, як-не-як* (С. Бук, с.: 85, 99, 99, 112). Повні редуplikовані прислівники мають граматичне значення інтенсивності ознаки і словотвірне значення: "*Геть-геть* аж знизу видно було шматок

вершечків лісу, облитого місяцем" (В. Винниченко, с. 594). Варіативні редупліковані прислівники виражають граматичне значення гіперінтенсивності й інтенсивності, а також словотвірне значення. У приказці зустрічаємо: "*Так-сяк*, на косяк не по-людськи" (Практичний, с. 23).

І означальні, й обставинні прислівники досить активно подвоюються. На першому місці за кількістю вживань – якісно-означальні. Це найбільш поширена в мові група прислівників на -о, зрідка на -е, які походять від прикметників або співвідносні з ними: "Він приліг грудьми на землю, підпер своє лице обома руками під щоки та *тильно-тильно* задивився на неї" (Панас Мирний, т. 2, с. 83). На другому місці – кількісно-означальні: "Недосвіт уранці. Тумани. / А сонце *ледь-ледь* позира" (П. Дорошко, т. 2, с. 20); "Він любив її... *Дуже-дуже* любив..." (А. Шиян, т. 2, с. 553). Серед обставинних прислівників подвоєнню підлягають прислівники місця та часу: "*З давніх-давен* у всіх війнах парламенти користувалися правом недоторканості" (О. Гончар, т. 1, с. 256).

Прислівникові повторення є засобом вираження посиленої якісної ознаки дії, стану, а також ознаки іншої ознаки. Крім того, одиниця, сформована повним повторенням і ускладнена службовим словом, є новоутворенням із притаманним йому значенням, тоді як одиниця з повним повторенням без ускладнень передає посилення значення вихідного компонента і не має коннотативного компонента, на відміну від часткового повторення, яке виступає емоційно-експресивним утворенням. У семантичній редуплікації значення похідне від значень її компонентів.

Прислівники можуть повторюватися повністю, але при цьому не утворювати складного слова і писатися через кому; при цьому кожне слово має самостійний наголос: "Гори веселі й зелені долини / Згинули раптом, як любії сні; / Ще за годину, і ще за хвилину / Будуть *далеко, далеко* вони!" (Лєся Українка, с. 24). Подібні вживання називаються лексичним контактним повтором. Для порівняння подамо приклад редуплікації: "*Далеко-далеко* темніла, як тин, смуга лісу" (В. Винниченко, с. 489). Виділені одиниці мають значення "дуже далеко" і є синонімічними.

Повторюваність притаманна всім службовим частинам мови, наприклад, сполучникам: "Замість включення цих кадрів в політичний баланс нації, вони були б поставлені перед дилемою *або-або*" (Б. Олійник, с. 111). Подвоєння часток має граматичне значення інтенсивності й словотвірне значення: "Але я твердо рішив ні за що не піддаватись: / – *Ні, ні!* Як собі знаєте, а я не можу їхати" (В. Винниченко, с. 479). Редупліковані вигуки виражають граматичне значення інтенсивності: "*Ого-го!* – каже їжак, – скорє сотворіння тут!" (Казки, с. 143).

Як бачимо, редуплікація як спосіб словотвору застосовується не тільки для "підсилення основного значення слова, вираження великої міри ознаки, звуконаслідувальних повторень, вираження повторюваності дії, ознаки, предмета у просторі або часі, часткових римованих повторень, як правило, штучних асемантичних слів, утворення вигуків" [7, с. 319], але й для передачі кількісної характеристики предмета, уточнення значення.

Семантика редуплікацій пов'язана з кількісною характеристикою предмета; уточненням значення, альтернативністю суб'єкта, дії, обставини; посиленням ознаки, смислу, ствердження, заперечення; передачею видових відтінків дії: уривчастості, постійності, довготривалості, інтенсивності.

На лексичному рівні постає питання про розрізнення повтору та редуплікації. Цілком слушно з цього приводу висловились Д. А. Сусеева: "Редуплікати, на відміну від парних слів і зрощень, завжди вмотивовані одним словом. На відміну від повторів, редуплікати являють собою лексико-граматичні єдності" [6, с. 155]. Повні повтори й редуплікації зустрічаються в народних приказках і прислів'ях: "*Жили-жили*, та чорт зна, де ділися" (Практичний, с. 57); "*Ждали, ждали*, та й ждання погубили. *Ждала, ждала*, та й годі сказала. *Ждали, ждали*, та й жданики поїли" (Практичний, с. 43); "*Плив, плив*, та й на березі утонув. *Чхали, чхали*, та на степу й ночували" (Практичний, с. 37).

Висновки дослідження. Здійснене дослідження є спробою цілісного опису іманентного змісту значення повторюваності, диференціації цього значення й аналізу лексичних засобів, що

експлікують різні види семантики повторюваності. Описані особливості функціонування категорії повторюваності надають можливість схарактеризувати її як унікальну субстанцію в різних підсистемах мови, унеможливаючи, проте, створення єдиної концептуальної основи для її аналізу.

Перспективу нашої роботи вбачаємо у віднаходженні таких параметрів, які б могли охопити вияв повторюваності у поетичному та прозовому текстах; об'єднати розмовне мовлення (з його автоматизмом уживання: "*ні-ні*", "*так-так*", а не просто "*ні*", "*так*"), публіцистичне та художнє, де повторення використовується з метою переконати слухача або читача, вплинути на його сприйняття та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Донченко О. А. Архетипи соціального життя і політика. (Глибинні регулятиви психологічного повсякдення) : монографія / Олена Донченко, Юрій Романенко. – К. : Либідь, 2001. – 334 с.
2. Калинович М. Я. Вступ до мовознавства. Вип. 1 / М.Я. Калинович. – 2-е виправл. і доповн. вид. – К. ; Л. : Рад. шк., 1947. – 112 с. : ілюстр.
3. Клименко Н. Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н. Ф. Клименко ; Ін-т мовознав ім. О. О. Потебні АН УРСР. – К. : Наук. думка, 1984. – 251 с.
4. Павловскій А. П. Грамматика малороссійскаго наречія, или Грамматическое показаніе существеннейшихъ отличій, отдалившихъ Малороссійское наречіе отъ чистаго Россійскаго языка, сопровождаемое разными по сему предмету замечаніями и сочиненіями / А. Павловскій. – СПб. : В тип. В. Плавильщикова, 1818. – 118 с.
5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.
6. Сусеева Д. А. Закономерности развития калмыцкого языка в советскую эпоху. (Развитие словообразовательной системы) / Д. А. Сусеева ; под. ред. И. К. Илишкина. – Элиста : Калмыц. кн. изд-во, 1978. – 208 с.
7. Українська мова. Енциклопедія / за ред. І. В. Муровцева. – К. : Майстер-клас, 2011. – 400 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Антонич Б.-І. Поезії / Богдан-Ігор Антонич ; [редкол. : В. В. Біленко та ін. ; вступ. ст. М. М. Ільницького ; упорядкув., прим. і слов. Д. В. Павличка]. – К. : Рад. письменник, 1989. – 454 с. – (Бібліотека поета).

2. Бук С.Н. 3 000 найчастотніших слів розмовно-побутового стилю сучасної української мови / Соломія Бук. – Л. : ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 180 с.

3. Винниченко В. К. Краса і сила : повісті та оповідання / Володимир Винниченко ; [упоряд., авт. прим. П. М. Федченко ; передм. І. О. Дзеверін]. – К. : Дніпро, 1989. – 752 с.

4. Вільде І. Сестри Річинські : роман. У 2 кн. Кн. 1 / Ірина Вільде ; вступ. сл. П. А. Загребельного. – К. : Україна, 2004. – 696 с. : портр. – (Бібліотека Шевченківського комітету).

5. Вінграновський М. С. Вибрані твори / Микола Вінграновський ; [передм. Л. М. Талалая]. – К. : Дніпро, 2004. – 832 с. : портр. – (Бібліотека Шевченківського комітету).

6. Вовчок М. Твори. В 3 т. Т. 1. Повісті та оповідання / Марко Вовчок ; [вступ. ст. Н. Є. Крутікової ; прим. О. О. Білявської]. – К. : Дніпро, 1975. – 638 с. : ілюстр.

7. Вовчок М.; Оповідання ; Нариси ; Казки / Марко Вовчок ; [прим. О. О. Білявської Твори. В 3 т. Т. 2. Повісті]. – К. : Дніпро, 1975. – 560 с. : ілюстр.

8. Головка А. В. Твори. В 3 т. Т. 1. Повісті, оповідання ; Бур'ян : роман / Андрій Головка ; [упорядкув. і приміт. Н. Л. Головка ; передм. П. І. Орлика]. – К. : Дніпро, 1987. – 479 с. : портр.

9. Гончар О. Т. Твори. У 12 т. Т. 1. Прапорonosці ; Поезії ; Коментарі / Олесь Гончар : [упорядкув. та комент.: С. А. Гальченка та ін.] ; перед. сл. М. Г. Жулинського – К. : Наук. думка, 2001. – 576 с.

10. Дорошко П. О. Вибрані твори. У 2 т. Т. 1. Вірші та поеми / Петро Дорошко. – К. : Дніпро, 1980. – 453 с.

11. Дорошко П. О. Вибрані твори. У 2 т. Т. 2. Вірші та поеми / Петро Дорошко. – К. : Дніпро, 1980. – 443 с.

12. Єфремов С. О. Літературно-критичні статті / С.О. Єфремов. – К. : Дніпро, 1993. – 351 с. : портр. – (Серія "Українська літературна думка").

13. Казки про тварин / Акад. наук. УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського ; [упорядкув., вступ. ст.

Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика

та прим. І. П. Березовського ; редкол.: О. І. Дей (голова) та ін.]. – К.: Наук. думка, 1979. – 574 с. – (Українська народна творчість).

14. Карпенко-Карий І. (Тобілевич І. К.) Твори. В 3 т. Т. 1. Драматичні твори / І. Карпенко-Карий (І. К. Тобілевич) ; [передм. П. М. Киричка ; упорядкув.: П. М. Киричка та Л. Ф. Стеценка ; прим. П. М. Киричка]. – К. : Дніпро, 1985. – 439 с.

15. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Зібрання творів. У 7 т. Т. 3. Прозові твори / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко. – К. : Наук. думка, 1981. – 479 с.

16. Коцюбинський М. М. Твори. В 4 т. Т. 4. Статті та нариси ; Вибрані листи / Михайло Коцюбинський. – К. : Дніпро, 1985 – 335 с.

17. Кримський А. Ю. Твори. В 5 т. Т. 3. Мовознавство. Фольклористика / А. Ю. Кримський ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін. ; ред. тому: О. І. Дей та М. А. Жовтобрюх ; упорядкув. та прим.: Н. О. Ішиної та Н. М. Сологуб]. – К. : Наук. думка, 1973. – 512 с., 1 арк. портр.

18. Мирний П. Твори. У 3 т. Т. 2 / Панас Мирний. – К. : Дніпро, 1976. – 438 с.

19. Мирний П. Твори. У 3 т. Т. 3 / Панас Мирний. – К. : Дніпро, 1976. – 512 с.

20. Мушинка М. І. Колеса крутяться... Кн. 1. Спогади / Микола Мушинка. – Пришів : Карпати, 1998. – 200 с.

21. Нечуй-Левицький І. С. Твори. В 3 т. Т. 2. Микола Джеря ; Бурлачка ; Кайдашева сім'я : повісті ; Шевченкова могила : нарис ; Афонський пройдисвіт : оповідання ; На кожум'яках : п'єса / І. С. Нечуй-Левицький ; упоряд. та авт. приміт. Н. Є. Крутікова. – К. : Дніпро, 1988. – 518 с.

22. Олійник Б. І. Два роки в Кремлі / Б. І. Олійник. – К. : Сільські вісті, 1992. – 120 с.

23. Практичний російсько-український словник приказок / упоряд. Г. Млодзинський ; за ред. М. Йогансона ; Нац. акад. наук України, Ін-т енциклопед. дослідж. – Відтворення вид. 1929 р. – К. : Держвидав. України, 2009. – 108 с. – (Із словникової спадщини ; вип. 8).

24. Пригара М. А. Михайлик – джура козацький : повість та оповід. / Марія Пригара. – К. : Веселка, 1988. – 269 с. : ілюстр.

25. Руданський С. В. Співомовки : пісні, приказки, дит. приказки / Степан Руданський ; [упоряд., авт. передм. та приміт. М. Л. Гончарука]. – К. : Дніпро, 1988. – 319 с. : ілюстр. – (Бібліотека української класики "Дніпро").

26. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів : У 2 т. – Т. 2 / Григорій Сковорода ; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.] – К. : Наук. думка, 1973. – 574 с.
27. Томенко М. В. Теорія українського кохання / Микола Томенко. – 2-е вид. – К. : Міжнар. туризм, 2005. – 128 с.
28. Українка Л. Усі твори в одному томі / Леся Українка ; [передм. М. І. Литвинця]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2008. – 1376 с. – (Поетична полицка "Перуна").
29. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів. У 12 т. Т. 1. Поезія, 1837–1847 / Тарас Шевченко. – К. : Наук. думка, 2001. – 784 с.
30. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів. У 12 т. Т. 2. Поезія, 1847–1861 / Тарас Шевченко. – К. : Наук. думка, 2001. – 784 с.
31. Шевчук В. О. Кросворд : [роман] / Валерій Шевчук // Кур'єр Кривбасу. – 2001. – № 140. – С. 3–41.
32. Шиян А. І. Твори : в 3 т. Т. 2 : Хуртовина / Анатолій Шиян. – К. : Дніпро, 1986. – 727 с.

REFERENCES

1. Donchenko O. A. Arkhetypy sotsialnoho zhyttia i polityka. (Hlybynni rehuliatyvy psykhologichnoho povsiakdennia) : monohrafiia / Olena Donchenko, Yurii Romanenko. – K. : Lybid, 2001. – 334 s.
2. Kalynovych M.Ya. Vstup do movoznavstva. Vyp. 1 / M.Ya. Kalynovych. – 2-e vypravl. i dopovn. vyd. – K. ; L. : Rad. shk., 1947. – 112 s. : iliustr.
3. Klymenko N.F. Slovtvorchyna struktura i semantyka skladnykh sliv u suchasnii ukrainskii movi / N. F. Klymenko ; In-t movoznav im. O.O. Potebni AN URSR. – K. : Nauk. dumka, 1984. – 251 s.
4. Pavlovskii A.P. Hrammatyka malorossiiskaho narechiia, ili Hrammatycheskoe pokazanie sushchestvenneishykh otlychii, otdalyvshykh Malorossiiskoe narechie ot chystaho Rossiiskaho yazyka, soprovozhdaemoe raznymi po semu predmetu zamechaniiamy i sochyneniiamy / A. Pavlovskii. – SPb. : V typ. V. Plavylshchykova, 1818. – 118 s.
5. Selivanova O.O. Linhvistychna entsyklopediia / O.O. Selivanova. – Poltava : Dovkillia-K, 2011. – 844 s.
6. Suseeva D. A. Zakonomernosty razvytyia kalmytskoho yazyka v sovetskuuiu epokhu. (Razvytye slovoobrazovatelnoi systemy) / D.A. Suseeva ; pod. red. Y. K. Ylyshkyna. – Elysta : Kalmyts. kn. izd-vo, 1978. – 208 s.

7. *Ukrainska mova. Entsyklopediia* / za red. I. V. Murovtseva. – K. : Maister-klas, 2011. – 400 s.

Dzherela iliustratyvnoho materialu

1. Antonych B.-I. Poezii / Bohdan-Ihor Antonych ; [redkol.: V. V. Bilenko ta in. ; vstup. st. M. M. Ilnytskoho ; uporiadkuv., prym. i slov. D. V. Pavlychka]. – K. : Rad. pysmennyk, 1989. – 454 s. – (Biblioteka poeta).

2. Buk S. N. 3 000 naichastotnishykh sliv rozmovno-pobutovoho styliu suchasnoi ukrainskoi movy / Solomiia Buk. – L. : LNU im. Ivana Franka, 2006. – 180 s.

3. Vynnychenko V. K. Krasa i syla : povisti ta opovidannia / Volodymyr Vynnychenko ; [uporiad., avt. prym. P. M. Fedchenko ; peredm. I. O. Dzeverin]. – K. : Dnipro, 1989. – 752 s.

4. Vilde I. Sestry Richynski : roman. U 2 kn. Kn. 1 / Iryna Vilde ; vstup. sl. P. A. Zahrebelnoho. – K. : Ukraina, 2004. – 696 s. : portr. – (Biblioteka Shevchenkivskoho komitetu).

5. Vinhranovskyi M. S. Vybrani tvory / Mykola Vinhranovskyi ; [peredm. L. M. Talalaia]. – K. : Dnipro, 2004. – 832 s. : portr. – (Biblioteka Shevchenkivskoho komitetu).

6. Vovchok M. Tvory. V 3 t. T. 1. Povisti ta opovidannia / Marko Vovchok ; [vstup. st. N. Ye. Krutikovi ; prym. O. O. Biliavskoi]. – K. : Dnipro, 1975. – 638 s. : iliustr.

7. Vovchok M.; Opovidannia ; Narysy ; Kazky / Marko Vovchok ; [prym. O. O. Biliavskoi Tvory. V 3 t. T. 2. Povisti]. – K. : Dnipro, 1975. – 560 s. : iliustr.

8. Holovko A. V. Tvory. V 3 t. T. 1. Povisti, opovidannia ; Burian : roman / Andrii Holovko ; [uporiadkuv. i prymit. N. L. Holovko ; peredm. P.I. Orlyka]. – K. : Dnipro, 1987. – 479 s. : portr.

9. Honchar O. T. Tvory. U 12 t. T. 1. Praporonosti ; Poezii ; Komentari / Oles Honchar : [uporiadkuv. ta koment.: S. A. Halchenka ta in.]; pered. sl. M. H. Zhulynskoho – K. : Nauk. dumka, 2001. – 576 s.

10. Doroshko P. O. Vybrani tvory. U 2 t. T. 1. Virshi ta poemny / Petro Doroshko. – K. : Dnipro, 1980. – 453 s.

11. Doroshko P. O. Vybrani tvory. U 2 t. T. 2. Virshi ta poemny / Petro Doroshko. – K. : Dnipro, 1980. – 443 s.

12. Yefremov S. O. Literaturno-krytychni statti / S. O. Yefremov. – K. : Dnipro, 1993. – 351 s. : portr. – (Seriiia "Ukrainska literaturna dumka").

13. Kazky pro tvaryn / Akad. nauk. URSR, In-t mystetstvoznavstva, folkloru ta etnohrafii im. M. T. Rylskoho ; [uporiadkuv., vstup. st. ta prym. I. P. Berezovskoho ; redkol.: O. I. Dei (holova) ta in.]. – K.: Nauk. dumka, 1979. – 574 s. – (Ukrainska narodna tvorchist).
14. Karpenko-Karyi I. (Tobilevych I. K.) Tvory. V 3 t. T. 1. Dramatychni tvory / I. Karpenko-Karyi (I. K. Tobilevych) ; [peredm. P.M. Kyrychka ; uporiadkuv.: P. M. Kyrychka ta L. F. Stetsenka ; prym. P.M. Kyrychka]. – K. : Dnipro, 1985. – 439 s.
15. Kvitka-Osnovianenko H. F. Zibrannia tvoriv. U 7 t. T. 3. Prozovi tvory / H. F. Kvitka-Osnovianenko. – K. : Nauk. dumka, 1981. – 479 s.
16. Kotsiubynskyi M. M. Tvory. V 4 t. T. 4. Stati ta narysy ; Vybrani lysty / Mykhailo Kotsiubynskyi. – K. : Dnipro, 1985 – 335 s.
17. Krymskyi A. Yu. Tvory. V 5 t. T. 3. Movoznavstvo. Folklorystyka / A. Yu. Krymskyi ; redkol.: I. K. Bilodid (holova) [ta in. ; red. tomu: O. I. Dei ta M. A. Zhovtobriukh ; uporiadkuv. ta prym. : N.O. Ishynoi ta N.M. Solohub]. – K. : Nauk. dumka, 1973. – 512 s., 1 ark. portr
18. Myrnyi P. Tvory. U 3 t. T. 2 / Panas Myrnyi. – K. : Dnipro, 1976. – 438 s.
19. Myrnyi P. Tvory. U 3 t. T. 3 / Panas Myrnyi. – K. : Dnipro, 1976. – 512 s.
20. Mushynka M. I. Kolesa krutiatsia... Kn. 1. Spohady / Mykola Mushynka. – Priashiv : Karpaty, 1998. – 200 s.
21. Nechui-Levytskyi I. S. Tvory. V 3 t. T. 2. Mykola Dzheria ; Burlachka ; Kaidasheva simia : povisti ; Shevchenkova mohyla : narys ; Afonskyi proidysvit : opovidannia ; Na kozhumiakakh : piesa / I. S. Nechui-Levytskyi ; uporiad. ta avt. prymit. N. Ye. Krutikova. – K. : Dnipro, 1988. – 518 s.
22. Oliinyk B. I. Dva roky v Kremli / B. I. Oliinyk. – K. : Silski visti, 1992. – 120 s.
23. Praktychnyi rosiisko-ukrainskyi slovnyk prykazok / uporiad. H. Mlodzynskyi ; za red. M. Yohansona ; Nats. akad. nauk Ukrainy, In-t entsykloped. doslidzh. – Vidtvorennia vyd. 1929 r. – K. : Derzhvydav. Ukrainy, 2009. – 108 s. – (Iz slovnykovoi spadshchyny ; vyp. 8).
24. Pryhara M. A. Mykhailyk – dzhura kozatskyi : povist ta opovid. / Mariia Pryhara. – K. : Veselka, 1988. – 269 s. : iliustr.
25. Rudanskyi S. V. Spivomovky : pisni, prykazky, dyt. prykazky / Stepan Rudanskyi ; [uporiad., avt. peredm. ta prymit. M. L. Honcharuka]. – K. : Dnipro, 1988. – 319 s. : iliustr. – (Biblioteka ukrainskoi klasyky "Dnipro").

26. Skovoroda H. S. Povne zibrannia tvoriv. U 2 t. T. 2 / Hryhorii Skovoroda ; [redkol.: V. I. Shynkaruk (holova) ta in.] – K. : Nauk. dumka, 1973. – 574 s.
27. Tomenko M. V. Teoriiia ukrainskoho kokhannia / Mykola Tomenko. – 2-e vyd. – K. : Mizhnar. turyzm, 2005. – 128 s.
28. Ukrainka L. Usi tvory v odnomu tomi / Lesia Ukrainka ; [peredm. M. I. Lytvyntsia]. – K. ; Irpin : Perun, 2008. – 1376 s. – (Poetychna polychka "Peruna").
29. Shevchenko T. H. Povne zibrannia tvoriv. U 12 t. T. 1. Poeziia, 1837–1847 / Taras Shevchenko. – K. : Nauk. dumka, 2001. – 784 s.
30. Shevchenko T. H. Povne zibrannia tvoriv. U 12 t. T. 2. Poeziia, 1847–1861 / Taras Shevchenko. – K. : Nauk. dumka, 2001. – 784 s.
31. Shevchuk V. O. Krosvord : [roman] / Valerii Shevchuk // Kurier Kryvbasu. – 2001. – № 140. – S. 3–41.
32. Shyian A. I. Tvory : v 3 t. T. 2 : Khurtovyna / Anatolii Shyian. – K. : Dnipro, 1986. – 727 s.

УДК 81'36

Палатовська О.В.

СИНТАКСИС В АНТРОПОЦЕНТРИЧНОМУ ВИМІРІ НОВІТНЬОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Анотація. У статті розглянуто передумови, етапи становлення та методологічні установки антропоцентричного підходу до вивчення мовних об'єктів у новітньому східнослов'янському мовознавстві. Розглядаються також основні дискурсивні чинники, які характеризують сучасні дослідження у сфері синтаксису і стимулюють створення "природної моделі" мови. Автор статті формулює вихідні положення для подальших досліджень одиниць синтаксису в комунікативно-дискурсивній парадигмі.

Ключові слова: антропоцентризм, когнітивно-дискурсивна наукова парадигма, людський фактор у мові, дискурсивні чинники, когнітивна модель, синтаксична одиниця.

Інформація про автора: Палатовська Олена Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри російської мови; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Palatovska O.V.

SYNTAX IN ANTHROPOCENTRIC TERMS OF MODERN LINGUISTICS

Abstract. This article describes the prerequisites, stages of formation and methodological settings of anthropocentric approach to the study of language objects in the latest East Slavic linguistics. It has also described the key discursive factors that characterize the current research in the area of syntax (extralinguistic, pragmatic, cognitive, semantic, communicative, procedural and functional) and stimulate the creation of a "natural model" of language. The author formulates the assumptions for further study units of syntax in communicative-discursive paradigm.

Keywords: anthropocentrism, cognitive-discursive scientific paradigm, the human factor in language, discourse factors, cognitive model, syntactic unit.

Information about author: Palatovska Olena Volodymyrivna – PhD, associate professor, doctoral candidate of department of Russian language; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.

Палатовская Е.В.

СИНТАКСИС В АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКОМ ИЗМЕРЕНИИ НОВЕЙШЕЙ ЛИНГВИСТИКИ

Аннотация. В статье описаны предпосылки, этапы становления и методологические установки антропоцентрического подхода к исследованию языковых объектов в новейшем восточнославянском языкознании. Рассмотрены также основные дискурсивные факторы, которые характеризуют современные исследования в области синтаксиса: экстралингвистический, прагматический, когнитивный, семантический, коммуникативный, процессуальный и функциональный. Подход к единицам синтаксиса с данных позиций стимулирует создание "естественной модели" языка. Автор статьи формулирует исходные положения для дальнейшего изучения единиц синтаксиса в коммуникативно-дискурсивной парадигме и обосновывает не только теоретическую, но и практическую значимость таких исследований.

Ключевые слова: антропоцентризм, когнитивно-дискурсивная научная парадигма, человеческий фактор в языке, дискурсивные факторы, когнитивная модель, синтаксическая единица.

Информация об авторе: Палатовская Елена Владимировна – кандидат филологических наук, доцент, докторант кафедры русского

.....
языка; Институт филологии; Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко.

*У світі існує тільки людина з мовою,
людина, яка говорить з іншою людиною,
і мова, таким чином, необхідно належить
самому визначенню людини.*

Е. Бенвеніст

Наслідки науково-технічної революції та невинні процеси світової глобалізації змусили світову спільноту в останній чверті XX століття замислитися над сенсом існування людини в найширшому розумінні – від філософських проблем усвідомлення себе в навколишньому світі до вирішення цілком конкретних біологічних і психологічних проблем адаптації в соціумі окремого індивіда. Це сприяло підвищенню ролі гуманітарних наук у суспільстві та системі освіти, а в науковому обігу все частіше стали використовувати таке поняття, як "антропоцентричний" підхід до об'єкта дослідження.

Антропоцентризм, який нещодавно сприймався як "принцип деяких релігійно-ідеалістичних вчень, за якими людина нібито є центром Всесвіту і найвищою метою всіх подій, що відбуваються у світі" [5, с. 370], переосмислюється і стає головним вектором розвитку наукової думки людства. Антропоцентричний підхід набуває загальнонаукового методологічного змісту як принцип осягнення дійсності, в центрі якої перебуває людина зі своїми потребами. Але сама сутність і роль людини в навколишньому світі набуває дещо іншого значення: людина – це вже не господар Всесвіту, а його складова частина, біологічна істота, яка має існувати в природньому світі, не порушуючи своєю діяльністю рівноваги цього світу. Цілком зрозуміло, що "антропоцентрична" переорієнтація наукового пізнання не могла не торкнутися лінгвістики як науки про мову, адже саме "мова відіграє дієву роль як засіб вираження суб'єкта, що пізнає світ, чим виступає в цьому разі сама людина як частина світу" [4, с. 87; *Тут і далі переклад з російської автора статті – О.П.*]. Закономірна взаємодія з лінгвістикою інших, цілком "антропоцентричних"

.....

наук (екології, психології, соціології, валеології, культурології та ін.), і, як наслідок, виникнення нових дисциплін, інтеграція яких відбулася на основі "людського фактора", – психолінгвістики, соціолінгвістики, нейролінгвістики, етнолінгвістики й лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики та ін. – дають можливість ученим говорити про остаточне формування на межі XX – XXI століть антропоцентричної парадигми в мовознавстві, сутність якої полягає в зміні "зацікавлень дослідника з об'єктів пізнання на суб'єкта, тобто аналізу піддається людина в мові й мова в людині" [8, с. 9]. Але, вивчаючи сучасний стан лінгвістики і науки взагалі, вважаємо більш правильним виокремлювати не антропоцентричну наукову парадигму в мовознавстві, а говорити про антропоцентричний підхід до мовних об'єктів, тому що здійснення цього підходу в новітніх лінгвістичних студіях, на нашу думку, є окремим випадком загальної глобальної гуманізації знання, що загалом відбувається на сучасному етапі розвитку науки. А вже в межах загальної антропоцентричної наукової "мегапарадигми" співіснують і активно розвиваються новітні парадигми саме лінгвістичного знання – функціонально-комунікативна та когнітивно-дискурсивна. На думку І.І. Степанченка, "процес зміни наукових парадигм знову надав актуальності низці методологічних проблем, які вже неодноразово виникали в попередні періоди розвитку науки про мову, але не були остаточно вирішені. До таких належать проблеми мовного мислення, ролі мови в процесі пізнання людиною світу, межі між мовним і немовним у змісті тексту, зв'язки значення і поняття, співвідношення статичності і динаміки в мові та ін." [12, с. 95].

Метою нашого дослідження є розгляд передумов, етапів становлення й формування, а також основних методологічних постулатів та перспектив антропоцентричного підходу до вивчення мовних об'єктів, зокрема одиниць синтаксису, у новітньому східнослов'янському мовознавстві.

Вивчення мови з позиції антропоцентризму в сучасній лінгвістиці має передумови в історії мовознавства. Однією з перших таких лінгвістичних концепцій була філософсько-

діяльнісна програма В. фон Гумбольдта, який наголошував, що "мова є не продукт діяльності, а діяльність" [1, с. 70]. "Мова, за Гумбольдтом, – вважає Г.В. Рамішвілі, – жива діяльність людського духу, єдина енергія народу, що виходить із глибин людської істоти і пронизує собою все її буття. Мова – це не справа або річ, яка вже скінчилася (Ergon – "ергон"), а діяльність (Energeia – "енергейя"). У ній зосереджується не звершення духовного життя, але саме це життя" [7, с. 123].

Ідеї В. фон Гумбольдта були підхоплені і розвинені основоположником психологічного напрямку у слов'янському мовознавстві О.О. Потебнею у праці "Думка і слово" (1862). Учений, стверджуючи можливість і необхідність вивчення мови через мовлення, зауважує: "Мова є вічно повторювальним зусиллям (роботою) духу зробити членороздільний звук вираженням думки... Це – визначення не мови, а мовлення, як воно кожного разу вимовляється <...>; але, власне кажучи, тільки сукупність таких актів мовлення <...> є мовою" [10, с. 76-78]. Простежуючи зв'язок мови й мовлення, мови й суспільства, О.О. Потебня резюмує: "Насправді мова розвивається тільки в суспільстві, і притому не тільки тому, що людина є завжди частиною цілого, до якого належить, саме свого племені, народу, людства, не тільки внаслідок необхідності взаємного розуміння як умови можливості громадських підприємств, але й тому, що людина розуміє самого себе, тільки випробувавши на інших людях зрозумілість своїх слів ... " [10, с. 76-78].

На початку XX століття про необхідність антропоцентричного підходу до мови писав відомий український філолог, педагог та громадський діяч І.І. Огієнко (митрополит Іларіон): "Довгий час мовознавство стояло на неправдивій дорозі, досліджуючи мову відірвано від людини, тоді як мова живе тільки з людиною, тільки в ній, як одне ціле з її духом" [9, с. 141].

Видатний російський лінгвіст М.С. Трубецькой у 1930-ті роки також звертає увагу на необхідність вивчення мовних явищ в аспекті мовленнєвої діяльності людини: "Мова і мовлення припускають одне одного. Вони нерозривно пов'язані одне з одним і можуть розглядатися як дві взаємопов'язані сторони одного і того ж явища – "мовної діяльності"" [13, с. 7].

Практично водночас схожі думки були висловлені також видатними радянськими ученими – Л.В. Щербою, О.О. Шахматовим, О.М. Пешковським. Так, наприклад, Л.В. Щерба описує мову як систему, особливості якої можна з'ясувати тільки через мовленнєву діяльність індивіда, впорядковуючи його лінгвістичний досвід. Учений виділяє "трирівневий аспект мовних явищ", у якому розрізняє: мову як процес говоріння і розуміння, мову як упорядкований лінгвістичний досвід і мовний матеріал як неупорядкований лінгвістичний досвід, тобто "суму окремих актів говоріння і розуміння, що мали місце в історії цього індивіда і тривають у його спогаді" [15, с. 69]. "Отже, – підкреслює Л.В. Щерба, – треба домовитися чітко відрізнити мову як процес говоріння і розуміння, мову як оброблений лінгвістичний досвід, що обумовлює можливість цих процесів, і, нарешті, мову просто як певну суму готових фраз, інакше кажучи, як неупорядкований лінгвістичний досвід" [15, с. 69].

У 80-ті роки XX ст. з'являються праці Р. Павіленіса, Г.В. Колшанського, Н.Д. Арутюнової, О.Є. Кібрика, тритомник "Людський фактор у мові", у створенні якого взяли участь Б.О. Серебренников, О.С. Кубрякова, В.І. Постовалова, В.М. Телія, О.М. Шахнарович та ін. У цих дослідженнях відбувається критичне переосмислення поглядів структуралізму, який довгий час панував у лінгвістиці XX століття, стверджується і послідовно здійснюється антропоцентричний підхід до аналізу мовних об'єктів через вивчення людського фактора в мові, який передбачає такі методологічні установки:

1. Позалінгвістичне по суті питання про співвідношення мови й мислення в мовленнєво-мисленнєвій діяльності людини при породженні мовленнєвого висловлювання вирішується на користь мислення і базується на постулатах, які практично дзеркально відображають погляди структуралістів на це питання, а саме:

- 1) життєвий світ є первинним, а мовний світ вторинним, і в ньому відображаються структура і властивості життєвого світу;
- 2) мислення є глобальним модулем, який здійснює пріоритетний внесок у породження фрази;

2. Знімається різке протиставлення мови й мовлення, властиве структуралізму, "тому що система суспільно релевантних стереотипів наявна в кожному акті живого мовлення" [6, с. 19].

3. Увага дослідників перемикається з мовного об'єкта на суб'єкт (мовну особистість), який продукує мовленнєвий процес і таким чином стає ніби його частиною.

4. Мовні явища розглядаються не як статичні, а як динамічні об'єкти, тобто "занурені в життя", у контекст як у широкому (біологічний, соціальний, національний, культурний), так і у вузькому значенні (у межах найближчого оточення – висловлювання або тексту).

5. Посилюється увага до мовної прагматики, тобто вивчення мовленнєвого процесу відбувається з урахуванням комунікативної ситуації, а саме: пресупозицій та інтенцій адресанта і адресата висловлювання, способу їхнього спілкування (усний / письмовий модус дискурсу), часу та місця спілкування та ін.

6. Функціонування мови в процесах породження й сприйняття дискурсу розглядається у взаємодії з когнітивною діяльністю людини.

Таким чином, у рамках антропоцентричного підходу в лінгвістиці поняття людського фактора розмежовується на два складники: "людина як об'єкт пізнання і мова як атрибут людини", що "не суперечить єдиній онтологічній природі мови, а тому сприяє пізнанню світу в усіх конкретних різновидах його явищ, що слугують предметом практичного й теоретичного освоєння людиною і закріплення результатів цього пізнання в мовній матерії, та визначає специфіку цього фактора у функціонуванні мови" [4, с. 88]. Отже, мова забезпечує взаємозв'язок, інформаційний обмін між людиною (її мисленням) та її буттям у соціумі (зовнішнім середовищем), виконуючи насамперед когнітивну (яка забезпечує пізнання) і комунікативну (яка забезпечує комунікацію) функції. Щодо термінологічного використання словосполучення "людський фактор" у мові, важко не погодитися з І.І. Степанченком, який пише про невдалість цього терміна, "оскільки важко уявити собі

існування мови поза людиною" [12, с. 94]. Проте це словосполучення нині набуло загальноновизнаного термінологічного статусу й широко використовується в науковій лінгвістичній літературі.

Вивчення мови як інструмента комунікації і як інструмента пізнання світу становлять предмет вивчення в комунікативно-функціональній і когнітивно-дискурсивній лінгвістичних парадигмах, які розвиваються в межах глобального антропоцентризму сучасної науки. Комунікативно-функціональні дослідження вивчають людину в соціумі та комунікативному просторі з урахуванням усього комплексу прагматичних установок (комунікативних стратегій, тактик, інтенцій та ін.), а в центрі уваги когнітивно-дискурсивного напрямку перебуває "проблема зв'язків між мовою та мисленням, питання отримання, зберігання, обробки та використання знань, зокрема й мовних" [11, с. 5].

Методологічні настанови, покладені в основу антропоцентричного підходу, поширюються на всі мовні рівні – від фонетичного до синтаксичного, адже в мовній системі все взаємозв'язано і виконує відповідні функції у мовній діяльності людини. Антропоцентрична спрямованість новітніх лінгвістичних студій обумовила появу і широке використання нового терміна – дискурс, який розуміють і як процес мовної комунікації, що відбувається в часовому просторі, і як структурний об'єкт. У зв'язку із цим традиційні базові лінгвістичні поняття – слово, речення, складне синтаксичне ціле (ССЦ) – зазнають певних змін, переосмислюються та переглядаються дослідниками з нових позицій. Так синтаксичні конструкції (просте і складне речення, ССЦ), окрім традиційної для попередньої структуральної парадигми фіксації їхніх структурно-семантичних особливостей, з позицій антропоцентризму можуть бути адекватно зрозумілі та описані дослідником лише з урахуванням контекстного оточення і таких дискурсивних чинників:

– *екстралінгвістичного*: будь-який дискурс залежить від соціального статусу мовця (мовленнєвої особистості), норм

комунікації, які прийняті на час його породження в суспільстві, і має національно специфічні ознаки;

- *прагматичного*: будь-яке речення (або ССЦ) є реакцією мовця на ситуацію спілкування і передбачає адресата, а наявність пресупозицій учасників спілкування забезпечує розуміння висловлювання й успішність комунікації;

- *когнітивного*: текстопородження представляє собою перехід від глибинних семантичних структур до поверхневих компонентів зв'язного мовлення, тому реконструкція когнітивних структур стає можливою лише шляхом виявлення динамічних зв'язків між синтаксичними і ментальними утвореннями;

- *семантичного*: структура речення (висловлювання) віддзеркалює певну референтну ситуацію (ситуативну семантику);

- *комунікативного*: актуальне членування синтаксичної конструкції кожного разу залежить від конситуації і попередніх компонентів дискурсу;

- *процесуального (або динамічного)*: процесуальність синтаксису полягає в тому, що в живому спілкуванні межі синтаксичних одиниць можуть бути хиткими і нестабільними, що виявляється в утворенні синкретичних і недиференційованих синтаксичних конструкцій;

- *функціонального*: пояснення вибору синтаксичної форми її функціями в тому чи тому типі дискурсу.

Перехід від формально-семіологічної до антропоцентрично орієнтованої лінгвістики надав нового повштоху новітнім синтаксичним дослідженням, які свідчать про невинну динаміку наукового пізнання і наближають до створення "природної моделі" людської мови.

Аналіз синтаксичних одиниць, який відбувається в річищі сучасної когнітивно-дискурсивної парадигми, покликаний через вивчення структур синтаксису, притаманних природній мові, встановити, як мова забезпечує мисленнєву діяльність людини. Методика дослідження одиниць синтаксису в цьому вимірі спирається на **"постулат про вихідну когнітивну мотивованість мовної форми (виділено автором – О.П.)**: тією мірою, якою мовна форма мотивована, вона "відбиває" когнітивну структуру, що стоїть за нею" [3, с. 205]. Безумовно,

когнітивна структура і мовна форма її репрезентації не співвідносяться безпосередньо й категорично, однак глибинний зв'язок між ними, як свідчать дослідження в цьому напрямку, усе ж таки існує. О.С. Кібрик цілком справедливо стверджує: "Теоретично існує два шляхи встановлення відношень між процесами мовної діяльності (та мовними структурами, що перебувають за ними) і мисленнєвими процесами (та когнітивними структурами, які перебувають за ними): від мислення до мови та від мови до мислення. На жаль, на практиці перший шлях поки ще недостатньо перспективний, зважаючи на недостатність наших знань про механізми й одиниці мислення <...>. Навпаки, тепер другий шлях може <...> сприяти реконструкції суттєвих характеристик власне когнітивної структури. В основі сучасного когнітивного підходу до мови знаходиться ідея цілеспрямованої реконструкції власне когнітивних структур за даними зовнішньої мовної форми" [3, с. 205]. Таким чином, в основу вивчення синтаксису на антропоцентричних засадах має бути покладена когнітивна діяльність мовця, яка виявляється в його мовній поведінці.

Виходячи з усього сказаного, сформулюємо такі вихідні положення, покладені в основу дослідження співвідношення ментальних (когнітивних) моделей, за якими в мисленні закріплені певні референтні ситуації, і мовних структур, що репрезентують у мовленні ці ментальні моделі у вигляді складного речення:

1. У протиставленні двох модусів дискурсу "усний vs письмовий" усний (спонтанний) дискурс є первинним, а усне речення є "прототипом" письмового [2, с. 114].

2. Комунікативне завдання і задум висловлювання обумовлюють вибір мовцем з наявних у його мисленні когнітивних моделей саме тієї, яка найбільш відповідає меті комунікативного акту.

3. У стані емоційної напруги та часового обмеження при породженні спонтанного усного дискурсу мовець неусвідомлено використовує найбільш прості, репрезентативні синтаксичні конструкції із домінантними засобами зв'язку, які можна класифікувати як прототипічні.

4. У ментальних моделях зафіксовані як окремі ситуації дійсності, так і комплекси зв'язаних між собою подій, усвідомлених життєвим досвідом людини. Саме тому прототипічні синтаксичні конструкції, які репрезентують у процесі спонтанного говоріння різні за семантичним навантаженням ментальні моделі, можуть бути представлені й однією пропозицією (простим реченням), і пропозиційним комплексом (складним реченням).

5. У складних синтаксичних структурах головним компонентом, їхньою "константою" є засіб зв'язку, тому що "саме відповідний зв'язок, який встановлюється між двома повнозначними перемінними, предикативними одиницями, визначає кожен модель складного речення як особливу одиницю мови" [14, с. 4].

6. Визначені дослідником, як правило, методом інтроспекції прототипічні моделі речення необхідно верифікувати, залучаючи експериментальні методи дослідження за участі інших носіїв мови.

7. У процесі породження письмового дискурсу адресант, маючи у своєму розпорядженні необмежені, порівняно з усною формою мови, часові ресурси, має можливість переглянути весь репертуар наявних у власній свідомості синонімічних синтаксичних конструкцій і репрезентувати відповідну ментальну модель найкращим чином у вигляді синтаксичної конструкції, альтернативної прототипічній.

8. Якість репрезентації когнітивної моделі в мовленнєвому акті залежить від комплексу екстралінгвальних і лінгвальних складників, які характеризують мовця як мовну особистість.

Таким чином, використання методу лінгвістичної реконструкції когнітивної моделі за даними зовнішньої мовної форми може суттєво змінити сучасні уявлення про природу складного речення і роль засобів зв'язку предикативних одиниць у його складі, особливо для усного модусу дискурсу, який є, на нашу думку, більш природною моделлю мови. Крім того, дослідження з позиції когнітивного підходу до мови дозволить виявити репертуар співвідносних ментальних і прототипічних моделей, характерних для різних типів дискурсу,

а також встановити в градуальній послідовності альтернативні прототипічним синтаксичні конструкції для відповідних когнітивних структур. Результати такого дослідження матимуть, на нашу думку, не тільки теоретичне, але й важливе практичне значення і можуть бути використані в методиці викладання різних навчальних дисциплін, тому що усвідомлений вибір мовцем найбільш репрезентативної, зручної, очікуваної мовної структури в усній формі навчального дискурсу забезпечить адекватне розуміння адресатом необхідної інформації, що і є по суті метою навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В.фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1984. – 400 с.
2. Кибрик А.А. Мультимодальная лингвистика / А.А. Кибрик // Когнитивные исследования –IV. – М. : ИП РАН, 2010. – С. 134-152.
3. Кибрик А.Е. Когнитивный подход к языку / А.Е. Кибрик // Компьютеры, мозг, познание : успехи когнитивных наук. – М. : Наука, 2008. – С. 202-232.
4. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке / Г.В. Колшанский. – М.: ЛИБРОКОМ, 2013. – 120 с.
5. Кремень В.Г. Філософія : мислителі, ідеї, концепції / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. – К. : Книга, 2005. – 528 с.
6. Кубрякова Е.С. Человеческий фактор в языке : Язык и порождение речи/ Е.С. Кубрякова, А.М. Шахнарович, Л.В. Сахарный. – М. : Наука, 1991. – 240 с.
7. Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопед., 1990. – С. 123.
8. Маслова А.Ю. Введение в прагмалингвистику / А.Ю. Маслова. – М. : Флинта : Наука, 2010. – 152 с.
9. Огієнко І.І. Історія української літературної мови / І.І. Огієнко (Митрополит Іларіон). – К. : Наша культура і наука, 2001. – 440 с.
10. Потебня А.А. Язык и мысль / А.А. Потебня // Потебня А.А. Слово и миф. – М. : Правда, 1989. – С. 17-200.
11. Слухай Н.В. Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні / Н.В. Слухай, О.С. Снитко, Т.В. Вільчинська. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2011. – 367 с.
12. Степанченко И.И. Функционализм как альтернативная лингвистическая парадигма (на материале художественных текстов) / И.И. Степанченко – К. : "Українське видавництво", 2014. – 200 с.

13. Трубецкой Н.С. Основы фонологии / Н.С. Трубецкой. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1960. – 372 с.
14. Черемисина М.И. Очерки по теории сложного предложения / М.И. Черемисина, Т.А. Колосова. – Новосибирск : Наука, 1987. – 197с.
15. Щерба Л.В. Преподавание иностранных языков в средней школе. Общие вопросы методики / Л.В. Щерба. – М. : Высшая школа, 1974. – 112 с.

REFERENCES

1. Humboldt W. von. Izbrannyye trudy po jazykoznaniiu [Selected works on linguistics] / W. von Humboldt. – М. : Progress, 1984. – 400 s.
2. Kibrik A.A. Mul'tumodal'naya lingvistika [Multimodal linguistics] // Kognitivnye issledovaniya – IV. – М. : IP RAN, 2010. – S. 134-152.
3. Kibrik A.E. Kognitivnyi podhod k yazyku [Cognitive approach to language] / A.E. Kibrik // Komputery, mozg, poznanie : uspehi kognitivnykh nauk. – М. : Nauka, 2008. – S. 202-232.
4. Kolshanskiy G.V. Obektivnaya kartina mira v poznanii i yazyke [An objective picture of the world in knowledge and language] / G.V. Kolshanskiy. – М. : LIBROKOM, 2013. – 120 s.
5. Kremen V.G. Filosofiya : myslyeli, idei, kontseptsii [Philosophy : thinkers, ideas, concepts] / V.G. Kremen, V.V. Ilin. – К. : Knyga, 2005. – 528 s.
6. Kubryakova E.S. Chelovecheskiy faktor v yazyke : Yazyk i porozhdenie rechi [The human factor in language : Language and speech generation] / E.S. Kubryakova, A.M. Shahnarovich, L.V. Sahamyi. – М. : Nauka, 1991. – 240 s.
7. Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar [Linguistic Encyclopedic Dictionary]. – М. : Sov. entsikloped., 1990. – S. 123.
8. Maslova A. Yu. Vvedenie v pragmalingvistiku [Introduction to pragmalinguistics] / A.Yu. Maslova. – М. : Flinta : Nauka, 2010. – 152 s.
9. Ogienko I.I. IsORIA ukrainskoi literaturnoi movy [History of Ukrainian literary language] / I.I. Ogienko (Mytropolyt Ilarion). – К. : Nasha kultura I nauka, 2001. – 440 s.
10. Potebnya A.A. Yazyk i mysl [Language and thought] / A.A. Potebnya // Potebnya A.A. Slovo i mif. – М.: Pravda, 1989. – S. 17-200.
11. Sluhay N.V. Kognitologia ta kontseptologia v lingvistychnomu vysvitleni [Cognitology and Conceptology in the linguistic coverage] / N.V. Sluhay, O.S. Snytko, T.V. Vilchynska. – К. : Vydavnycho-poligrafichnyi tsentr "Kyivskyi universytet", 2011. – 367 s.
12. Stepanchenko I.I. Funktsyonalizm kak alternativnaya lingvisticheskaya paradigma (na materiale hudozhestvennykh tekstov)

[Functionalism as an alternative linguistic paradigm (based on literary texts)] / I.I. Stepanchenko. – К. : "Ukrainske vydavnytstvo", 2014. – 200 s.

13. Troubetzkoy N.S. Osnovy fonologii [Fundamentals of phonology] / N.S. Troubetzkoy. – М. : Izd-vo inostr. lit-ry, 1960. – 372 s.

14. Cheremisina M.I. Ocherki po teorii slozhnogo predlozhenia [Essays on the theory of complex sentence] / M.I. Cheremisina, T.A. Kolosova. – Novosibirsk : Nauka, 1987. – 197s.

15. Shcherba L.V. Prepodavanie inostrannyh yazykov v sredney shcole. Obshchie voprosy metodiki [Teaching of foreign languages in secondary school. General methods] / L.V. Shcherba. – М. : Vysshaia shkola, 1974. – 112 s.

УДК 81-112

Сторожук Х.В.

УКРАЇНЬСЬКА НАУКОВА ТРАДИЦІЯ ВИВЧЕННЯ МОВНОГО СУБСТРАТУ

Анотація. Стаття присвячена розглядові головних тенденцій та перспектив розвитку українських субстратологічних студій.

Ключові слова: субстрат, адстрат, українська мова.

Інформація про автора: Сторожук Христина Володимирівна – здобувач кафедри сучасної української мови; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Storozhuk Kh.V.

UKRAINIAN SCIENTIFIC TRADITION OF SUBSTRATOLOGICAL STUDIES

Abstract. The article discusses the main tendencies and perspectives of the Ukrainian substratological studies. The most important impact was done by Ukrainian linguists V.M. Scherbakivskyi, O.B. Tkachenko, Yu.L. Mosenkis, S.V. Borschevskyi, D.I. Pereverziev. Their studies concern Ukrainian substrates as well as substrates of the other Indo-European (Germanic, Celtic) and not Indo-European languages (Korean). V.M. Scherbakivskyi was the first who maintained substrate theory concerning forming of the Ukrainian language. O.B. Tkachenko developed general theory of substrates on the basis of his studies of Uralic substrate in Russian dialects. Yu.L. Mosenkis was the first who tried to combine archeological data with linguistic characteristics of the

Ukrainian language and to find correspondences between them. S.V. Borschevskyi on the basis of his predecessors' studies investigated words without Indo-European etymologies in the Germanic, Romanian and Slavic languages. D.I. Pereverziev was concerned with phonetic aspects of the substrate influence. Ukrainian linguists have developed all range of the substrate problems.

Key words: *substrate, adstrate, the Ukrainian language.*

Information about author: *Storozhuk Khrystyna Volodymyrivna – researcher of the department of modern Ukrainian language; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.*

Сторожук К.В.

УКРАИНСКАЯ НАУЧНАЯ ТРАДИЦИЯ ИЗУЧЕНИЯ ЯЗЫКОВОГО СУБСТРАТА

Аннотация. *Статья посвящена изучению основных тенденций и перспектив развития украинских субстратологических исследований.*

Ключевые слова: *субстрат, адстрат, украинский язык.*

Информация об авторе: *Сторожук Кристина Владимировна – соискатель кафедры современного украинского языка; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.*

Актуальність дослідження зумовлена потребою лінгвістичної науки осмислювати явища в їхньому гетерогенному аспекті, зважаючи на всі сторони його розвитку. Гетерогенність лексики в діяхронічному плані спричинена субстратами певної мови, отож, їхнє вивчення – це одна з основних проблем еволюції словникового складу мови, зокрема й української. В той же час, еволюція словника і збагачення виразових можливостей мови безпосередньо пов'язана з процесом інтелектуалізації мови (Л.І. Шевченко).

Наукова новизна дослідження пояснюється тим, що воно є спробою метанаукового опису й аналізу не тільки лексики, а й тих наукових положень, які стосуються її вивчення.

Метою даного дослідження є встановлення головних закономірностей розвитку субстратологічних досліджень в Україні на початку ХХІ століття та виявлення найпродуктивніших для подальшого розвитку теоретичних засад.

Вивченість питання в попередніх дослідженнях.

Проблемами української субстратології займалися В.М. Щербаківський, О.Б. Ткаченко, Ю.Л. Мосенкіс, Д.І. Переверзєв [7; 5; 2].

В українському мовознавстві XX-XXI століть сформувалася школа субстратологічних досліджень української лексики та лексики інших індоєвропейських мов. Саме ця школа показала можливості залучення теорії субстрату в тих випадках, коли відповідників досліджуваної лексики в інших індоєвропейських мовах не виявлено.

Розпадові первісно єдиної мови у випадку її експансії значною мірою сприяла поява різних субстратів, що викликала розходження в розвитку тієї самої мови на різних територіях, а це зрештою призводило до перетворення єдиної мови на низку споріднених мов [5, с. 15]. Зміна мови, що завершується перемогою однієї з мов і повним виходом із ужитку іншої, що стає субстратом мови-переможниці і спадкоємиці, є результатом кризи етносу, носія майбутньої субстратної мови: мова занепадає разом із суспільством, яке вона обслуговувала. Субстрат, будучи залишком відмерлої мови, сприяє водночас зародженню нового мовного життя, виникненню нової мови, і принаймні для частини мов можна констатувати дві лінії спадковості – основну генетичну й субстратну. Перша з них пов'язує мову з певною мовною родиною (групою), друга є визначальною для цієї мови як для окремої. Субстрат діє на мову-спадкоємицю у двох формах – матеріальній (вплив на фонетику і лексику) і семантичній або модельно-функціональній (вплив на граматику і фразеологію) [5, с. 96–97].

Як мовна картина світу репрезентована на всіх рівнях мов (І.О. Голубовська), так і мовний субстрат більшою або меншою мірою виявляє себе на всіх мовних рівнях (О.Б. Ткаченко).

О.В. Холодов визначає *субстрат* як сукупність рис мовної системи, що неможливо вивести з внутрішніх законів розвитку цієї мови: ці риси пов'язані з мовою, що була поширена на тій самій території раніше [6, с. 2]. Д.І. Переверзєв інтерпретує *мовний субстрат* як результат мовної конвергенції (взаємодії залишків переможеної мови з мовою-переможницею, на яку

переходить певний етнос), що, у свою чергу, має наслідком мовну дивергенцію (утворення варіантів мови-переможиці унаслідок накладання її на різні мови-підоснови, тобто субстрати) [3, с. 133].

Зважаючи на вживання терміна *субстрат* в інших науках, зокрема у філософії та біології, необхідно підкреслити специфіку *мовного субстрату* як об'єкта лінгвістики, а відповідну галузь досліджень доцільно, на наш погляд, визначити як *лінгвосубстратологію*.

Лексеми субстратного походження з метою їх лаконічного визначення доцільно, на наш погляд, називати *субстратизмами*.

Проблеми мовних субстратів у зв'язку з позамовними чинниками розвитку мови, зокрема з матеріальною культурою, частково розглядали М.С. Грушевський, В.М. Щербаківський, В.П. Петров.

Дослідник стародавньої історії України В.М. Щербаківський у публікації 1941 року так описував взаємодію субстратної доіндоєвропейської мови хліборобського населення України з мовою верхнього індоєвропейського шару населення: "Одні – індогермани (довгоголові) стали почасті пануючою верствою тоненькою і невеликою, в той час як хлібороби (круглоголові) лишилися масивною хліборобською підданою верствою або, як кажуть, субстратною верствою. Від співжиття цих двох елементів почала мішатися і мова. Мова хліборобів (кавказько-малоазійська) стала поступово індогерманізуватися. Як мова панівної верстви, індогерманська стала трохи міняти свою вимову, свої звуки. Цей процес ішов помалу тисячі літ" [7, с. 50]. "Якою мовою говорили ці наші хліборобські племена, Геродот не говорить. Траки, як відомо, говорили мовою індогерманською. Такі вчені, як Fick, Kretschmer і Wirth, кажуть, що по Дунаю жили племена, які говорили мовою хатською, тобто трошки подібною до кавказької грузинської мови. Wirth те саме говорить і про плем'я Агатірсів, яке жило на Поділля і в Карпатах. Можна напевно твердити, що й усі хлібороби на Україні говорили початково, тобто в неолітичні часи і ще й у бронзові, цією мовою, але під впливом панівної верстви Траків,

а також Кімерів, які говорили індогерманською мовою, мова їхня мусіла вже почати тоді індогерманізуватися..." [7, с. 62–63].

Позиція В.М. Щербаківського певною мірою близька до досліджень М.Я. Марра, котрий надавав великого значення ролі кавказьких племен і мов у доісторії Стародавнього Сходу, Західної Європи, Середземномор'я, Балкан, Причорномор'я і, зокрема, слов'янських мов, і припускав дальшу індоєвропеїзацію згаданих теориторій при збереженні автохтонного населення.

Дослідник української історичної етнології й обрядовості К. Сосенко прямо декларує подібну позицію в публікації 1928 року: "Особливо важні для нашої теми досліди проф. Марра, бо вказують на правдоподібно безпосередні генетичні й культурні зв'язки Староукраїнців з найдавнішими племенами Чорномор'я, Кавказу і Малої Азії... Сі досліди проф. Марра в кожному разі зобов'язують нас звернути наші досліди... також в сторону, на яку він вказує" [4, с. 9–10].

Найбільш повне теоретичне розроблення лінгвособстратологічних питань в українському мовознавстві належить О.Б. Ткаченкові, який застосував удосконалені ним теретико-методичні набутки світового мовознавства в галузі теорії субстрату до вивчення передусім фінно-угорських субстратних явищ у слов'янських мовах.

Історію виникнення і розвитку теорії субстрату у світовій лінгвістиці детально розглянув у своєму дисертаційному дослідженні "Теоретичні проблеми дослідження субстрату в європейському мовознавстві XIX–XX ст." О.В. Холодов, тому ми не розглядаємо цих аспектів, зосереджуючись на підсумках роботи названого автора і наявних нині проблемах та подальших перспективах лінгвістичної субстратології.

Як підкреслює О.В. Холодов, сьогодні лінгвістичною наукою накопичено значний субстратознавчий матеріал як емпіричного, так і теоретичного характеру. Це зумовлює необхідність наукового осмислення сучасних відомостей про мовний субстрат у цілому та його роль у формуванні мов-реципієнтів. Узагальнення та синтез теоретичних висновків про феномен субстрату, його суто лінгвістичну та позалінгвістичну природу,

методологічну цінність у мовознавстві видається доцільним та можливим на підставі визначення внеску в розробку питання про мовний субстрат представників різних лінгвістичних шкіл, серед яких багато українських та російських мовознавців [6, с. 1].

Уважаємо за надзвичайно важливе підкреслити, що О.В. Холодов послуговується поняттям *етномовного субстрату* (в назві другого розділу дисертації), що засвідчує орієнтацію дослідника на міждисциплінарну інтерпретацію субстратних явищ. Може йтися про залучення передусім свідчень археології та історичної етнології.

Дослідник підкреслює, що наслідки етнічних впливів лінгвісти вбачали передусім у фонетиці (романські мови), потім у граматиці (фракійський субстрат у грецькій, болгарській та албанській мовах). Етнічне обґрунтування північно-великоруського цокання проаналізував М.І. Надеждин, який вважав фінно-угорські мови субстратом російської [6, с. 6]. Отже, йдеться про винятково важливі *етногенетичні* аспекти застосування теорії субстрату до матеріалу тієї або іншої мови.

Як підкреслює О.В. Холодов у висновках до дисертаційного дослідження, наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. теорія субстрату стала важливим методологічним інструментом під час з'ясування двох провідних питань: 1) генезису мов, та 2) причин розбіжностей між собою споріднених мов. У цей час теорії субстрату відповідала певна модель, згідно з якою усвідомлювалося виникнення індоєвропейських мов на неіндоєвропейському мовному матеріалі (Г. Гірт). Дослідник звертає увагу на те, що субстратний вплив на структуру східнослов'янських мов відбився в стимулюванні певних процесів усередині мови, а не в привнесенні іншомовних елементів у систему мови-реципієнта (Т.П. Ломтев, О.В. Востріков). Згідно з таким визначенням було інтерпретовано перехід $g > z > h$, що відбувся в українській мові (В.І. Абаєв, О.Б. Ткаченко, Г.П. Півторак), виникнення акання в білоруській мові та в низці російських говорів і деякі види цокання в російській мові (Р.І. Аванесов, В.І. Литкін, О.М. Трубачов, О.В. Востриков та ін.). За О.Б. Ткаченком, фонетична відмінність української мови від білоруської та

.....

російської цілком імовірно була зумовлена впливом з боку північно-східних іранських мов, який спричинився до появи широко розвиненого ікавізму, звука ь (э), до збереження м'якого, зокрема й кінцевого ц' (с'), до виникнення твердості приголосного перед е із сильного ь [6, с. 16–17].

Дослідження С.В. Борщевського "Доіндоєвропейський субстрат у лексиці слов'янських, германських і романських мов (на матеріалі української, польської, англійської, німецької та італійської мов)" [1] має численні позитивні сторони та перспективи. До них передусім належать робота з низкою етимологічних словників на предмет визначення лексики невідомого походження. Дослідником запропоновано ряд цікавих етимологій, що мають бути розроблені далі в германістиці.

С.В. Борщевський поставив собі за мету не лише дати сучасний огляд теорії мовного субстрату, але й вивчити конкретні прояви цього явища у слов'янських, германських та романських мовах (на матеріалі української, польської, англійської, німецької та італійської мов). Таким чином, германська лексика розглянута дослідником у доволі широкому контексті.

С.В. Борщевський цілком слушно підкреслює, що в сучасній лінгвістиці "недостатньо уваги приділяється виданню етимологічних словників, які, без сумніву, є невичерпним і надзвичайно цінним джерелом інформації про складну багатовікову історію слова, його форми і значення, що веде нас до початкових словотворчих зусиль людини, спрямованих на динамічний процес встановлення зв'язку між предметом думки та мовним знаком" [1, с. 7].

На думку С.В. Борщевського, потреба субстратологічного дослідження зумовлена "необхідністю комплексного дослідження міжмовних, а відтак міжетнічних і міжкультурних контактів, на тлі яких зростає інтерес наукових кіл і широкої громадськості до етногенетичних процесів, що відбувалися на теренах стародавньої Європи" [1, с. 9].

Серед інших завдань автора – залучити дані суміжних з мовознавством наук (історії, археології, релігієзнавства, етнопсихології, культурології, лінгвістичної географії тощо) з метою систематизації знань про шляхи розселення етносів у

передісторичній Європі, що дасть змогу окреслити коло найбільш надійних субстратних лексем, з'ясувати напрямки їх міграцій, а також визначити можливу генетичну належність [1, с. 10].

Сформульоване дослідником завдання відзначається міждисциплінарністю і масштабністю, однак із дальшого тексту не зовсім ясно, як автор здійснює деклароване залучення етнопсихології та релігієзнавства; крім того, не можна погодитися з визначенням лінгвістичної географії як суміжної з мовознавством науки – ця дисципліна формувалась у межах мовознавства як його галузь.

До інформаційно цікавих висновків дисертації належать такі: **"сучасний стан південнослов'янських та української мов з одного боку та романських з іншого засвідчує спільність багатьох тенденцій у розвитку їхніх фонетичних систем"** [1, с. 108] (виділено нами. – С.Х.).

Автором сформульовано робочу гіпотезу: "доіндоєвропейський субстрат європейських (особливо слов'янських) мов є тим компонентом, який зближує ці мови з мовами носіїв культур неіндоєвропейського Східного Середземномор'я, що може свідчити про генеалогічну належність мовного світу передісторичної Європи і не виключає можливість гетерогенності субстрату і його виходу на рівень не лише ностратичної, але й палеоазійської макросім'ї" [1, с. 11-12]. Однак, лексику невідомого походження з досліджуваних мов автор порівнює з лексемами баскської та фінно-угорських мов, не торкаючись мов Східного Середземномор'я на жодному матеріалі. Більше того, з обраних автором для дослідження п'яти мов польська, англійська і німецька однозначно далекі від Східного Середземномор'я як у лінгвістичних, так і в екстралінгвістичних аспектах; італійську мову в субстратному відношенні варто вивчати у можливому зв'язку передусім із численними давніми мовами Італії – індоєвропейськими (італійськими), здогадно індоєвропейськими (етруською) і неіндоєвропейськими (північнопіценськими та ін.), але зазначені мови автор не досліджує.

В іншому місці тексту зустрічаємо інше формулювання робочої гіпотези – "доіндоєвропейський субстрат європейських

.....

(особливо слов'янських) мов є тим компонентом, який зближує ці мови з мовами носіїв культур трипільсько-кавказько-егейського ареалу" [1, с. 70].

Автор підкреслює, що в дисертації "дістала дальший розвиток ідея існування в передісторичній Європі доіндоєвропейського мовного союзу" [1, с. 12]. Прийняття цієї ідеї означає необхідність розгляду можливих субстратів англійської та німецької мов і загалом прагерманської мови в контексті теорії *мовного союзу*, однак така інтерпретація потребує і повного переосмислення теорії мовного союзу, що може об'єднувати відомі системно описані мови, і демонстрації входження в мовний союз фрагментарних субстратних залишків, гетерогенність яких визнає і сам С.В. Борщевський.

За твердженням дослідника, ним "обґрунтовано правомірність перенесення більшості принципів міжродинного порівняльно-історичного дослідження мов в аспекті віддаленої спорідненості на вивчення субстатної лексики" [1, с. 12]. Однак принципи надродинного порівняльно-історичного дослідження академіка О.С. Мельничука являють собою, коротко кажучи, зняття низки обмежень на порівняння при переході з родинного рівня на надродинний, тоді як С.В. Борщевський ідентифікує саме **родинну** приналежність субстратних залишків у досліджуваних мовах; коли користуватися підходами надродинного рівня, то треба було б говорити не про баскський або фінно-угорський, а, наприклад, про ностратичний субстрат досліджуваних мов. Але в останньому випадкові слід було б довести, що та або інша лексема з ностратичними зв'язками виступає саме субстратом, а не праностратичним реліктом у певній родині без дальших зв'язків у межах цієї родини. До сказаного варто додати, що академік О.С. Мельничук вважав ностратичними всі мови світу крім койсанських [Мельничук 1991], що робить визначення належності субстратних елементів до певної мовної родини за принципами міжродинного дослідження, які охоплюють майже всі мови світу, абсолютно позбавленими сенсу. Належність субстратного слова, наприклад, до фінно-угорської родини має визначатися тільки за критеріями цієї родини, а не за критеріями, застосовними до переважної

більшості мов світу. Підсумовуючи, слід сказати, що принципи порівняльно-історичного дослідження мов різних родин навряд чи застосовні до ідентифікації належності певного субстратного слова до конкретної мовної родини.

Дискусійним видається протиставлення "неавтохтонного (зайшого, прийшого, прибулого) і автохтонного (корінного, місцевого, споконвічного) населення" [1, с. 68] – на наш погляд, можна говорити тільки про **більш ранні і більш пізні** переселення, оскільки ні людина взагалі, ані людина сучасного виду не виникали в Європі.

Надто відповідальним є припущення дослідника про те, що "центром іррадіації доіндоєвропейських мовних тенденцій є пралатинський мовний ареал" [1, с. 116]. Такий висновок потребує співвіднесення з генетичними, археологічними, культурологічними свідченнями. Наприклад, археологією, міфологією та історією засвідченні численні переселення з Малої Азії Егеїди до Італії ("мінойці", "пеласги", мікенські та пізніші греки, етруски), але не навпаки.

Щодо перспектив використання свідчень етрусської мови для пояснення фонетичної специфіки латинської та італійської мов [1, с. 108] слід зазначити, що складова структура етрусської мови істотно відрізняється від складової структури італійської мови з її милозвучністю. Розмірковуючи про східносередземноморське походження італійської милозвучності і контакт протоіталіків зі східним Середземномор'ям, автор зовсім не бере до уваги інших писемно засвідчених італійських мов поряд із латинською, як-от оскська, умбрська тощо, без розгляду яких говорити про протоіталіків немає сенсу. Таким чином, неясно, про які відкритоскладові субстратні мови Апеннінського півострова у складі "відкритоскладових мов трипільсько-апеннінсько-егейсько-малоазійського регіону в межах доіндоєвропейського мовного союзу" [1, с. 109].

Дослідник припускає "участь баскського компонента у лінгво- та етногенетичних процесах у доісторичній Європі, особливо у Східному й Західному Середземномор'ї" [1, с. 130]. Однак, С.В. Борщевський не наводить ні власних, ні чужих

аргументів, передусім етимологічних, на користь східносередземноморської присутності басків.

С.В. Борщевський цитує думку Ю.Л. Мосенкіса про те, що догерманський і докельтський субстрати мають доволі небагато спільної лексики з доіндоевропейським субстратом слов'янських мов [1, с. 49]. Автор не коментує цієї цитати, що в науковій традиції означає згоду з думкою цитованого дослідника. А тим часом концепція самого С.В. Борщевського про спільний субстрат або субстратний мовний союз романських, германських і слов'янських мов суперечить цитованій думці, не говорячи вже про те, що фінно-угорські мови навряд чи входили в доісторичний середземноморський ареал із центром поширення субстратних явищ на Апеннінському півострові.

Деякі етимології слід віднести до безсумнівних успіхів С.В. Борщевського, якщо дальші дослідження підтвердять їхню коректність, наприклад:

англ. *black* "чорний" – баск. *beltz* "чорний", *bele* "ворона" [1, с. 136];

англ. *cur* "сторожовий пес; вівчарка" – баск. *(h)or* "пес" [1, с. 136] – фін. *koira* "собака" з відповідниками в інших фінно-угорських мовах [1, с. 145], хоча це може бути спільне звуконаслідування на зразок *гарчати*;

англ. *gavel* "молоток" – баск. *gabi* "кувалда, ковальський молот" [1, с. 136], що треба розглядати, згідно з усною консультацією Ю.Л. Мосенкіса, у зв'язку з кельтським іменем бога-ковалю за зразок Гоїбніу з дагестанськими паралелями;

англ. *haze* "серпанок, туман" – баск. *hese(a)* "сирий, вологий" [1, с. 137];

нім. *Zauber* (у С.В. Борщевського помилково з малої букви), прагерм. **taubra* "чари, чаклунство" – фін. *tupru* "заметіль, хурделиця", *tuppura* "вихор, буревій" [1, с. 146] (фінські форми Ю.Л. Мосенкіс порівнював із давньогрецьким *ζέφυρος* "західний вітер, бог західного вітру" і полінезійським *Taʻuhipi*, *Taʻfipi* "бог вітру").

Регулярно в різних публікаціях і в дисертації, критикуючи запропоновані Ю.Л. Мосенкісом зближення англ. *puss* "кіт" і

баск. *potzo* "великий собака", автор не враховує, що йдеться не про виведення англійського слова з баскського, як він пише [1, с. 48], а про співвіднесення і англійського, і баскського слів із груз. *pos-xweri* "рись", яку цілком могли уявляти як "котособаку".

Таким чином, серед теоретичних узагальнень, ідей і висновків С.В. Борщевського поряд із цінними й цікавими є й занадто сміливі, які потребують іще більш детальної аргументації. Незважаючи на всі висловлені зауваження і дискусійні міркування, дослідження С.В. Борщевського **винятково цінне передовсім для формування теоретико-методологічної бази дослідження української та інших мов в аспекті теорії субстрату.**

Д.І. Переверзев у дисертаційному дослідженні "Мовні та позамовні чинники формування звукових особливостей корейської мови" [3] зосереджується на фонетичному рівні виявлення субстрату й підкреслює, що саме звукова сторона мови найяскравіше віддзеркалює збереження давніх вимовних звичок (артикуляційну базу), з одного боку, і різноманітні впливи інших мов, результати мовних контактів, з другого боку [3, с. 7]. Серед цілей дослідження – на підґрунті мовних (фонетичних) та позамовних (генетичних, археологічних, антропологічних і міфологічних) свідчень визначити роль мовного субстрату (субстратів) у формуванні фонетичної системи корейської мови й побудувати комплексну модель формування фонетики корейської мови, **субстратно-адстратну модель** (виділено нами. – С. Х.) фонетичної еволюції корейської мови [3, с. 9].

Три взаємопов'язані, але далеко не тотожні за своїми теоретико-методологічними засадами лінгвістичні напрямки стосуються проблеми формування лексики й інших рівнів мови: 1) теорія мовних контактів, 2) теорія субстрату й 3) дискусійна теорія гетерогенного ("змішаного", контактного без виразної переваги одного з компонентів) походження окремих мов (останню репрезентують І.О. Бодуен де Куртене, К.К. Уленбек, М.Я. Марр, М.С. Трубецькой, Б.В. Горнунг та ін.) [3, с. 53].

Висновки. Таким чином, в українській субстратології є значні здобутки в галузі вивчення лексики української мови та інших індоєвропейських та неіндоєвропейських мов. Останні мають велике загальнотеоретичне значення і для вивчення проблеми субстрату узагалі, отож, вони дають теоретичне підґрунтя і для дослідження українських субстратів та адстратів та їхньої взаємодії з мовою пізнішого населення. **Перспективами** дослідження субстратів української мови може бути назване все більш інтегрований у міждисциплінарне поле розгляд проблеми із урахуванням археологічних, палеогенетичних, історичних тощо свідчень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борщевський С.В. Доіндоєвропейський субстрат у лексиці словянських, германських і романських мов (на матеріалі української, польської, англійської, німецької та італійської мов) : дис. ... канд. філол. Наук : 10.02.15 – загальне мовознавство / Сергій Вікторович Борщевський ; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К., 2010. – 210 с.
2. Мосенкіс Ю.Л. Мова трипільської культури : Джерела, методи, результати реконструкції / Юрій Леонідович Мосенкіс. – К. : НДІТІАМ, 2001. – 164 с.
3. Переверзев Д.І. Мовні та позамовні чинники формування звукових особливостей корейської мови : Дис. ... канд. філол. наук : 10.02.13 – мови народів Азії, Африки, аборигенних народів Америки та Австралії / Дмитро Ігорович Переверзев; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2012. – 256 с.
4. Сосенко К. Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого Вечера / К. Сосенко. – К. : СІНТО, 1994. – 360 с.
5. Ткаченко О.Б. Очерки теории языкового субстрата / Орест Борисович Ткаченко. – К.: Наукова думка, 1989. – 208 с.
6. Холодов О.В. Теоретичні проблеми дослідження субстрату в європейському мовознавстві XIX–XX ст. : Автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 – загальне мовознавство / О.В. Холодов; Донецький національний університет. – Донецьк, 2008.
7. Щербаківський В.М. Формация української нації : Нарис Праісторії України / Вадим Михайлович Щербаківський. – Прага : Вид-во Ю. Тищенко, 1941. – 147 с.

REFERENCES

1. Borschevskyi S. V. Doindoievropeiskyi substrat u leksytsi slovianskykh, hermanskykh i romanskykh mov (na materiali ukrainskoi, polskoi, anhliiskoi, nimetskoi ta italiiskoi mov) : dys. ... kand. filol. Nauk : 10.02.15 – zahalne movoznavstvo / Serhii Viktorovych Borschevskyi; Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M.P. Drahomanova. – Kyiv, 2010. – 210 s.
2. Mosenkis Y. L. Mova trypilskoi kultury : Dzherela, metody, rezultaty rekonstruktsii / Yurii Leonidovych Mosenkis. – K. : NDITIAM, 2001. – 164 s.
3. Pereverziev D. I. Movni ta pozamovni chynnyky formuvannia zvukovykh osoblyvostei koreiskoi movy : Dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.13 – movy narodiv Azii, Afryky, aboryhennykh narodiv Ameryky ta Avstralii / Dmytro Ihorovych Pereverziev; Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka. – K., 2012. – 256 s.
4. Sosenko K. Kulturno-istorychna postat staroukrainskykh sviat Rizdva i Schedroho Vechera / K. Sosenko. – K. : SINTO, 1994.– 360 s.
5. Tkachenko O.B. Ocherky teoryy yazykovoho substrata / Orest Borysovych Tkachenko. – K. : Naukova dumka, 1989. – 208 s.
6. Kholodov O.V. Teoretychni problemy doslidzhennia substratu v yevropeiskomu movoznavstvi XIX–XX st.: Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.15 – zahalne movoznavstvo / O.V. Kholodov ; Donetskyi natsionalnyi universytet. – Donetsk, 2008.
7. Scherbakivskiy V.M. Formatsiia ukrainskoi natsii: Narys Praistorii Ukrainy / Vadym Mykhailovych Scherbakivskiy. – Praha : Vyd-vo Yu. Tyschenka, 1941. – 147 s.

.....

МЕДІЙНА ПРОБЛЕМАТИКА В МОДЕРНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

УДК 811.161.2: 81'27

Шевченко Л.І.

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ У МЕДІА: ДОСЛІДНИЦЬКИЙ РЕСУРС КАТЕГОРІЇ

Анотація. У статті запропоновано аналіз наукового потенціалу категорії "інтертекстуальність" у проекції на медіалінгвістику. Обґрунтовуються місце категорії в соціогуманітарних напрямках науки, її статус і особливості в медіалінгвістиці. Структуруються дефінітивні характеристики "інтертекстуальності" в медіа, здатність категорії виявляти дослідницький потенціал в аналізі вербалізованої медійної комунікації різних рівнів – від медійних функціональних одиниць до текстових структур. Проведено розрізнення категорії "інтертекстуальність" як наукової абстракції та її вербалізованої репрезентації в медійних текстах. Акцентовано увагу на домінантних характеристиках інтертекстуальності, таких як дифузність, релевантність різним комунікативним ситуаціям і функціональним жанрам у медіа та ін. Узагальнено думку про вплив інтертекстуальності на активні процеси розвитку сучасної мови.

Ключові слова: інтертекстуальність, медіалінгвістика, семантика інтертекстуальності як наукова абстракція, характеристики інтертекстуальності, вербалізація інтертекстуальності, медійний текст, медійний жанр, активні процеси розвитку сучасної мови.

Інформація про автора: Шевченко Лариса Іванівна –доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри історії та стилістики української мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Shevchenko L.I.

INTERTEXTUALITY IN MEDIA: RESEARCH RESOURCE OF THE CATEGORY

Abstract. The paper presents an analysis of the scientific potential of category of "intertextuality" in projection on mediallynguistics. The place of

.....

the category in the humanities, its status and features in medialogistics are substantiated in the article. The author structures definitive characteristics of "intertextuality" in the media, the ability of the category to identify the research potential in the analysis of verbalized mediacommunication in different levels – from media functional units to text structures. A distinction of category "intertextuality" as a scientific abstraction and its verbalized representation in mediatexts is also made in the investigation. Attention is focused on the dominant characteristics of intertextuality, such as diffuseness, relevance variety of communicative situations and functional genres in the media and others. The author makes a generalization of idea about intertextuality impact on active processes of modern languages' evolution.

Keywords: *intertextuality, medialogistics, semantics of intertextuality as a scientific abstraction, characteristics of intertextuality, verbalization of intertextuality, mediatext, mediagenre, active processes of modern languages' development.*

Information about the author: *Larysa Ivanivna Shevchenko –doctor of philology, professor, head of the department of history and stylistics of Ukrainian language of the Institute of philology of Kyiv national Taras Shevchenko university.*

Шевченко Л.И.

ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТЬ В МЕДИА: ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ РЕСУРС КАТЕГОРИИ

Аннотация. *В статье предложен анализ научного потенциала категории "интертекстуальность" в проекции на медиалингвистику. Обосновываются место категории в социогуманитарных направлениях науки, ее статус и особенности в медиалингвистике. Структурируются дефинитивные характеристики "интертекстуальности" в медиа, способность категории реализовать исследовательский потенциал в анализе вербализированной медийной коммуникации различных уровней – от медийных функциональных единиц до текстовых структур. Предлагается различение категории "интертекстуальность" как научной абстракции и ее вербализированной репрезентации в медийных текстах. Акцентируется внимание на доминантных характеристиках интертекстуальности, таких как диффузность, релевантность различным коммуникативным ситуациям и функциональным жанрам в медиа и др.*

Обобщено мнение о влиянии интертекстуальности на активные процессы развития современного языка.

Ключевые слова: интертекстуальность, медиалингвистика, семантика интертекстуальности как научная абстракция, характеристики интертекстуальности, вербализация интертекстуальности, медийный текст, медийный жанр, активные процессы развития современного языка.

Информация об авторе: Шевченко Лариса Ивановна – доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой истории и стилистики украинского языка Института филологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Соціальні науки нашого часу інтенсивно розгортають пошукові парадигми, не лише конкретизуючи й відповідно інтерпретуючи нову об'єктність, але і структуруючи наукову свідомість за принципом розширення інтелектуальних галактик. Активні соціальні процеси взаємозалежностей і взаємовпливів особистості й соціуму, прогнозованого і реального в соціальному *status-quo* людини, узгодження / неузгодження політичних, культурних, традиційно-ментальних і сформованих в модерному суспільстві пріоритетів, поліфонічність мов і мовних свідомостей в соціумах сучасних суспільств – все це змінює усталені моделі конкретно-наукового представлення світу. З переконаністю можна твердити про тенденцію до формування універсальної міждисциплінарної категоріальності, що виявляє сітку стійких понять і відношень, операціональних у соціальному та традиційному гуманітарному пізнанні.

У контексті сказаного потребує аналізу, на наш погляд, категорія інтертекстуальності – один із найбільших актуалізованих дослідницьких інструментів у сучасних науках про людину і суспільство. Універсальність категорії "інтертекстуальність" виявлена *de facto* в різнорівневих за напрямками науки дослідженнях – мистецтвознавстві, культурології, психології, соціології, політології, філології (передусім, літературознавстві), теорії масової комунікації, медіалінгвістиці та ін. Вочевидь, у кожному з названих напрямків науки інтертекстуальність має спільну дефінітивну сему, що спирається на розуміння корелятивності чи

інтегральності рис, ознак, або критеріїв, за якими інтерпретується (оцінюється) явище, факт, текст, культурний феномен. У такому разі *a priori* передбачається, що аналізоване явище є дифузним, рухливим за природою, або може набувати характеристик дифузності в соціальному середовищі, під впливом різних соціокультурних, політичних та інших чинників й, особливо, як наслідок реалізації комунікативних функцій.

Зрозуміло, дефінітивна спільність семи не означає її однаковості: множинні наукові потрактування досліджуваних виявів інтертекстуальності знаходимо і в культурології, й у філології – йдеться про жанри, їх композиційно-структурні одиниці, тексти, символи, різного типу культурні альянси, формалізовані ментальні домінанти та ін. Дослідницький ресурс універсальної наукової категорії конкретизується в кожному разі об'єктністю наукового спостереження й особливостями авторської методології аналізу.

Якщо йдеться про медійну реальність, зокрема в теорії масової комунікації, інтертекстуальність часто співвідносять із процесуальністю, тобто з "тенденцією різних медійних текстів до різнорівневих і різножанрових значущих зв'язків, які встановлюють читачі" [3, с.486]. А отже, з погляду теорії масової комунікації інтертекстуальних характеристик може набувати будь-яка комунікація, що дозволяє спостерегти інтегральні характеристики в текстових або жанрових виявах і, що важливо, ці жанрові й текстові "значущі зв'язки" мають бути прозорими для реципієнтів.

На нашу думку, цитований підхід цілком логічний, коли йдеться про загальну наукову категорію: універсальність поняття втілює принцип, розгорнений у динаміку функціонування цього принципу. Формальна ж реалізація інтертекстуальності як домінантного критерію масової комунікації відбувається в конкретному аналізі мовних (або інших комунікативно значущих) форм, їх дослідницької типології / класифікації. Останнє, власне, найчастіше і стає предметом наукового спостереження.

Важливим аспектом аналізу (до якого апелює, зокрема, Д. Мак-Квейл) є також вказівка на компетенцію "читача" щодо

.....

інтертекстуальних зв'язків. Якщо розгорнути цю тезу, йдеться про здатність реципієнта вибудовувати просторові асоціації (в горизонталі й вертикалі часу культури) чи функціональні відповідності інформативних смислів. Поза комунікативною функцією та її мовною реалізацією, зрозуміло, розглядати названу характеристику неможливо, а отже, проекція аналізу на мовну реальність, її доказовість постає з усією очевидністю. Культурна компетенція і текстова фактологія перетинаються, взаємозумовлюються, як і принципи доведення в теорії масової комунікації та медіалінгвістиці.

У запропонованому контексті доведень звернімо увагу хоч би на компетенцію сучасного українського (й не тільки) медійного "читача" щодо інтертекстуальних смислів та інтегральних для масової інформаційної сфери функцій таких понять як "революція гідності", "помаранчева революція", "небесна сотня" та ін., а також структурування свідомості соціуму у вербалізованих символах національних культурних пріоритетів, серед яких Тарас Шевченко, Іван Франко, Олександр Довженко, Леся Українка чи Михайло Максимович, Платон Костюк, Борис Патон та інші видатні особистості національної історії, чий досягнення й моральні принципи дозволяють вибудовувати суспільну модель високого етичного еталону.

Втім, у різних комунікативних ситуаціях різними можуть бути й цінності, які вербально засвідчують медійну інтертекстуальність аж до інтертекстуальної локалізації в різних соціальних групах відповідних певному часу культури понять. Вадим В. Демент'єв у цьому зв'язку називає варіант корелятивності "задушевності" / "світськості" / "гламурності", зокрема в російській масовій культурі [2, с. 23-67].

На інтертекстуальності, зрозумілій реципієнтові, засвоєній реципієнтом – "читачем", будуються медійні технології опозитивності за принципом "свій" - "чужий", а відтак і вербалізовані протиставлення "добра" - "зла", "прогресу" – "регресу", "майбутнього" – "минулого", "патріотичності" – "непатріотичності" та ін., на що в різний час і в різних дослідницьких парадигмах звертали увагу дослідники [1; 2; 4; 5].

Існує й інша площина інтертекстуальності. Її комунікативний потенціал визначений вектором від медійних текстів до об'єктів

споживання через брендинг і мерчендайзинг [3, с. 486]. Ідеться про певні універсальні медійні смисли, ідеї, символи, певною мірою жанри і текстові форми, що здатні реалізовуватися у впізнаваних еталонах, зразках, типізованих моделях комунікації.

Зауважимо, актуалізація такого типу інтертекстуальності може бути багаторівневою, відповідно до соціальної стратифікації суспільства за численними характеристиками статусу, культури, світогляду, віку та ін. Проте, коли йдеться про інтертекстуальність, маємо на увазі впізнаваність, поширеність, асоціативне ототожнення з певним типом сприйняття – успіхом, естетичним ідеалом, задоволенням та ін., або ж небезпекою, руйнацією, втратою здоров'я та ін.

Найвиразніше інтертекстуальність медійних текстів, виявлена в матеріальних об'єктах споживання, представлена в рекламі: реклама всюдисуща, агресивна, намагається "говорити" з кожним, супроводжує всі сфери соціального і навіть приватного життя людини, її смисли, в переважній більшості, чіткі та однозначні, а отже, зрозумілі всім носіям певної культури, певного часу, певного соціуму. Якщо ж додати до сказаного, що рекламні тексти відтворюють себе у всіх носіях сучасної медійної комунікації – від паперових та електронних, включно з Інтернетом, до текстів і зображень на білбордах, розтяжках та ін., – зрозуміло, інтертекстуальністю просякнуті медійні інформаційні поля. Інтертекстуальність у цьому випадку є своєрідними смисловими скріпами, що спираються на численні пріоритети культурно-історичної пам'яті, реалій життя, політичних і соціальних домінант суспільства. А отже, інтертекстуальність у медіа як топографічна карта місцевості, за нею можна ідентифікувати соціум, характеристики цього соціуму, час культури, масштаб цінностей, їх структуру та ін.

Більше того, накладаючи сітку інтертекстуальних відношень на реальне життя мови в суспільстві, можемо виразно спостерегти все більше захоплення рекламними технологіями (а отже і вербальними формами комунікації, характерними для реклами) нових "територій" в масовій комунікації соціуму. Ідеться про своєрідний інформативний бумеранг: спочатку медійники-рекламісти мають вибудувати чітку стратегію рекламної апеляції до соціуму й формалізувати її у

"прочитуваних" реципієнтами культурних формах із тим, щоб засвоєна і вже поширена інформація стала в подальшому основою для активації наданої інформації в інших медійних текстах, або створення нових рекламних слоганів.

Згадувана вже реклама брендів, особливо в час їх "іконування" масовою культурою, на нашу думку, ілюструє інтертекстуальні зв'язки між інформативністю реклами та соціальною комунікацією інших типів (мережеве спілкування, написи на етикетках, зображення на логотипах та ін.), а також усним спілкуванням. Відбувається ситуація, коли "учасники медійної аудиторії в розмовах поширюють вплив оригінальних текстів у повсякденному житті та мові" [3, с. 486].

Відтак аналізована категорія може реалізовуватися у множинних текстових варіантах реклами й інших жанрах, створюючи єдиний простір медійної інтертекстуальності. Окремий рекламний тип медійної інформації – соціальна реклама – функціонально дотична до інших медійних жанрів, зокрема інтерв'ю, різних типів ток-шоу, присвячених соціальній проблематиці, новинним повідомленням та ін. Інтертекстуальність у цьому випадку визначатимуть конкретна соціально важлива тема, проблема, ймовірне введення в текст іншого медійного жанру інформаційного "тіла" реклами, апеляція до масової аудиторії й відповідне однотипне використання технологій впливу, властивих медійній комунікації.

Так, поширена в Україні соціальна реклама на захист прав дитина "Кохана, ми вбиваємо дітей!", чи реклами, які акцентують увагу на проблемах здоров'я українського народу "Зроби коханій подарунок, попроси її обстежитись на рак молочної залози!", "Ти зробив аналіз на ВІЛ-СНІД?" та ін. водночас і тематично, й технологічно – у принципах добору мовних одиниць – є інтертекстуальними. Жанрова диференціація в цьому випадку тільки підкреслює інтертекстуальну смислову дифузність медійної сфери, об'єднаної логічними і достатньо послідовними взаємозумовленостями екстра- й інтралінгвального.

Аналізуючи інтертекстуальність у засобах масової інформації як дослідницьку категорію, медіалінгвіст, зрозуміло, науково інтерпретує певну абстракцію, узагальнений комунікативний

принцип конкретної сфери спілкування. Однак говорити про функціональний потенціал категорії "інтертекстуальність", коли йдеться про медіакомунікацію, ми можемо лише в проекції категорії на мовну дійсність. Медіакомунікація, як відомо, в сучасних суспільствах репрезентує найбільш активні процеси розвитку мови й інтертекстуальність із усією очевидністю стимулює ці процеси розвитку – від визначення функціональних можливостей медійної одиниці до текстових вимірів у жанрах. А отже, дослідження наукового статусу категорії "інтертекстуальність" і в теоретичному, й у прагматичному аспектах має медіалінгвістичну перспективу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Borgman D.A. Lets of mutually antonymic words / D.A. Borgman // Word ways. – 1988.
2. Дементьев В.В. Коммуникативные ценности в зеркале медиа: "задушевность" vs "светскость" vs "гламурность" в современной русской прессе / Вадим В. Дементьев // Stylistika / Style a media. – XIX. – Opole. – 2010. – С. 23-67.
3. Мак-Квейл Д. Теорія масової комунікації / перекл. з англ. Оля Возна, Галина Сташків. – Львів : Літопис, 2010.
4. Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови : теорія аналізу / Л.І. Шевченко. – К., 2001
5. Язык и массовая коммуникация : Социолнгвистическое исследование. – М., 1984.

REFERENCES

1. Borgman D.A. Lets of mutually antonymic words / D.A. Borgman // Word ways. – 1988.
2. Dementev V.V. Kommunikativnyie tsennosti v zerkale media: "zadushevnost" vs "svetskost" vs "glamurnost" v sovremennoy russkoy presse / Vadim V. Dementyev // Stylistika / Style a media. – XIX. – Opole. – 2010. – S. 23-67.
3. Mak-Kveyl D. Teoriya masovoyi komunikatsiyi / perekl. z angl. Olya Vozna, Galina Stashkiv. – Lviv : Litopis, 2010.
4. Shevchenko L.I. Intelktualna evolucija ukrajinskoji literaturnoji movy : teoriija analizu / L.I. Shevchenko. – K., 2001.
5. Yazyk I massovaja kommunikacyja : sociolingvisticheskoye issledovaniye. – M., 1984.

УДК 811.161.2

Dergach D.V.

SCIENTIFIC INTERPRETATION OF THE INFORMATION MEDIA GENRES

Abstract. *The author pays attention to the analysis of different criteria, concerned with nature, architectonics and differential features of information genres, actual for humanities, and gives the proposition of their perspective investigation in the terms of mediallynguistics. Firstly, traditional, modern, discussive aspects of the professional examination of the genre categories in the functional stylistics, mediallynguistics, communicative linguistics are interpreted in the article. The motivation is based on the extra- and intralinguistic features of media information genres – primarily from focusing on the content, formal and thematic characteristics of the text to clarifying the functional, communicative dominant of language units. The main idea correlates with the fact that information in the modern world becomes the strategic resource of forming of language mass consciousness. That's why especially information genres within the nature of communication have variable dynamic characteristics, that are changed from text to text and realize the influence on the functional development of the literary language. It is outlined by the author as the great perspective of modern linguistic genre theory.*

Keywords: *genre, mediagenre, information genres, intergenre formation, media space, media communication.*

Information about author: *Dergach Dmytro Valeriyovych – PhD, associate professor of the department of history and stylistics of Ukrainian language; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.*

Дергач Д.В.

НАУКОВА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ МЕДІАЖАНРІВ

Анотація. *Проаналізовано різні критерії наукової інтерпретації природи, архітекτονіки та диференційних ознак інформаційних жанрів, актуальні для сучасної гуманітаристики. Основна ідея медіалінгвістичного дослідження інформаційних жанрів скорельована з тим, що інформація в модерному світі стає стратегічним ресурсом формування мовної масової свідомості. Це мотивує варіацію їх*

динамічних характеристик, що змінюються в медійній реальності від тексту до тексту і в результаті активно впливають на функціональний розвиток літературної мови.

Ключові слова: жанр, медійний жанр, інформаційні жанри, медійний простір, медійна комунікація.

Інформація про автора: Дергач Дмитро Валерійович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та стилістики української мови; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Дергач Д.В.

НАУЧНАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ МЕДИАЖАНРОВ

Аннотация. Проанализированы различные критерии научной интерпретации природы, архитектоники и дифференциальных признаков информационных жанров, актуальные для современной гуманитаристики. Основная идея медиалингвистического исследования информационных жанров скоррелирована с тем, что информация в современном мире становится стратегическим ресурсом формирования языковой массовой сознания. Это мотивирует вариацию их динамических характеристик, изменяющихся в медийной реальности от текста к тексту и в результате активно влияющих на функциональное развитие литературного языка.

Ключевые слова: жанр, медийный жанр, информационные жанры, медийное пространство, медийная коммуникация.

Информация об авторе: Дергач Дмитрий Валерьевич – кандидат филологических наук, доцент кафедры истории и стилистики украинского языка; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

The information in the modern world acquires the status of a strategic resource for the formation of language consciousness of society and influence on it, very often quite aggressive. This tendency is motivated by the nature of the post-industrial era that has set in, according to researchers, in different countries in the second part of XXth century. Its specificity is primarily correlated with total informatization of spheres of society development, democratization

of the principles of dissemination of information about main sectors of society — economics, politics, science, culture and others.

According to the authoritative opinion of M. Volodina, recently "scientific and technological revolution is changed by information revolution, as a result of which a new "information society" was formed [14, p. 11]. The priority of its dynamics and perspective is the information — and not only its existence or quantity, but the quality and function. The criteria for receiving, distribution, redistribution of information structure the model of social space, display / define areas for its further influence and possible manipulation of mass linguistic consciousness.

This trend, in turn, is correlated with "the generation of the information infrastructure, "infosphere", that includes the totality of information processes concerned with the multi-dimensional representation of the information, forms and methods of its production, encoding, storage and transfer, and also the human's place in the structure of this "cyberspace" [14, p. 11].

Despite an increase of the information field, the emergence of Internet technology, electronic means of communication, information's transfer, the process of globalization, we can study/observe, in the opinion of L. Shevchenko, "the formation of the trend to the universalization of the communicative sphere" [10, p. 358]. At the same time, nowadays the process of the reformation, according to G. Solganik, of the "publicistic space" on a complex of interactive, cultural and communication system of the modes of the interaction within society, the ability of the modern comprehension of reality in the context of the process of intellectualization of the nation and its language consciousness is also actual.

L. Shevchenko proves that "mediastyle accumulates contradictory tendencies, because it unifies both dynamism and conservatism, reference and dependence on the norms of the literary language, conditionality of the selection and formation of functional standards in accordance with the preferences of the time, socially stratified groups. ... Synthesis of standard and expression is the result of the installation on the information and belief; clash of opposing trends defines the lability of language usage and the formation of functional standards. It is one of the criteria of functional style's development" [11, p. 5].

Mass-media resource represents mainstream precedent, important events, their impact on the dynamics of national or world space, is characterized by the constant updating of means and methods of information's dissemination. It's important to say not only about the absolute innovations, but also about transformation of the traditional for this sphere extra- and intralinguistic factors, scientific interpretation of which, in spite of the nature and genres of mass communication, will always give different, sometimes unexpected results.

In our opinion, it emphasizes the importance, of the media features — diffuseness, openness, polilogicality that is certainly reflected in the texts that in the modern world, except the actual information function, perform the other important functions — influence, persuasion, often — manipulation of linguistic consciousness of the recipients. Expanding of the media functional paradigm defines, in particular, change / transformation in the language resource that should provide its implementation in the texts of a particular genre.

Thus, nature, lingvostylistic potential and functional characteristics of the mass media sphere in science are analyzed in the context of dynamic development of the stylistic paradigm of modern literary language as a result of extra- and intralinguistic factors' influence on it. Firstly, it's important to pay the research attention to internal resources of language units, the possibility of their combination within the traditional and often new constructions, actively and systematically used in the mass media. On the other hand, in respect to functional stylistics it is also important to consider extralinguistic processes marked by social, cultural, psychological conditionality, that undoubtedly affects the nature of the statics and dynamics of language, and, hence, the genres of mediastyle. Their nature, correlated with the time and the field of culture, - a discussion question in the conceptions and investigations of different generation of linguists (M. Kozhina, G. Solganik, S. Gaida, L. Shevchenko, L. Duskaeva, N. Klushina, T. Shmeleva, K. Sedov, A. Tertychnyi, V. Salimovsky and others).

Taking into account the authoritative in medialogistics idea of N. Klushina that in the stylistics genres are interpreted as specific types of texts organized in accordance with the stylistic peculiarities

[4, p. 116], it is difficult and sometimes impossible to talk about the semantic and linguistic static characteristics in mediagenres, rather — about typicalness of their linguistic, structural, functional dominants, motivated, according to G. Solganik, by conditions, problems and realities of the communicative situation [7, p. 5]. Openness of information ambit democratizes the nature of mass media texts' language, and, thus, makes them accessible and understandable. First of all, it is depicted on the expressive level of structuring and linguistic processing of the material, which in general is motivated by pragmatic function of the media sphere, its appeal to a mass audience. It also explains the multifarious nature of well-known in the humanities genre stratification of mediatexts on information, analytical, artistic and journalistic.

In the view of genre identification of media there is an active tendency to the diffusion of measures between genres and as a result — to the formation of many genres that, regardless of the type communicative reality, can have cultural and functional variations. Thus, according to N. Klushina, the tendency to diffusiveness of genres and genre canons is actual for modern media, as well as the author's self-will in the nomination of genres, that has led to modification of genre palette in the mediastyle [4, p. 116]. According to K. Sedov, we also can often see the emergence of gipergenres, "that accompany the social and communicative situation and merge some genres in their structure" [6, p. 33].

In respect to medialogistics information mediagenres is one of the most controversial issue that generates semantic homonyms concept of "information", concerned with the name of style, separate group of genres and also with the specific function that they perform in the communication. Since any text reflects this or that information, it is important to define the criteria that can personalize the information genres. In this case, the research focus adverts to the implementation of the fundamental function of information (in the case of other groups of genres, this function will be analyzed in conjunction with a range of other functions), to the purity and diffuseness of language representation of current information, to the format of its presentation in the communication field, extralinguistic mechanisms that determine the nature of its functioning in the media.

Taking into consideration the objectivity of mediallynguistic research, among the major information genres we can distinguish such: note, information correspondence, information report, informational interview, quiz, report, news and others.

In turn, the tradition of journalistic stratification of mediagenres bases on a number of factors, where functional and language ones are not the main: "purpose, the nature of the subject and the object of reflection, the type of generalizations and conclusions, imaging techniques, features, linguistic features" [13, p. 32 -33].

The dynamics of the modern information field creates on its base the intricate, multidimensional, multifunctional, cultural, communication area that includes not only the information, but also, as a result of persuasion, influence on the mass language consciousness, often with manipulating features. Thus, the linguistic reality of information genre in the media "can be viewed as a special kind of social information links", linguistic support of which "contributes to the further development of society, resulting in the creation of a special information and linguistic vision of the world" [14, p. 10].

L. Duskaeva, analyzing the typology of speech genres in the media discourse, finds the primacy of information genres in the context of cognition, perception of the mediamaterial, unlike other genres, evaluating, analytical, that depict the reflection of the recipient on the media textual reality. According to the researcher, "a system of information genres represents the first stage of social orientation and includes an information about the events, situations and facts, famous people. Estimated genres are interpreted as textual materialization of stages of publicistic research of reality in cases where assessment is the dominant intention in the publication ..." [3, p. 24].

The specificity of the information function's implementation in the studied genres, that fix and reflect the information in different way, is shown in their linguistic and semantic diffuseness. This feature applies to language and textual criteria, allows to individualize genre as lingual and semantic integrity that can be correlated, according to L. Shevchenko, with its extralinguistic nature and the way of thinking of the author, verbalized in a particular text / group of texts [12, p. 95-96].

Genre often can and should be analyzed in the context of communicative variability. Different scientists, in turn, examines the influence of communication reality on the pluralism of mediagenres not in the context of genres' modification, but through the emergence of new genre formations (when separate type of communication represents a separate genre). In particular, researchers, analyzing the Russian-language magazine for women in Ukraine, in the various thematic groups define such media genres: "house-keeping", "technologic innovations", "recipe", "astrological forecast", "test", "travel", "expert advice", "advice of a psychologist", "interview with a celebrity", "life of high society", "everyday history", "cover", "word of the editor", "readers' letters", "innovation of cosmetics", "fashion review", "maintenance of health and beauty", "conversation about sex" [13, p. 96-247]. To our mind, such approach from the perspective of functional stylistics, medialogistics is quite controversial. More optimal genres' stratification in the mediacommunication is grounded, according to K. Sedov, on the nature of subgenres, "one-act utterances", that "often appear in the form of tactics. The main purpose of it is to change the plot in the development of interaction" [6, p. 33]. The whole of such microgenres is depicted on the macrolevel of genre mediaparadigm.

For example, the classical information mediagenre of news in television, radio and Internet space is accompanied by a number of text structures, interpreted in philology as a separate genres. First of all, we must pay attention to the "creeping line", comments, remarks, live broadcasts etc. that make the text of news more vivid in its meaning, as well as in the presentation and perception.

Mentioned genres do not duplicate the basic information, but intensify its analytical resource (in the case of different kinds of comments etc.), complementary facts, events (in the case of the "creeping line", newswire etc.). Thus, the recipient receives complex information about what is happening (which, in fact, is the main function of information genres in media), as well as the opportunity to analyze it — not in isolation but in the context. Consequently it demonstrates the dynamics of mental function of language as a fact of intellectualization of mediaspace and its units.

This dialogic and polilogical nature of information genres is differently realized in different mediadiscourses. TV format, for example, suggests the possibility of direct participation of the audience in the communication, while the radio and especially the Internet space is based on the correspondence, often not controlled communicative act.

In general, the interactivity of the media affects on the lingual and media resources of information genres. For example, a genre of news in television and in the Internet space is not identical in form and meaning, but rather modified. Primarily it reflects on the category of the recipient and its role in perception. So, the audience of TV news are not able to show an immediate reaction to the news text, unlike recipients of Internet news, which can verbalize their thought in the comments, that often investigated as an independent analytical genre. In the case of television news possible analytism is manifested in the speech of news caster – both in linguistic forms, and in the extralinguistic units – intonation, pace etc., that perform a modal function, allowing to notice the text's semantic nuances.

Analyzing the general specificity of the presentation of information in various mediaformats, such as television and Internet, it's also important to pay special attention to the category of ethics. In such case, in our judgement, media information, in spite of its universality, can be strikingly different. Thus, the extracted extra- and intralinguistic parameters of television resource owing to expansion of responsibility for the quality and reliability of the information must be considered to provide some objectivity in the process of social consciousness' forming. As for the Internet, this sphere is less controlled (or even uncontrolled), involves active *application* of the so-called "fast" information, often connected with sensations and epatage.

In the television media editorial classification of the material is a very important characteristic, that is correlated with the same accuracy in the selection of linguistic forms, that can be not various in semantics. In fact, the Internet, "online" information operates in the opposite way. For example, one of the well-known portals in November 2014 under the heading "Show-business" presented an information that the stepfather of Kim Kardashian (famous top-

.....

model — D.D.) decided to change his sex. The main question that immediately arises deals with the correctness of the presentation of such material in a concrete thematic group and its real relevance / precedent for the audience. It testifies to the trend of artificial nature of texts of information mediagenres, filled by not important facts, that distract the attention from the main events of social life.

In the context of the influence of information mediagenres on mass consciousness, its formation and verbalization, according to the right of general access to information resource, its dissemination has been established and limited by the legislation. It was made in order to avoid the violation of ethic, social, mental and other rights. So, for example, in the Ukrainian TV space various marks, indicating the type of information, its format and nature (public or limited by age) were initiated. In the Russian media it is also necessarily to fix the age that allows to view a particular program, the perception of any information: "0+", "6+", "16+" and others.

In turn, the online format often uses the tactics, when the author mentions about possible implausibility of the information. TV and print resources in this case always refer to reliable information that realizes in the forms "As we learned from an authoritative source ...", "In the official address it was said ...", in contrast to the electronic media, that may appeal to different facts. In turn, regularly authors under this or that online text place photo, video marked "Rumors" and others. Such mechanism in terms of ethics is still discursive, because on the one hand, it warns the potential recipients, and on the other, – shows the objects of information in not actualized reality – dubious events and comments that consequently may affect their image and reputation.

Nowadays information mediaspace functions as a special communicative reality that actively determines the specificity of linguocultural, psychological development of modern society. It also exerts its linguistic consciousness and at the same time verbalizes it, that is reflected in the constant dynamics and permanent updating of the genre system of media, in particular information. The specificity of influence on the person, his/her way of thinking, behavior is accumulated in special techniques and mechanisms of information's dissemination that depicts updated realities and forms the assessment

of the world as the impact on the linguistic consciousness and simulation of language world model in media.

LITERATURE

1. Gajda S. Stylistics Today / S. Gajda // Stylistyka. I. Stylistyka dziś. - Opole, 1992.
2. Бочаров М.П. Особенности воздействия текстов информационных жанров на аудиторию / М.П. Бочаров // Коммуникология. - 2013. - Т. 2. - № 2. - С. 40-50.
3. Дускаева Л.Р. Типология речевых жанров журналистского дискурса / Л.Р. Дускаева // Медиалингвистика. Вып. 3. Речевые жанры в массмедиа. - Спб., 2014. - С. 21-24.
4. Клушина Н.И. Дискурс и стиль : социальное и эстетическое измерение текста / Н.И. Клушина // Stylistyka. - 2014. - Vol. XXIII. - С. 113-119.
5. Медіалінгвістика. Словник термінів і понять / Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов ; за ред. Л.І. Шевченко. – Вид. друге, випр. і доп. - К. : ВПЦ "Київський університет", 2014. – 326 с.
6. Седов К.Ф. Языкознание. Речеведение. Генристика / К.Ф. Седов // Жанры речи : сб. научн. тр. - Саратов : Наука, 2009. - Вып. 6 : Жанр и язык. - С. 23-40.
7. Солганик Г.Я. Язык и стиль передовой статьи / Г.Я. Солганик. - М., 1973.
8. Тертычный А.А. Жанры периодической печати / А.А. Тертычный. - М. : Аспект Пресс, 2011. - 320 с.
9. Тырыгина В.А. Жанры в массово-информационном дискурсе : монография / В.А. Тырыгина. -М., 2007. - 359 с.
10. Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови : теорія аналізу : монографія / Л.І. Шевченко. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2001. – 478 с.
11. Шевченко Л.І. Концепти теорії інтелектуалізації літературної мови в контексті розвитку стилю масової інформації / Л.І. Шевченко // Актуальні проблеми української лінгвістики : теорія і практика : [зб. наук. праць]. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2003. – Вип. 7. – С. 3-15.
12. Шевченко Л.І. Екстралінгвістична основа як фактор формування мовних особливостей жанру / Л.І. Шевченко // Лариса Іванівна Шевченко : горизонтами модерної лінгвістики. - К. : ВПЦ "Київський університет", 2014. - С. 92-100.

13. Шилина А.Г. Русскоязычный женский журнал Украины в аспекте теории текста (синергетический анализ) : монография / А.Г. Шилина. - Симферополь : Антиква, 2012. - 280 с.
14. Язык средств массовой информации : [учеб. пособие для вузов] / Под ред. М.Н. Володиной. – М. : Академический Проект ; Альма Матер, 2008. – 760 с.

REFERENCES

1. Gajda S. Stylistics Today / S. Gajda // Stylistyka. I. Stylistyka dziś. - Opole, 1992.
2. Bocharov M.P. Osobennosti vozdeystviya tekstov informatsionnykh zhanrov na auditoriyu / M.P. Bocharov // Kommunikologiya. - 2013. - T. 2. - № 2. - S. 40-50.
3. Duskaeva L.R. Tipologiya rechevykh zhanrov zhurnalistskogo diskursa / L.R. Duskaeva // Medialingvistika. Vyp. 3. Rechevyie zhanry v massmedia. - Spb., 2014. – S. 21-24.
4. Klushina N.I. Diskurs i stil : sotsialnoe i esteticheskoe izmerenie teksta / N.I. Klushina // Stylistyka. - 2014. - Vol. XXIII. - S. 113-119.
5. Medialingvistika. Slovník terminiv i ponyat / L.I. Shevchenko, D.V. Dergach, D.Yu. Sizonov ; za red. L.I. Shevchenko. – Vid. druge, vipr. i dop. - K. : VPTs "Kiyivskiy unIversitet", 2014. – 326 s.
6. Sedov K.F. Yazyikoznanie. Rechevedenie. Genristika / K.F. Sedov // Zhanryi rechi : sb. nauchn. tr. - Saratov : Nauka, 2009. - Vyp. 6 : Zhanr i yazyik. - S. 23-40.
7. Solganik G.Ya. Yazyk i stil peredovoy stati / G.Ya. Solganik. – M., 1973.
8. Tertychnyy A.A. Zhanry periodicheskoy pechati / A.A. Tertychnyy. - M. : Aspekt Press, 2011. - 320 s.
9. Tyrygina V.A. Zhanry v massovo-informatsionnom diskurse : monografiya / V.A. Tyrygina. -M., 2007. - 359 s.
10. Shevchenko L.I. Intelktualna evolyutsiya ukrayinskoyi literaturnoyi movi : teoriya analizu : monografiya / L.I. Shevchenko. – K. : VPTs "Kiyivskiy universitet", 2001. – 478 s.
11. Shevchenko L.I. Kontsepti teoriyi intelektualizatsiyi literaturnoyi movi v konteksti rozvitku stilyu masovoyi informatsiyi / L.I. Shevchenko // Aktualni problemi ukrayinskoyi lingvistiki : teoriya i praktika : [zb. nauk. prats]. – K. : VPTs "Kiyivskiy universitet", 2003. – Vyp. 7. – S. 3-15.

12. Shevchenko L.I. Ekstralingvistichna osnova yak faktor formuvannya movnih osoblivostey zhanru / L.I. Shevchenko // Larisa Ivanivna Shevchenko : gorizontami modernoyi lingvistiki. - K. : VPTs "Kiyivskiy universitet", 2014. - S. 92-100.

13. Shilina A.G. Russkoyazyichnyiyy zhenskiy zhurnal Ukrainy v aspekte teorii teksta (sinergeticheskiy analiz) : monografiya / A.G. Shilina. - Simferopol : Antikva, 2012. - 280 s.

14. Yazyk sredstv massovoy informatsii : [ucheb. posobie dlya vuzov] / Pod red. M.N. Volodinoy. – M. : Akademicheskii Proekt ; Alma Mater, 2008. – 760 s.

УДК 811.161.2: 81'27

Сизонов Д.Ю.

СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУЧАСНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ В УКРАЇНСЬКИХ МАС-МЕДІА

***Анотація.** У статті на матеріалі українських мас-медійних ресурсів проаналізована сучасна медійна фразеологія та її стилістично-функціональний потенціал.*

***Ключові слова:** медійна фразеологія, медійний текст, ЗМІ, медіалінгвістика, стиль масової інформації.*

***Інформація про автора:** Сизонов Дмитро Юрійович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та стилістики української мови; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.*

Syzonov D.Y.

THE STYLISTIC POTENTIAL OF MODERN PHRASEOLOGY IN UKRAINIAN MEDIA

***Abstract.** The author analyzes modern media phraseology and its stylistic and functional features in Ukrainian mass media resources. Special attention is paid to the transformation processes in stylistic processes of phraseology, used in media for more expression. Assessment, which is the main characteristic of mass media space, often correlates with the usage of phraseology in media. The idioms in the texts of media help the authors to create a comprehensive picture of reality by imaginative synthesis, the*

impact on the recipient and emotional description of reality. Analysis of modern mass media texts showed that the phraseology units in the media provide the texts of special national character, realize the potential ability to influence on the recipient by using constant well-known linguistic units, .

Keywords: *phraseology of media, mediatext, media, mediallynguistics, mediastyle.*

Information about author: *Syzonov Dmytro Yuriyovych – PhD, associate professor of the department of history and stylistics of Ukrainian language; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.*

Сизонов Д.Ю.

СТИЛИСТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ СОВРЕМЕННОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ В УКРАИНСКИХ МАСС-МЕДИА

Аннотация. *В статье на материале украинских масс-медийных ресурсов проанализирована современная медийная фразеология и ее стилистическо-функциональный потенциал.*

Ключевые слова: *медийная фразеология, медийный текст, СМИ, медиалингвистика, стиль массовой информации.*

Информация об авторе: *Сизонов Дмитрий Юрьевич – кандидат филологических наук, доцент кафедры истории и стилистики украинского языка; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.*

У сучасній медіалінгвістиці останнім часом особлива увага приділяється фаховому опису та стилістичному аналізу мовного ресурсу й мовних інтенцій, що впливають на потенційного реципієнта. Активне вкраплення в медійну мову лексичних інновацій призвело до розширення їх функцій у медійному тексті / дискурсі. Про актуальність дослідження фразеологічного рівня в сучасних мовах слов'янського світу наголошували члени Фразеологічної комісії при Міжнародному комітеті славістів ще з часу її створення (1978 р.). Про активний вплив масової комунікації на сучасну мову та особливу роль у цьому процесі фразеології наголошували й члени Стилiстичної та Медіалінгвістичної комісії при Міжнародному комітеті славістів (2013 р.) [1]. Адже в умовах динамічного розвитку жанрів ЗМІ роль медійних фразеологізмів дуже зросла, а

фразеологічний ресурс слугує тепер не тільки засобом лаконічного чи образного вираження думки автора, а й відображає актуальні соціальні, політичні, економічні, культурні, спортивні та ін. процеси сучасності.

Як відомо, характерною особливістю ЗМІ є соціальна оцінність [2], а одним із головних засобів, що реалізують її у медійному дискурсі, – фразеологізми. Саме фразеологічні одиниці допомагають авторам створювати комплексне уявлення про реальність завдяки образному узагальненню, впливу на реципієнта та емоційному опису навколишньої дійсності. Виразові особливості фразеологізмів спираються на високий ступінь узагальненості значення, на експресивну наповненість, наявність стилістичної забарвленості й образність, що, у свою чергу, зумовлює широкі можливості їх використання в мові масової комунікації.

Український медіапростір, який сьогодні стрімко розвивається, насичений різними фразеологізмами – традиційними та новими, що виникають відповідно до вимог часу та мають тенденцію активного тиражування соціумом. Саме тому "в мас-медіа не можуть функціонувати фразеологізми, що не відомі сучасному реципієнту чи не актуальні в певний час у певній ситуації" [5, с. 184]. До того ж, самі фразеологізми можуть бути актуальні відповідно до актуальної ситуації (музичної, спортивної, політичної, економічної та ін.): "*Scorpions*" знову на сцені, а фани – **на сьомому небі від щастя** (подія 2012 року) ["Газета по-українськи"], *Рибка після повернення у "Динамо"* **на сьомому небі від щастя** (подія 2013 року) ["5 канал"], *На сьомому небі від щастя: Луценко вже на волі* (подія 2013 року) ["Кореспондент"], *З коливанням курсу на сьомому небі лише спекулянти* (подія 2014 року) ["112 канал"].

Цікаво, що той самий фразеологізм у різний час може мати різні семантичні відтінки та вживатися в абсолютно різних контекстах. Пор., *Або все, або нічого: Президента заставили бігти* (про події, пов'язані з Євромайданом-2014) ["ТСН"], *Нова стара Конституція: або все, або нічого* (про конституційну реформу 2010 р.) ["Кореспондент"], *Євро по-нашому: або все, або нічого* (про кваліфікацію до груп футбольного чемпіонату

"Євро-2016") ["5 канал"]; **Біла ворона** сучасного політикуму (про Дарта Вейдера як кандидата в депутати до Київради), **Біла ворона проти Чорного ворона** (про кандидатів у Президенти Ю. Тимошенко та В. Януковича) ["Газета по-українськи"], **Шоу з білою вороною на чолі** (про перемогу К. Вюрст на пісенному конкурсі "Євробачення-2014") ["112 канал"] та ін.

Семантична природа фразеологізмів, як відомо, неоднозначна, а інколи навіть суперечлива. Фразеологічні одиниці саме в мові ЗМІ можуть мати не тільки усталене, традиційне значення, а й протилежне, що надає медійній мові більшої експресії. Пор., **Кличко дав гарбуза російській стороні: боець відмовив у поєдинку з Поветкіним** ["ZiK"], **Тимошенківці дали Турчинову гарбуза: назад до партії приймати одіозного політика вони не хочуть** ["День"], **"Металіст" отримав гарбуза від Мілевського: пропозицію футболіст відхилив, сподіваючись на кращі контракти** ["112 канал"], **Отримати гарбуза від Рудьковського за щастя рейтинговим партіям** – політолог ["УНІАН"].

На відміну від вільних словосполучень значення фразеологізма як стійкої одиниці є ідіоматичним, і в цьому фразеологізм вже зближується зі словом. У медійному контексті ідіоматичні фразеологізми надають висловленню додаткової експресії: **Правити теревені** – це ще не керувати владою ["Газета по-українськи"], **Кожного українця зачіпає за живе ситуація з цінами** ["112 канал"], **Очевидно, що півзахисник ловив тав на полі, пропустивши кілька моментів із м'ячем** ["ТСН"], **Терпець урвався вже й у дипломатів: вони вимагають оприлюднення повної телефонної розмови політиків** ["Експрес"] та ін.

Виконуючи номінативну функцію, фразеологізми у мові ЗМІ називають єдині поняття, явища, якості, стани та ознаки. Тому часто фразеологізми можуть замінюватись синонімічними словами, що в медійній комунікації особливо актуально для опису певних процесів: **на кожному кроці** – скрізь, всюди (**Патріотизм на кожному кроці: вулиці столиці стали жовто-блакитними** ["Експрес"]); **прикусити язика** – замовчати (**Прикусити язика політикам дозволив новий антирейтинг найбільш корумпованих депутатів у Верховній Раді** ["Факти"]);

точка зору – думка (Цю **точку зору** Гриценка тепер будуть розглядати у суді ["Експрес"]); *права рука* – помічник (**Права рука** Юценка також серед бомонду "порошенківців" ["Експрес"]); *книга за сімома печатками* – таємниця (*Бюджет-2013 – книга за сімома печатками* ["День"]).

Однак знак рівності між значеннями фразеологічних одиниць в мас-медіа і значеннями тих слів, з якими вони ідентифікуються, як правило, ставити не можна. Адже істотним елементом семантики фразеологізму є оцінність як головна ознака стилю масової інформації. Фразеологічне значення в медіа відрізняється від лексичного насамперед ступенем інтенсивності вияву ознаки та додаткової стилістичної оцінки: *Грошей у Прем'єра – **кури не клюють*** ["Факти"] – не просто "багато", а "дуже багато", *Грошей, що дали МВФ – **кіт наплакав*** ["112 канал"] – не просто "мало", а "занадто мало", *Закони про корупцію **відкладають в довгий ящик*** ["Факти"] – не просто на якийсь термін, а на невизначений час. У більшості випадків фразеологізми та співвідносні з ними слова різняться стилістичним забарвленням, а тому по відношенню до окремих слів ці фразеологічні одиниці виступають в основному в ролі стилістичних, а не ідеографічних синонімів. Пор., *Олександр Усик **порвав у пух і прах** Данієлла Брюєра* ["УНІАН"] – *Перемога Усика була беззаперечною та сильною* ["ТСН"]; *А для ультрас "Роми" санкції – **як з гуса вода*** ["Експрес"] – *Активні вболівальники італійської "Роми" байдуже поставились до санкцій УЄФА* ["112 канал"]. Як бачимо, використання фразеологізмів у мові ЗМІ надає більшій експресивності висловлюванню та емоційно набагато краще сприймається реципієнтом.

У політичній лінгвістиці фразеологізми вважаються певними смисловими центрами в мовленні політиків та політологів [4, с. 47], які, використовуючи ці мовні одиниці, передусім зосереджують увагу потенційного виборця на певній проблемі чи соціальному явищі: *Наша коаліційна угода писалася Україною останні 7 місяців, тому прошу **не вигадувати велосипед**; велосипед уже є, він вигаданий в ЄС* [з промови А. Яценюка, 29.10.2014], *А "Свободі", в цій ситуації, і **море по коліно**. Вони ж все одно не пройшли в парламент* [з інтерв'ю О. Ляшка журналу "Кореспондент", 13.10.2014], *Хотілося б **крокувати в ногу** з Президентом і його*

командою [з офіційної заяви партії "Народний фронт" А. Яценюка, 24.10.2014], *До речі, історія з 11 кубометрами газу за часів Фірташа шита білими нитками і питань до неї може виникнути багато* [з інтерв'ю президента центру глобалістики "Стратегія XXI" М. Гончара телеканалу "24", 28.09.2014] та ін. В політичному дискурсі активним є вживання частково трансформованих фразеологізмів, коли трансформується лише частина фразеологізму. Заміна фразеологічних компонентів призводить до зміни в семантиці фразеологізма, а нова одиниця – до розставлення нових (актуальних сьогодні) акцентів: *Баба з возу, а Яценюку не легше* ["Експрес"], *Під лежачий камінь газ не тече* ["112.ua"], *Скільки партію не годуй...* (трансформація фразеологізма "Скільки вовка не годуй, а він у ліс дивиться" – Д.С.) ["День"] та ін.

Дуже цікавим зі стилістичного погляду є використання фразеологізмів у заголовках статті. Адже в медійному заголовку "вміщена основна ідея та авторський задум" [3, с. 55], що асоціативно налаштовують реципієнта на сприйняття тексту. Використання фразеологізмів у заголовках медійних текстів – це певне розставлення акцентів і смислів, на яких хотів наголосити автор. Часто такі смисли розставляються через первинне використання фразеологізма (*Альфа і Омега гібридної війни* ["Українська правда"], *Політичні тріумфатори граються з вогнем* ["УНІАН"], *Малому і середньому бізнес – карти в руки* ["Факти"] та ін.), так і через його трансформацію (*Один у полі – воїн: українські солдати під Іловайськом* ["Українська правда"], *Бюджет по осені рахують* ["Експрес"], *Україна та Стокгольмський арбітраж: або пан, або Продан* ["ТСН"] та ін.).

Часто у ЗМІ в заголовках вживаються фразеологізми, значення яких спеціально сплутуються, що надає тексту (чи заголовку тексту) більшої експресивності та емоційності, інколи – навіть іронії: *"Відкрити Америку": перший "пишний" прийом президента Порошенка* ["ZiK"], *"Віра горами рухає": Ульянченко представила новий проект порятунку України* ["Факти"], *"Далеко куцою до Зайця": як РПЛ виключила зі списку бувалого депутата Івана Зайця* ["Експрес"], *"Зірковий час": одеський скандал із Лорак набув широкої популярності в*

Росії ["Факти"], **Розпускати "язык"**, або як Рада хоче змінити мовну політику країни ["ТСН"] та ін.

Іронія, яка часто присутня в заголовках, може передаватись саме за допомогою лаконічного фразеологізму. Так, у матеріалі під назвою *"Після нас – хоч потоп?"*, опублікованому на сторінках електронного видання "Zaxid.NET" (<http://zaxid.net>), йдеться про безвідповідальне ставлення чиновників до екології. Заголовки з подібним фразеологізмом функціонували й у інших статтях на спортивну (*Після нас – хоч потоп! У Белграді фани розстрожили новий стадіон та розібрали на бруцятку кілька десятків метрів тротуару – і все це сталося після матчу між збірними Сербія – Албанія* ["ZiK"]), економічну (*Після нас – хоч потоп, – експерт. Американські аналітики стверджують, що друк валюти вплине не на сьогоднішнє покоління, а нове, якому будуть відчутні "переваги" дефолту США* ["ТСН"]) та політичну (*Після нас – хоч потоп?! Нинішня війна – це додаткові передвиборчі бали і для влади, і для опозиції. Але про реальні наслідки не думає ніхто* ["ТСН"]) тематики. Тут основними смисловими центрами вже виступають ехо-фрази статей, у яких розтлумачується те, про що йтиметься далі.

Стилістична трансформація фразеологізмів у медійному дискурсі можлива тільки тоді, коли ці одиниці відомі широкій аудиторії (ефект непередбачуваності, який вважається основним у медійній комунікації, буде можливий у похідному фразеологізмі лише за умов урахування фонових знань реципієнта): *Податки до люстрації доведуть* (трансформація фразеологізма "Язык до Києва доведе" – Д.С.) ["Експрес"], *Поправки до голосування додали велику ложку дьогтю у антикорупційну бочку* ["ТСН"], *Сім раз відміряй – один раз приймай: депутати Верховної ради, не вагаючись, приймають нові закони* (трансформація фразеологізма "Сім раз відміряй – один раз відріж" – Д.С.) ["Українська правда"] та ін. Трансформовані фразеологізми у політичному дискурсі "можуть слугувати частиною передвиборчої агітації та вноситись у склад ядрової рекламної лексики" [4, с. 91].

Отже, аналіз сучасних мас-медійних текстів показав, що використання фразеологізмів у ЗМІ має велику практику. Це

.....

пояснюється прагненням авторів надати текстам особливий національний колорит, реалізувати потенційну здатність фразеологізмів актуалізувати активну позицію в тексті та емоційно впливати на реципієнта. Частіше фразеологічні одиниці в медійних текстах порушують актуальні питання сучасності, вони можуть використовуватись як у самих текстах (для експресивного забарвлення), так і в заголовках (для акцентування уваги читача). І в першому, і в другому випадках вживання фразеологізмів у структурі медіастанції має позитивне значення на розвиток медійного дискурсу загалом, адже саме фразеологія надає цікавості та різноманітності мові ЗМІ, а фразеологічна трансформація – образності та символізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. XV Міжнародны з'езд славістаў : афіцыйны сайт (Мінск, Рэспубліка Беларусь) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://xvcongress.iml.basnet.by/>
2. Клушина Н.И. Общие особенности публицистического стиля / Н.И. Клушина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://evartist.narod.ru/text12/15.htm#з_03
3. Медіалінгвістика : словник термінів і понять / Л. Шевченко, Д. Дергач, Д. Сизонов / за ред. Л. Шевченко. – К., 2013.
4. Современная политическая лингвистика : учебное пособие / Э.В. Будаев, М.Б. Ворошилова, Е.В. Дзюба, Н.А. Красильникова ; отв. ред. А. П. Чудинов; Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2011.
5. Солганик Г.Я. Толковый словарь. Язык газеты, радио, телевидения. Около 6000 слов и выражений / Солганик Г.Я. – М. : АСТ, Астрель, 2004.

Список джерел ілюстративного матеріалу

1. "112 канал" – інформаційний телеканал: http://112.ua	6. "Газета по-українськи" – щоденне всеукраїнське видання: http://gazeta.ua/newspaper
2. "5 канал" – інформаційний телеканал: http://www.5.ua	7. "День" – щоденне видання: http://www.day.kiev.ua
3. "Експрес" – електронний портал: http://www.expres.ua	8. "Кореспондент" – аналітичне видання: http://ua.korrespondent.net
4. "Zaxid.NET" – аналітичне інтернет-видання: http://zaxid.net	9. "ТСН" – інформаційний Інтернет-портал: http://tsn.ua
5. "ZiK" – інформаційний портал: http://zik.ua	

10. "УНІАН" – інформаційне
агентство: <http://www.unian.ua>

12. "Факти" – телевізійна
програма: <http://fakty.ictv.ua>

11. "Українська правда" –
інформаційно-аналітичний портал:
<http://www.pravda.com.ua>

REFERENCES

1. XV Mizhnarodny z'ezd slavistaŭ : afitsyjny sayt (Minsk, Respublika Belarus') [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu : <http://xvcongress.iml.basnet.by/>.

2. Klushina N.I. Obschie osobennosti publitsisticheskogo stilya / N.I. Klushina [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupa : http://evartist.narod.ru/text12/15.htm#z_03.

3. Medialingvistika : slovník terminiv i ponyat' / L. Shevchenko, D. Dergach, D. Sizonov / za red. L. Shevchenko. – K., 2013.

4. Sovremennaya politicheskaya lingvistika : uchebnoe posobie / E.V. Budaev, M.B. Voroshilova, E.V. Dzyuba, N.A. Krasilnikova ; otv. red. A. P. Chudinov; Ural. gos. ped. un-t. – Ekaterinburg, 2011.

5. Solganik G.Ya. Tolkovyy slovar. Yazyk gazetyi, radio, televideniya. Okolo 6000 slov i vyrazheniy / Solganik G.Ya. – M. : AST, Astrel, 2004.

Spisok dzherel ilyustrativnogo materialu

1. "112 kanal" – informatsiyiny
telekanal: <http://112.ua>

2. "5 kanal" – informatsiyiny
telekanal: <http://www.5.ua>

3. "Ekspres" – elektronniy portal:
<http://www.expres.ua>

4. "Zaxid.NET" – analitichne
internet-vidannya: <http://zaxid.net>

5. "ZiK" – informatsiyiny portal:
<http://zik.ua>

6. "Gazeta po-ukraïns'ki" –
schodenne vseukraïns'ke vidannya:
<http://gazeta.ua/newspaper>

7. "Den" – schodenne vidannya:
<http://www.day.kiev.ua>

8. "Korespondant" – analitichne
vidannya:

<http://ua.korrespondent.net>

9. "TSN" – informatsiyiny Internet-
portal: <http://tsn.ua>

10. "UNIAN" – informatsiyne
agentstvo: <http://www.unian.ua>

11. "Ukrain's'ka pravda" –
informatsiyno-analitichniy portal:

<http://www.pravda.com.ua>

12. "Fakty" – televiziyina programa:
<http://fakty.ictv.ua>

УДК 811.1612:316.77

Булах М.Б.

СИНОНІМІЗАЦІЯ ПЕРИФРАСТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ У МАС-МЕДІА: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті розглянуто особливості системних відношень у синонімії перифрастичних одиниць. На матеріалі українських медіа проаналізовано властивості та функції перифрастичних синонімів.

Ключові слова: перифраз, синонім, мова мас-медіа.

Інформація про автора: Булах Майя Богданівна – аспірант кафедри історії та стилістики; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Bulakh M.B.

THE SYNONYMIZATION OF PERIPHRASTIC CONSTRUCTIONS IN THE MEDIA: SEMANTIC ASPECT

Abstract. The article deals with issue of periphrasis in the modern media text. The process of synonymization of periphrasis is analyzed by the author. The wide potential of periphrasis as a unit of language is demonstrated on the example of modern Ukrainian media. The article gives some definition of periphrasis from the different scholars' points of view: as stylistic means, as a part of secondary nomination, as a unit of phraseology.

There is a little information available on the types of system relations in the paraphrases. The article defines the features of functioning of synonymic periphrasis in texts. Basic ways of synonyms' formation periphrastic are represented.

The examples of synonymic periphrasis in the newspapers and online media are represented. It is found that the more expanded groups of synonymic periphrases are in the anthroponymic lexical units. These periphrases provide positive or negative emotional evaluation.

It is necessary to indicate that the synonymization is the important process of language evolution. The more developed functional language settings, the more expanded groups of synonymic periphrases. Synonymic periphrases create "semantic concentration," which enhances the emotional sphere of the text.

Key words: periphrasis, synonym, language of media.

Information about author: Bulakh Maya Bohdanivna – post-graduate student of the department of history and stylistics of Ukrainian language; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.

Булах М.Б.

СИНОНИМИЗАЦИЯ ПЕРИФРАСТИЧЕСКИХ КОНСТРУКЦИЙ В МАСС-МЕДИА: СЕМАНТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Аннотация. В статье рассмотрены особенности системных отношений в синонимии перифрастических единиц. На материале украинских медиа проанализированы свойства и функции перифрастических синонимов.

Ключевые слова: перифраз, синоним, язык масс-медиа.

Информация об авторе: Булах Майя Богдановна – аспирант кафедры истории и стилистики украинского языка; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

Відношення синонімії репрезентують внутрішню структуру мови на всіх її рівнях. Численні лінгвістичні дослідження, особливо в аналізі лексики, демонструють важливість синонімії як об'єкта пізнання системних відношень мовних одиниць. Зауважимо, в мовознавстві вивчення синонімії є традиційним, хоча й неоднозначним із погляду аспектології, рівнів аналізу та методів опрацювання матеріалу.

Із функціонального погляду синонімія є потенційною можливістю кожного мовного знака, що зумовлено принципом "асиметричного дуалізму" мовного знака. Потенціал до синонімічних й омонімічних відношень мовних одиниць, як відомо, є умовою еволюції мовної системи [3].

Синонімія лежить в основі перифрастичної одиниці. Основною причиною появи перифразу є уникнення повторів, а отже сутність такої мовної одиниці ґрунтується на аналоговості з семантикою вихідного номена, але по-іншому представленю формально і синтаксично. З цієї причини перифраз інколи називають особливим різновидом синонімії.

Традиційно, ще з античного періоду, перифраз розглядався як стилістичний засіб, а саме – троп, який увиразнює характеристики денотата, надає йому експресивного

забарвлення. У сучасній лінгвістиці можна виділити кілька основних поглядів на перифраз: 1) перифраз – стилістичний засіб; 2) перифраз – засіб вторинної номінації; 3) перифраз – одиниця фразеології.

З погляду стилістики перифраз розглядають як різновид метонімії, що вказує на суміжні з означуванням поняттям ознаки [5, с. 327]. При цьому вказують на важливі для перифрази характеристики, зокрема здатність надавати оцінку денотату, емоційне-експресивне забарвлення, здатність посилювати виразність тексту. Відповідно, поширеним є визначення: "Перифраз – описовий зворот, за допомогою якого явище, предмет, особа, реалія називається не прямо, а описово, через характерні їх риси. Найчастіше перифрази вживаються в публіцистичних та художніх текстах" [6, с. 248]. Окремі дослідники зосереджують увагу на функціях перифразу: "це функціонально-семантична одиниця мовлення, яка має форму словосполучення, що виділяє одну або декілька характерних рис предмета чи явища, є засобом їх образно-описової характеристики та контекстуальним синонімом до слова або неоднослівного позначення предмета чи явища" [2].

Існують й інші погляди на перифраз, коли дослідники основною ознакою перифразу вважають номінативність. У таких визначеннях акцентується значення перифразу як вторинної номінації. Наприклад, О. Копусь подає таке формулювання: "Перифраз – це мовна та мовленнєва одиниця, співвідносна зі словом, словосполученням і реченням, він є вторинною назвою відомого суб'єкта чи об'єкта, часто оцінною, має тотожну денотативну частину значення та використовується в тексті зі стилістичною метою" [4, с. 6]. Порівняймо з дефініцією М. Сиривлі: "Перифраз – непряме описове вторинне найменування денотата, що має номінативний і сугестивний характер і передає прагматичну інформацію про предмет мовлення" [8, с. 13].

Неоднозначною є також віднесеність перифрази до фразеологічних одиниць. Як відомо, фразеологія у широкому розумінні (М. Шанський, Д. Шмельов та ін.) включає в себе всі типи мовних сполук, однією із яких є перифраз. Однак

закцентуємо увагу на тому, що існують значні відмінності між перифразом і традиційним фразеологізмом на всіх рівнях: функції, структури, семантики. Перифраз, на відміну від фразеологізму, характеризується нестійкістю, вторинністю, новизною. Особливістю перифрази є також його індивідуально-авторський характер, суб'єктивність. Фразеологізм же – готова, відтворювана одиниця, що має незмінне усталене значення [8, с. 10-11]. Відповідно, фразеологізм закріплений у мові, а його компонентний склад незмінний. З-посеред невеликої кількості загальновідомих, закріплених в мові перифраз виділяються з цього погляду контекстуальні перифрази-новотвори, які складають основу перифрастичних одиниць.

Недостатньо вивченими в сучасному мовознавстві залишаються типи системних відношень у перифрастичній сфері. Адже перифрастична система не дублює відношень, які існують на лексичному рівні мови. Зауважимо, на відміну від лексичної системи, в якій різні типи опозицій лексичних значень слів формують системні відношення, у перифрастичній сфері основним типом відношень є відносна тотожність. Це відношення лежить в основі системи перифразів, об'єднуючись навколо узагальнюючого поняття – саме вони формують перифрастичні ряди. Неактуальність відношень опозицій у системі перифразів виявляється у недостатній розвиненості різних видів системних відношень перифрастичних одиниць [1]. Найбільш розвиненими вважаються відношення синонімії, але відносно характеру цих відношень також немає одностайності думок.

Зауважимо, що Ю. Степанов перифраз розуміє як "такі відношення між двома одиницями, коли зберігається тотожність денотата – предмета чи ситуації, що позначається, але змінюється смисл, або сигніфікат" [9, с. 201]. Виходячи з цього твердження, дослідники вказують на те, що не всі перифрази, близькі за значенням в контексті, можуть бути синонімічними. На відміну від синонімів, вони розходяться у своїх значеннях, зберігаючи лише спільність імені, яке вони замінюють і здатність виражати оцінне значення.

У свою чергу, Л. Шевченко розглядає синонімію перифраз як спеціальну групу функціонально-стилістичної синонімії. "Разом

з тим функції стилістичних фігур у мовленні як синонімів до "нейтральних" форм висловлення ... їх використання є показником сфери спілкування, надає мовленню характерних логічних і емоційно-експресивних відтінків і у функціональному аспекті може розглядатися як спеціальні форми організації думки" [10, с. 135]. Дослідниця розмежовує загальномовну і функціональну синоніміку. Аргументується думка, що відповідно до комунікативних завдань мовні засоби розвиваються, створюючи нові синонімічні ряди.

Однією з перших особливості синонімії перифраза почала досліджувати Г. Розанова [7], аналізуючи аспект семантики перифраза.

Перифрастичні звороти можуть утворювати великі синонімічні ряди, що дає можливість уникнути багаторазового повторення одного і того ж слова чи виразу і ввести у номінацію елемент характеристики. Наприклад, для найменування топонімів (Київ, Одеса, Париж) у текстах вживають як загальномовні, так і контекстуальні перифрази: *Втрата Києва – колиски всіх трьох східнослов'янських титульних націй* – досі викликає фантомний біль у колективній душі росіян (ДТ, №1, 11.01.2013), *Сталося це в Києві, на вулиці Басейній. Більша частина "матері міст руських" не входила до межі осілости – переліку районів, де в Російській імперії дозволялося селитися євреям* (ДТ, №33, 13.09.2013), *За радянських часів у Києві був поширений міф, що Голда Меїр провела в цьому місті все своє дитинство, нібито навіть навчалася тут у жіночій гімназії і потім, в Америці й Палестині, постійно з ностальгією згадувала місто на берегах Дніпра* (ДТ, №33, 13.09.2013), *Її вразило, що більшовики залили кров'ю улюблене бузкове місто* (Київ) (УМ, №50, 03.04.2013), *Про наше вічне місто. Символічні обличчя Києва* (УМ, №22, 12.02.2013); *Одеса. Місто, виткане із джазу* (ДТ, №21, 14.06.2013), *Джаз-internationale у Південній Пальмірі* (ДТ, №35, 27.09.2013), *Минулого тижня Одеса отримала змогу "живцем" почути й побачити мовознавця й народного депутата від ВО "Свобода" Ірину Фаріон, яка представила в "перлині біля моря" свою книгу "Мовна норма: знищення, пошук, віднова"* (УМ, №87,

18.06.2013), *Але ім'я Рабіна має до Одеси ще менше відношення, ніж ім'я Шухевича (і навіть Якіра) – покійний ізраїльський прем'єр тут навіть не народився, й тим паче не бував. Але ж ні – боремося з Іваном і Юрієм Липами, оскільки вони ідеологи української національної ідеї, а "столиці Новоросії" не годиться підтримувати якісь ідеологічні зв'язки з "материнською" Україною ("День", №2, 10.01.2013); Париж – визнана у світі столиця моди. (ДТ, №45, 9.12.2011), Париж – місто мрій, місто моди, місто кохання. Сьогодні Париж – місто пам'ятка, місто-пам'ятник, туристична "Мекка" світу. ("Укрінформ", 24.06.2008.).*

Ще одним типом перифраз-синонімів є моделі, побудовані на онімних відношеннях між номеном і денотатом перифраза. Синонімічні ряди перифразів у таких випадках варіюються за конотаціями від нейтрального до іронічного, надаючи оцінного забарвлення вислову. В аналізованих нами текстах особливо частотними були позначення екс-президента Віктора Януковича: *Що гарант Конституції вважає за благо нею нехтувати* (ДТ, №1, 11.01.2013), *Описуючи можливі роздуми першої особи Української держави, я мимоволі згадав... Дарвіна* (ДТ, №39, 25.10.2013), *Господар Банкової (і це підтверджували чимало джерел) не вірив і в те, що Кремль всерйоз вимагатиме від нього звільнення Тимошенко* (ДТ, №43, 22.11.2013), *Смаки українського самодержцзя в чомусь співпадають зі інтересами російської династії Романових, улюбленим місцем відпочинку яких був Крим* (УП, 14.01.2013), *"Вічний чиновник", який жодного дня не займався бізнесом, Віктор Янукович і його родина продовжують закріплювати статус олігархів, збираючи власність по всій країні* (УП, 14.01.2013), *Після того, як люди, наближені особисто до Віктора Януковича та його старшого сина Олександра, фактично взяли під контроль весь уряд та ключові силові відомства, питання політичного майбутнього "Папи" практично вирішено* (УП, 11.06.2013), *Проте обидва видання зійшлися на тому, що хотів сказати "Залізний Господар" Партії регіонів* ("Телекритика", 20.09.2013) та Юлії Тимошенко: *Про те, що Леді Ю 20 місяців не виходила на вулицю й живе, не бачачи сонячного світла, також говорив її*

.....
 адвокат Сергій Власенко (УМ, №111, 06.08.2013), *Що можна возвести у ранг державного вуайєризму окремих "особей", роздвигавшись хроніку перевдягань харківської бранки* (УП, 29.01.2013), *І апеляція за рішенням Луценка буде можлива лише до "в'язня №1" – до Тимошенка* (УП, 11.04.2013).

Напевно, через невелику можливість суб'єктивних і оцінних характеристик, перифрази-апелятиви не утворюють великих синонімічних рядів. Наприклад, Інтернет називають *всесвітньою павутиною* та *всесвітньою мережею*: *Сьогодні спостерігається тенденція до збільшення у **всесвітній павутині** кількості різних аукціонів і лотерей* (ДТ, №29, 16.08.2013), *Повторюся, що **всесвітня мережа** є лише засобом для здійснення злочину, де кожному пропонують стати щасливим власником квартири або машини за кілька гривень* (ДТ, №29, 16.08.2013), *Природно, що світова громадськість занепокоєна можливістю такого розвитку подій, позаяк, найбільша "демократія" світу та найбільший інтернет-ринок потраплять у компанію країн, які невтомно запроваджують нові й нові спроби обмежити **всережжя*** (УП, 23.01.12); *Яка на смак **зелена красуня**?* (Урядовий кур'єр, 8.11.2012), *Ялинку спорудять із гілок живої сосни. **Новорічне дерево** буде стояти на оглядовому майданчику* (ДТ, №47, 18.12.2013).

Синоніми розширюють семантику слова, за допомогою асоціацій створюють експресивні ефекти. Вживання перифрастичних синонімів в одному тексті має особливе функціонально-стильове призначення. Синонімічні ряди перифразів, на нашу думку, створюють "смыслову концентрацію", яка посилює емоційну сферу тексту.

Перифрастичні синоніми також можуть утворювати розгалужені ряди. Кожен елемент синонімічного ряду має свої семантичні відтінки. Об'єднуючись навколо слова-денотата, вони за значенням і потенційним використанням, асоціюються з певною стилістичною комунікативною сферою. Особливо, якщо зважити на те, що походження синонімів різне – вони виникають як результат загальнокультурних, фахових, особистих асоціацій. Відтак, крім усталених, загальномовних перифраз з'являється велика кількість контекстних, узуальних,

які створенні шляхом метафоризації та метонімізації. Як вже сказано, в таких перифразах присутній елемент позитивної чи негативної оцінки, вони також сприяють емоційно-експресивному навантаженню тексту. Чим більш розвинені функціональні параметри мови, тим розгалуженішими є синонімічні ряди перифраз.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бытева Т.И. Очерки по русской перифрастике / Т.И. Бытева. – Красноярск : КГУ, 2002. – 276 с.
2. Євсєєва Г.П. Перифрази в мові сучасних газет (на матеріалі українських газет 80 – 90 років XX століття) : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Г.П. Євсєєва. – Д., 2002. – 20 с.
3. Карцевский С.О. Об асимметричном дуализме лингвистического знака // С.О. Карцевский / сост. В.А. Звегинцев. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – М., 1965. Ч. 2. – С. 85–93.
4. Копусь О.А. Перифрази у творах О.Гончара: структурно-семантичний та функціонально-стилістичний аспекти [Текст] : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / О.А. Копусь ; НАН України, Ін-т укр. мови. – К., 2001. – 19 с.
5. Мацько Л.І. Стилістика української мови : Підруч. для студ. вищ. закл. освіти / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
6. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови: Підруч. / О.Д. Пономарів. – К., 2000. – 248 с.
7. Розанова Г.З. Перифраз и его функционирование в прессе ГДР и ФРГ : Автореф. дис... канд. філол. наук. / Г.З. Розанова. – М., 1973. – 26 с.
8. Сиривля М.А. Перифраз как экспрессивное средство языка газеты (семантико-прагматический аспект) : автореф. дисс... канд. філол. наук : 10.02.01 / М.А. Сиривля. – Челябинск, 2007 – 23 с.
9. Степанов Ю.С. Имена, предикаты, предложения (семасиологическая грамматика). Изд. 3, стереот. М. : Едиториал URSS, 2004. – 360 с.
10. Шевченко Л.І. Синонімія як об'єкт стилістичного вивчення (Функціонально-стилістичні підстави класифікації) // Вісник Київського університету. Серія Літературознавство. Мовознавство. – К., 1987. – Вип. 29. – С. 135-142.

Список умовних скорочень

ДТ – Дзеркало тижня
 УМ – Україна молода
 УП – Українська правда

REFERENCES

1. Byteva T.I. Ocherki po russkoj perifrastike / T.I. Byteva. – Krasnoiarsk : KGU, 2002. – 276 s.
2. Yevsieieva H.P. Peryfrazy v movi suchasnykh hazet (na materialy ukrainskykh hazet 80 – 90 rokiv XX stolittia) : avtoref. dys... kand. filol. nauk : 10.02.01 / H.P. Yevsieieva. – D., 2002. – 20 s.
3. Karcevskij S.O. Ob asimmetrichnom dualizme lingvisticheskogo znaka // S.O. Karcevskij / sost. V.A. Zvegincev. Istorija yazykoznaniya XIX–XX vekov v ocherkakh i izvlecheniyah. – M., 1965. Ch. 2. – S. 85–93.
4. Kopus O.A. Peryfrazy u tvorakh O.Honchara: strukturno-semantychnyi ta funktsionalno-stylistychnyi aspekty [Tekst] : avtoref. dys... kand. filol. nauk : 10.02.01 / O.A. Kopus ; NAN Ukrainy, In-t ukr. movy. – K., 2001. – 19 s.
5. Matsko L.I. Stylistyka ukrainskoi movy : Pidruch. dlia stud. vyshch. zakl. osvity / L.I. Matsko, O.M. Sydorenko, O.M. Matsko. – K. : Vyshcha shk., 2003. – 462 s.
6. Ponomariv O.D. Stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy: Pidruch. / O.D. Ponomariv. – K., 2000. – 248 s.
7. Rozanova G.Z. Perifraz i yego funkcionirovanie v presse GDR i FRG : Avtoref. dis... kand. filol. nauk. / G.Z. Rozanova. – M., 1973. – 26 s.
8. Sirivlia M.A. Perifraz kak ekspressivnoe sredstvo yazyka gazety (semantiko-pragmaticheskij aspekt) : avtoref. diss... kand. filol. nauk : 10.02.01 / M.A. Sirivlia. – Cheliabinsk, 2007 – 23 s.
9. Stepanov Ju.S. Imena, predikaty, predlozheniya (semasiologicheskaja grammatika). Izd. 3, ste-reot. M. : Editorial URSS, 2004. – 360 s.
10. Shevchenko L.I. Synonimii yak ob'ekt stylistychnoho vyvchennia (funktsionalno-stylistychni pidstavy klasyfikatsii) // Visnyk Kyivskoho universytetu. Seriya Literaturoznavstvo. Movoznavstvo. – K., 1987. – Vyp. 29. – S. 135-142.

Spysok umovnyh skorochen

ДТ – Dzerkalo tyzhnia
 УМ – Ukraina moloda
 УП – Ukrainska pravda

Доканін Ю.Л.

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ: ЗАГОЛОВКИ

Анотація. У статті проаналізовано особливості побудови та функціонування заголовків друкованої соціальної реклами як одного з найголовніших структурних компонентів рекламного тексту. Ілюстративний матеріал згруповано в дев'ять різновидів, описано засоби та способи привернення уваги до основного рекламного повідомлення.

Ключові слова: соціальна реклама, заголовок, структура рекламного тексту, основний рекламний текст (OPT).

Інформація про автора: Доканін Юлія Леонідівна – бакалавр філології; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Dokanin Y.L.

LINGUISTIC AND STYLISTIC PECULIARITIES OF SOCIAL ADVERTISING TEXTS: THE TITLES

Abstract. The article analyses the peculiarities of construction and functioning of the titles using as an example the printed social advertisement texts as one of the main structural components of advertisement. The author describes a concept of advertising as an unique social phenomenon, as a type of communication and as a specific text. Mainly the author touches upon the concept of social advertising, its varieties and its special importance in modern society.

The advertising text is accounted as a single unit, that has its own structure. The main structural parts of advertising text are described in the article. The research is based on titles as the main and the first means of attracting an attention and influence on recipient.

Linguistic and stylistic peculiarities of titles are reviewed on the material of printed properly social advertising, that was made by state social service and special funds.

Gathered illustrative material is divided into nine structural types, also the means and ways of attracting attention to the main advertising information are described.

Key words: *social advertising, title, structure of advertising text, the main advertising text.*

Information about author: *Dokanin Yulia Leonidivna – bachelor of philology; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.*

Доканин Ю.Л.

ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТЕКСТОВ СОЦИАЛЬНОЙ РЕКЛАМЫ: ЗАГОЛОВКИ

Аннотация. *В статье проанализированы особенности построения и функционирования заголовков печатной социальной рекламы как одного из главных структурных компонентов рекламного текста. Иллюстративный материал сгруппирован по девяти основным структурным разновидностям, описаны средства и способы привлечения внимания реципиента к основному рекламному тексту.*

Ключевые слова: *социальная реклама, заголовок, структура рекламного текста, основной рекламный текст (ОРТ).*

Информация об авторе: *Доканин Юлия Леонидовна – бакалавр филологии; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.*

Сьогодні, в час новітніх технологій та глобалізації, інформація в будь-якому її вигляді є тим незамінним засобом впливу, якого потребує суспільство. Реклама – невід’ємна частина сучасного життя, вона формується залежно від розвитку, потреб суспільства і водночас це суспільство виховує. Соціальна ж реклама – окремий різновид рекламного продукту, виникнення якого співмірне з розвитком людства та невід’ємне від реалій життя. Ця поширеність і зумовлює актуальність досліджень, що проводяться на матеріалі текстів соціальної реклами та її різновидів з метою детального вивчення особливостей уже наявних текстів, а також пошуків альтернативних шляхів написання нових; визначення моделей, загальних схем впливу на реципієнта для привернення уваги до суспільно значимих питань. Беручи за основу тексти друкованої власне соціальної реклами, спробуємо визначити їх лінгвостилістичні особливості, специфіку основних частин

рекламного тексту, а також різновиди та функції заголовків як особливих структурних компонентів.

Реклама – це особливий вид оплачуваної соціальної інформації, мета якого – формування структури потреб, інтересів людей і налаштування їх до певної бажаної для рекламодавця мети [7, с. 11]. Рекламу можна розглядати з маркетингового погляду, звертаючись до її функцій стимулювання продажу, фінансових прибутків; психологічного – як одного з основних засобів маніпуляції свідомістю та формування громадської думки; соціального – як способу поширення певних ідей, популяризації життєвих цінностей, розвитку культури та привернення уваги до актуальних проблем суспільства. В усіх випадках реклама виявляє себе як комунікація, передача інформації від автора повідомлення до реципієнта, визначеної цільової аудиторії, всього соціуму.

Розроблені різні класифікації реклами залежно від форми та функцій, окремі різновиди виділяють за сферами проведення рекламної діяльності (економіка, побутові послуги, інтелектуальні послуги, видовища, релігія, політика, юриспруденція, наука та екологія, сімейні та міжособистісні відносини, благодійність) [6, с. 8]; за метою (імідж-реклама, стимулююча реклама, реклама стабільності) [6, с. 8]; за психологічним впливом (інформувальна, переконувальна, навіювальна, нагадувальна) [8, с. 66] та ін. Ф. Сулягін та В. Петров подають дещо розгалужену класифікацію, виокремлюючи 2 основних різновиди, що мають свої підтипи:

1. Комерційну: промислову (оптову) та торгівельну (роздрібну).
2. Некомерційну: соціальну та політичну [7, с. 13].

Особливо актуальною на сучасному етапі розвитку людства є соціальна реклама, яка повертає увагу суспільства до початкових аксіом гідного існування, загальнолюдських цінностей, питань культури, здоров'я та розумного ставлення до себе й оточуючих. Соціальна реклама виховує свідоме, цивілізоване суспільство в сучасному інформаційному просторі.

Соціальна реклама є предметом дослідження таких вчених, як С. Андріяшкіна, Д. Бекета, Н. Бутенко, Л. Гейдар, О. Грубіна,

Г. Довбах, К. Еткіна, С. Ісаєва, Н. Комарової, С. Моріарті, С. Овчиннікова, У. Уеллса, О. Феофанова, Л. Шиллера та ін.

Варто зауважити, що поняття соціальної реклами та некомерційної часто фігурують як взаємозамінні. Проте їх відмінність розкодовується не за значенням, а за сферою поширення, оскільки в західноєвропейській та американській традиціях частіше побутує поняття некомерційної реклами, що протиставляється комерційній і таким чином окреслює межі свого значення. У наукових дослідженнях слов'янського простору поняття соціальної реклами вживається узагальнено в значенні некомерційної, часто охоплюючи і політичну. У Законі України "Про рекламу" зазначено, що соціальною рекламою є інформація будь-якого виду, розповсюджена в будь-якій формі, спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей і розповсюдження якої не має на меті отримання прибутку. Рекламодавцем соціальної реклами може бути будь-яка особа, хоча сама реклама не має містити посилань на товар, виробника, об'єкт інтелектуальної власності, а отже не передбачає комерційної вигоди від неї. При цьому державна підтримка реалізується в зобов'язанні ЗМІ, які розповсюджують рекламу і повністю або частково фінансуються з державного бюджету, розміщувати соціальну рекламу органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських організацій в обсязі не менше 5% ефірного часу або друкованої площі, відведеної на рекламу загалом [3, с. 57].

Розрізняють чотири підвиди соціальної реклами: некомерційну, громадську, державну, власне соціальну [5, с. 101].

Власне соціальна реклама – вид комунікації, орієнтований як на привернення уваги до актуальних питань суспільства і його моральних цінностей, так і на актуалізацію проблем соціуму. Її призначення – гуманізація суспільства, формування його моральних цінностей; її місія – зміна поведінкової моделі [5, с. 102].

Щоб соціальна реклама позитивно сприймалася, фахівці визначають такі вимоги до її створення: бути позитивною (не "проти", а "за", в тому числі за відсутність чого-небудь); мати "людське обличчя" (в центрі уваги – людина, а не об'єкт);

базуватися на соціально прийнятих нормах та діях, цінностях та стереотипах; не провокувати протиріч між різними соціальними, віковими, гендерними та ін. групами, навпаки – об'єднувати; сприяти формуванню дбайливого ставлення до національних традицій, культурної та природної спадщини; на відміну від комерційної реклами, що закликає до споживання чогось, закликати до відмови використання певних продуктів в інтересах споживача (його здоров'я, безпеки); зазначати умови та способи безпосередньої участі громадян в позитивних соціальних процесах; формувати не негайну та одночасну дію, а стійку і часто пролонговану соціально значиму поведінку [5, с. 108].

Створення будь-якого виду реклами передбачає роботу за певною стратегією. В основі стратегії лежить, як правило, чотири ключових елементи: цільова аудиторія; концепція продукту; засоби розповсюдження інформації; стратегія звернення [1, с. 255]

Звернення як спосіб передачі повідомлення здійснюється за допомогою вербальних та невербальних засобів, що в сукупності повинні створити простий, цікавий, інформативний, розважальний, приємний та корисний водночас продукт.

Звернення має три основи: 1) текстову; 2) художню; 3) технічну [1, с. 257].

Для мимовільного привернення уваги цільової аудиторії в рекламній діяльності використовують такі прийоми: залучення фактів, пов'язаних з рекламованим товаром; привернення уваги до переваг продукту, його популярності, марки, іміджу; застосування "інтригуючих" заголовків, що змушує прочитати текст до кінця; переконливість тексту; використання фактури шрифту, щоб акцентувати увагу на найбільш значимих словах; розташування в ритмічному порядку елементів реклами від менш значних до більш вагомих; виділення окремих абзаців кольором; несподіваний початок розповіді, що переходить в опис продукту; введення в рекламний текст елементів інтриги, використання конфліктної ситуації в монолозі чи діалозі [6, с. 53].

Структурно рекламний текст представлений різними схемами та поділами на основні компоненти. І. Імшинецька

.....

виділяє три основні частини рекламного тексту: зачин, ОРТ (основний рекламний текст), ехо-фразу [4, с. 17].

Заголовок (початок, зачин) справедливо вважають найголовнішою складовою частиною друкованого рекламного тексту. Він стосується тієї частини рекламного повідомлення, що розміщена перед усією іншою інформацією, як правило, виділена іншим шрифтом, і найголовніше – прочитується першою, привертає увагу.

Можна визначити шість основних завдань заголовка: 1) привернути увагу; 2) вибрати свого читача; 3) увести реципієнта в основну частину тексту; 4) відобразити ключову ідею; 5) продемонструвати читачеві користь рекламованого; 6) показати те нове, що зацікавить реципієнта.

Заголовок рекламного тексту часто є слоганом рекламної кампанії. М. Бердишев так розрізняє поняття слоган і девіз: *слоган* – рекламний лозунг, звернення-заклик до потенційних клієнтів, *девіз* – коротке висловлювання, що містить в собі ідею діяльності організації. Як правило, девіз оформлюється у вигляді афористичного висловлювання, що функціонує як кредо для керівництва фірми. Слоган несе емоційний зміст рекламної кампанії, бере участь у формуванні іміджу товару як інструмент для створення певного (позитивного) ставлення. Саме тому заклик є більш доречним для заголовку та кінцівки, оформленої ехо-фразою. Ехо-фраза – завершальна частина рекламного тексту, призначена для закріплення в свідомості споживача яскравого позитивного образу [1, с. 61].

Аналізуючи заголовки, беремо за основу класифікацію І. Імшинецької, у якій на позначення заголовка використовується поняття "зачин" та виокремлюються такі його різновиди: зачин-запитання, зачин-заперечення, зачин-демонстрація бренду, зачин-суперствердження, зачин-вирішення проблеми, зачин-ідіома, зачин-парафраз, зачин-парадокс, зачин-інтрига [4, с. 17-20]. Окрім семи основних видів заголовків за І. Імшинецькою, нами було описано комбіновані заголовки та заголовки-слогани соціальних проектів. Розглянемо детальніше їх особливості на конкретних прикладах.

Заголовки-запитання визначено як традиційний, але структурно та змістовно цікавий, а головне – ефективний спосіб привернення уваги реципієнта, орієнтований на бажання дізнатися відповідь на заявлене запитання. Наприклад, *"Тютюнопаління. Чий вибір? ОРТ" (10), "Алкоголь, тютюн, наркотики – зовсім не потрібні приправи. Чи варто ризикувати? ОРТ. Є й інші шляхи" (9)* – без додаткового прочитання ОРТ розуміємо, що ехо-фраза не є відповіддю на запитання, а її продовженням з ОРТ. Також варто розглянути приклад незавершеного запитання *"Чи знаєш ти, що... ОРТ" (16)*, після якого реклама подає статистичні, демографічні дані, графіки, мапу та власне рекламу Державної соціальної служби.

Заголовки-заперечення привертають увагу передусім до об'єкта заперечення, апелюють до прагнення дізнатись причину такого ствердження, акцентують на позитивній стороні інформації: *"ВІЛ-інфекція БЕЗПЕЧНА при спілкуванні – страх безпідставний. ОРТ"* (у ОРТ перераховуються та спростовуються поширені міфи про ВІЛ/СНІД) (2), *"Покоління XXI – життя без ризиків"* (заголовки блоку окремих статей про шкідливі звички) (10), *"В Європі сьогодні – курити немодно!"* (14), *"Наркоманія – шлях у нікуди"* (10).

Заголовки-демонстрації соціальних організацій є дієвим способом привернення уваги до проблем, якими вони займаються, розширюють цільову аудиторію таких служб, інформують потенційних учасників проекту, пропонують допомогу та конкретні шляхи вирішення проблем: *"Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді – родині. ОРТ. Молодь, діти, сім'я – найбільші цінності держави, її майбутнє" (13), "Соціальні служби готові допомогти. ЖИВИ. Захисти своїх дітей від ВІЛ/СНІД. Соціальні служби готові підтримати" (13)*. Однією з особливостей такої реклами є пряме покликання на джерело інформації та рекламовану організацію – номер телефону, адреса, місце та дата проведення певного заходу, тому це реклама не лише окремих ідей, варіантів вирішення соціальних проблем, а також рекламування послуг, що надаються соціальними службами: тренінгів, консультацій, телефонної підтримки гарячою лінією та ін.

Заголовки-суперствердження цікаві щодо формулювання: вони повинні бути чіткими, максимально наближеними до реального життя, не викликати сумнівів, оскільки одразу налаштовують на результат дії реклами. Такий заголовок стверджує те, що реципієнт уже знає, але має повторити для себе за допомогою рекламного тексту. Наприклад: *"Людська гідність – найвища цінність! Сім'я – простір без насильства. ОРТ. Найвища цінність – людська гідність!"* (7), *"Ми – різні, але ми – рівні!"* (8), *"Курити – все одно, що стріляти в себе з револьвера. ОРТ. Фонд "Здоров'я для всіх" (16).*

Заголовки-вирішення проблеми є цілісними самодостатніми повідомленнями, що пропонують шляхи вирішення питання, і тому привертають увагу до самої проблеми, її трактування. Часто в таких конструкціях використовують наказові форми, що мотивують та закликають до певних дій або, навпаки, застерігають від небажаних вчинків. Наведемо такі приклади: *"10 кроків, щоб стати кращими батьками"* (1), *"Це ваше життя – потурбуйтеся про нього! (Як запобігти вагітності). ОРТ. Контрацепція безпечніша, ніж аборт"* (15), *"Живіть яскравіше. Любіть міцніше. Зробіть більше. Станьте прийомними батьками!"* (3), *"Любиш – не бий!"* (7) Останній з наведених заголовків – особливо цікавий за структурою, оскільки вихід із ситуації – порада – подаються авторами через протиставлення, зазначення умови, за якої такий вихід є можливим.

Заголовки-ідіоми використовують загальновідомі твердження у вигідному для вирішення певного питання руслі, добре запам'ятовуються та розуміються великою кількістю реципієнтів за умови апелювання до відомих асоціацій; вони розраховані на наявність фонових знань у читача та подальше легке відтворення фрази у заголовку: *"СНІД стосується кожного. ОРТ"* (12), *"Любов – найкращий засіб виховання. ОРТ. Чи припустимо покарання у вихованні дітей? Любов – найкращий засіб виховання"* (6). Спостерігаємо також прийом повторення інформації з метою закріплення (6).

Заголовки-парафрази – цікаві в художньому плані сполуки, що привертають увагу художністю та образністю. *"Руслан*

Пономарьов, перший український чемпіон світу з шахів: – Ставте перед собою благородну мету. ОРТ. – Знайди свій шлях" (14). – У тексті замінено вираз *високі цілі, висока мета* – на *благородну мету* для утвердження життєвих цінностей щодо вибору здорового способу життя. *"Тютюнова спокуса. Не все те золото, що блищить, а тютюн і здоров'я – несумісні" (14).* – порівняння тютюнової спокуси із золотом, назва тютюнової залежності спокусою надає образності висловлюванню, при цьому не позбавляючи його викривального змісту та заперечення.

Комбіновані заголовки поєднують в одному висловлюванні кілька прийомів побудови, посилюючи ефективність впливу реклами. Особливістю таких текстів є використання одразу двох базових прийомів написання, а саме – запитання та ствердження – не окремо в заголовку та ехо-фразі, а одразу в заголовку. В такому випадку заголовок набуває більшої семантичної самостійності і є не лише преамбулою до розуміння ОРТ, а самодостатнім логічно завершеним твердженням: *"Пити чи не пити? Вибір за тобою!" (5), "Курити? Пошукай дурнішого!" (5), "Курити? Не бачу сенсу!" (5).*

Заголовки соціальних проектів, акцій є найскладнішим та найбільш довершеним типом, оскільки часто функціонують як слогани. Це такі тексти, що інтегрують усі ідеї, спектри проблематики проекту в одне визначення, можуть бути заголовком будь-якого рекламного тексту з усього блоку рекламної інформації соціального проекту. Розглянемо приклад, де за основу взята одна проблема та по-різному висвітлено способи інформування про неї. Таким прикладом є серія плакатів UNICEF, спрямована на ознайомлення громадськості з правами дітей. Чотири різні плакати із зображенням дітей основним рекламним текстом мають витяги з Конвенції ООН "Про права дитини", з покликанням на статті. Варто зауважити, що всі тексти починаються заголовком: *"Кожна дитина має право на..."*, далі – різні відповідно за тематикою зображення витяги з Конвенції: *"Кожна дитина має право на сім'ю", "Кожна дитина має право на якісну освіту", "Кожна дитина має право на розвиток", "Кожна дитина має право на участь в житті суспільства" (4).* Таким чином, заголовок, що є

одночасно початком, синтаксичною частиною ОРТ, об'єднує ці різні за тематикою рекламні тексти, проголошує основну ідею усього соціального проекту – ознайомлення з правами дитини.

Отже, на основі виокремлених типів заголовків соціальної реклами та аналізі їх на конкретних прикладах, можемо стверджувати, що заголовок справді є незамінною та стрижневою частиною рекламного тексту. За умови креативного, логічного, вдалого написання заголовку соціальна реклама може привернути максимум уваги і до постановки проблемного питання загалом, і до розкриття її за допомогою ОРТ. Особливо важливими є прийоми написання заголовків великих за обсягом текстів соціальної реклами, що ми розглянули на прикладі інформаційних брошур, буклетів, листівок, котрі стали безпосереднім джерелом виокремлення досліджуваних текстів. Тому можемо стверджувати, що проаналізовані способи створення заголовку соціальної реклами справді є дієвими засобами привернення уваги та впливу на реципієнта, що цікавими структурними змінами та використанням художніх засобів, конструкцій лише підвищують свою ефективність як перший та найяскравіший прочитуваний компонент реклами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бердышев С.Н. Рекламный текст. Методика составления и оформления / С.Н. Бердышев. – М. : [б. изд.], 2012. – 252 с.
2. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності (стилістика і культура мови) / С. Я. Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
3. Закон України "Про рекламу" // Звід законодавства: Зібрання законодавства України. – К. : Укр. інформ. Центр, 2004. Сер.3 – №11. – С. 57.
4. Имшинецкая И.Л. Креатив в рекламе / И.Л. Имшинецкая. – М. : РИП-холдинг, 2004. – 32 с.
5. Николайшвили Г.Г. Социальная реклама : некоторые вопросы теории и практики / Г.Г. Николайшвили // Общественные науки и современность. ОНС : журнал издається под руководством Президиума РАН / Российская академия наук. – Москва, 2009. – № 1. – С. 101-109.
6. Панкратов Ф.Г. Рекламная деятельность : Учебник для студ. высших и сред. спец. учеб. завед. / Ф.Г. Панкратов, Т.К. Серегина, В.Г. Шахурин. – Москва : Маркетинг, 1998. – 244 с.
7. Сулягин Ю. А. Реклама : Учебник / Ю. А. Сулягин, В. В. Петров. – Санкт-Петербург : Изд-во Михайлова В. А., 2003. – 383 с.

8. Уэллс У. Реклама : теория и практика / У. Уэллс, Д. Барнет, С. Мориарти. – Санкт-Петербург : Питер, 1999. – 736 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу

1. "10 кроків, щоб стати кращими батьками", буклет (Державна соціальна служба (далі – СС) для сім'ї, дітей та молоді, Український фонд "Благополуччя", 2008 р.).

2. "ВІЛ-інфекція безпечна при спілкуванні – страх безпідставний", буклет (Державна СС для сім'ї, дітей та молоді, 2005 р.).

3. "Живіть яскравіше...", листівка (Вінницький обласний центр СС для сім'ї, дітей та молоді, 2006р.).

4. "Кожна дитина має право на...", плакати (UNICEF, 2007 р.).

5. "Курити?..", буклет (Комплексна програма СС для молоді Вінницької обл., 2001 р.).

6. "Любов – найкращий засіб виховання", буклет (Центри СС для молоді України).

7. "Любиш – не бий" (Київський міський центр роботи з жінками КМДА, 2014 р.).

8. "МИ – різні, але ми – рівні", буклет (Департамент сімейної та гендерної політики).

9. "Молодь і проблема вживання алкоголю", буклет (Центри СС для сім'ї, дітей та молоді України).

10. "Покоління XXI – життя без ризиків", інформаційний бюлетень (Управління у справах сім'ї та молоді Вінницької ОДА, 2006 р.).

11. "Прийомні батьки", листівка (Державний центр СС для молоді Вінницької області).

12. "СНІД стосується кожного", буклет (Державний центр СС для молоді Вінницької області, 2004 р.).

13. "Соціальні служби готові допомогти", буклет (Мережа СС для сім'ї, дітей та молоді, 2008 р.).

14. "Тобі скоро 16", інформаційна брошура (Програма "Здоров'я нації" фонду "Здоров'я для всіх").

15. "Це ваше життя...", буклет (Обласний центр СС служб для молоді, м. Вінниця).

16. "Чи знаєш ти, що...", інформаційна брошура (Державний центр СС для молоді Вінницької області).

REFERENCES

1. Berdyshev S.N. Reklamnyj tekst. Metodika sostavlenija i oformlenija / S.N. Berdyshev. – М. : [b. izd.], 2012. – 252 s.

2. Jermolenko S.Ja. Narysy z ukrai'ns'koi' slovesnosti (stylistyka i kul'tura movy) / S.Ja. Jermolenko. – K. : Dovira, 1999. – 431 s.
3. Zakon Ukrai'ny "Pro reklamu" // Zvid zakonodavstva: Zibrannja zakonodavstva Ukrai'ny. – K. : Ukr. inform. Centr, 2004. Ser.3 – №11. – S. 57.
4. Imshineckaja I.L. Kreativ v reklame / I.L. Imshineckaja. – M. : RIP-holding, 2004. – 32 s.
5. Nikolajshvili G.G. Socialnaja reklama : nekotorye voprosy teorii i praktiki / G.G. Nikolajshvili // Obshhestvennye nauki i sovremennost. ONS : zhurnal izdajotsja pod rukovodstvom Prezidiuma RAN / Rossijskaja akademija nauk. – Moskva, 2009. – № 1. – S. 101-109/
6. Pankratov F.G. Reklamnaja dejatel'nost' : Uchebnik dlja stud. vysshih i sred. spec. ucheb. zaved. / F.G. Pankratov, T.K. Seregina, V.G. Shahurin. – Moskva : Marketing, 1998. – 244 s.
7. Suljagin J. A. Reklama : Uchebnik / J. A. Suljagin, V. V. Petrov. – Sankt-Peterburg : Izd-vo Mihajlova V. A., 2003. – 383 s.
8. Ujells U. Reklama : teorija i praktika / U. Ujells, D. Barnet, S. Moriarti. – Sankt-Peterburg : Piter, 1999. – 736 s.

Spysok dzherel iljustratyvnogo materialu

1. "10 krokiv, shhob staty krashhymy bat'kamy", buklet (Derzhavna social'na sluzhba (dali – SS) dlja sim'i', ditej ta molodi, Ukrai'ns'kyj fond "Blagopoluchchja", 2008 r.).
2. "VIL-infekcija bezpechna pry spilkuvanni – strah bezpidstavnyj", buklet (Derzhavna SS dlja sim'i', ditej ta molodi, 2005 r.).
3. "Zhyvit' jaskravishe...", lystivka (Vinnyc'kyj oblasnyj centr SS dlja sim'i', ditej ta molodi, 2006r.).
4. "Kozhna dytna maje pravo na...", plakaty (UNICEF, 2007 r.).
5. "Kuryty?..", buklet (Kompleksna programa SS dlja molodi Vinnyc'koi' obl., 2001 r.).
6. "Ljubov – najkrashhyj zasib vyhovannja", buklet (Centry SS dlja molodi Ukrai'ny).
7. "Ljubysh – ne byj" (Kyi'vs'kyj mis'kyj centr roboty z zhinkamy KMDA, 2014 r.).
8. "MY – rizni, ale my – rivni", buklet (Departament simejnoi' ta gendernoi' polityky).
9. "Molod' i problema vzhyvannja alkoholju", buklet (Centry SS dlja sim'i', ditej ta molodi Ukrai'ny).
10. "Pokolinnja HHI – zhyttja bez ryzykiv", informacijnyj bjuleten' (Upravlinnja u spravah sim'i' ta molodi Vinnyc'koi' ODA, 2006 r.).
11. "Pryjomni bat'ky", lystivka (Derzhavnyj centr SS dlja molodi Vinnyc'koi' oblasti).

12. "SNID stosujet'sja kozhnogo", buklet (Derzhavnyj centr SS dlja molodi Vinnyč'koi' oblasti, 2004 r.).

13. "Social'ni sluzhby gotovi dopomogty", buklet (Merezha SS dlja sim'i, ditej ta molodi, 2008 r.).

14. "Tobi skoro 16", informacijna broshura (Programa "Zdorov'ja nacii" fondu "Zdorov'ja dlja vsih").

15. "Ce vashe zhyttja...", buklet (Oblasnyj centr SS sluzhby dlja molodi, m. Vinnyci).

16. "Chy znajesh ty, shho...", informacijna broshura (Derzhavnyj centr SS dlja molodi Vinnyč'koi' oblasti).

УДК 811.161.2: 81'27

Іщенко Т.В.

ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ВПЛИВУ В СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ТЕКСТАХ

***Анотація.** У статті розглянуто питання, що стосуються вивчення та аналізу маніпулятивного потенціалу вербальних та невербальних засобів сучасних політичних текстів. Визначено основні механізми створення, реалізації та функціонування текстів політичного дискурсу.*

***Ключові слова:** політичний текст, креалізований текст, вербальні, невербальні засоби, маніпуляція, тактика.*

***Інформація про автора:** Іщенко Тетяна Володимирівна – бакалавр філології; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.*

Ishchenko T.V.

MANIPULATIVE POTENTIAL OF VERBAL AND NON-VERBAL MEANS OF MODERN POLITICAL TEXTS

***Abstract.** The article deals with issues relating to the study and analysis of the manipulative potential of verbal and non-verbal means of modern political texts, the basic mechanisms of creation, implementation and operation of texts of political discourse. Author reveals both verbal means – lexical items, stylistic methods and non-verbal means – graphic, figurative, that are combined with verbal or separately used to manipulate the*

consciousness of audience. Object of scientific research is printed texts of modern political media that use verbal and non-verbal implementers of manipulative strategies and tactics. It's essential to emphasize that the main purpose of verbal and non-verbal means of manipulative tactics used in the modern political texts is to create a positive or negative perception of the information. It can be reached by usage of lexis with peyorative connotation during special labeling tactics to indicate the negative effects, different neologisms. Besides it is found that strategy of misrepresentation is widely spread because of number of repetitions, fragmentation information, exaggerating of the facts. As for graphic and expressive elements author makes a conclusion that graphical tools of the text contribute to its clear visualization, intensifying manipulative potential of the verbal message.

Key words: political text, krealizational text, verbal, non-verbal means, manipulation tactics.

Information about author: Ischenko Tetyana Volodymyrivna – bachelor of philology; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.

Ищенко Т.В.

ВЕРБАЛЬНЫЕ И НЕВЕРБАЛЬНЫЕ СРЕДСТВА ВЛИЯНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ ПОЛИТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы, касающиеся изучения и анализа манипулятивного потенциала вербальных и невербальных средств современных политических текстов. Определены основные механизмы создания, реализации и функционирования текстов политического дискурса.

Ключевые слова: политический текст, креализованный текст, вербальные, невербальные средства, манипуляция, тактика.

Информация об авторе: Ищенко Татьяна Владимировна – бакалавр филологии; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

Політичний дискурс відображає стан політичної культури в суспільстві. В дослідженнях українських та російських науковців (О. Волков, М. Желтухіна, Г. Золина, М. Ільїн та ін.) особливістю політичного тексту вважається те, що це текст, тематично пов'язаний з різними політичними питаннями, створюваний часто людиною чи певним колективом, які

займаються політичною діяльністю. Такий текст зорієнтований насамперед на маніпуляцію для можливого отримання цілком конкретного результату.

У науковому просторі політичний текст вивчається зі стилістичного погляду (Г. Богін, Г. Золіна, В. Петренко), з погляду прагматики мови (О. Волков), аналізуються питання про визначення і класифікацію суспільно-політичної лексики, що їх досліджували В. Одінцов, В. Шмідт, а також проблеми оцінки сприймання текстів та впливу на електоральну поведінку (О. Вознесенська, Є. Репіна).

Значна частина політичних текстів пояснюється їх призначенням у політичній комунікації: "для пропаганди тих чи інших ідей, емотивного впливу на громадян країни і спонукання їх до політичних дій, для вироблення суспільного консенсусу, прийняття та обґрунтування соціально-політичних рішень в умовах множинності точок зору в суспільстві" [7]. Тому актуальність нашого дослідження зумовлена загальним інтересом до пошуку моделей і механізмів мовленнєвого впливу на адресата за допомогою різноманітних вербальних та невербальних засобів, потребою комплексного аналізу політичного тексту. Такий аналіз є доцільнішим в аспекті ефективності впливу при врахуванні лінгвістичних і психологічних факторів. Автори політичних текстів для маніпулювання свідомістю реципієнтів вдало користуються тактиками впливу, що популярні в політичній рекламі.

Політична маніпуляція свідомістю адресата реалізується через різні моделі і механізми впливу на адресата за допомогою як вербальних, так і невербальних засобів, а точніше, завдяки їх вдалому поєднанню. Аналізуючи політичний текст як цілісне явище, ми дослідили його маніпулятивний вплив у виданнях періоду з листопада 2013 року до лютого 2014 року: "Голос Євромайдану", "Діло Майдану", "Віче. Свіжі новини Євромайдану", "Хроніка Майдану. Воля. Гідність. Єдність. Довіра", "Бандерівець" та численні політичні листівки, плакати, брошури, бюлетені, представлені у декількох електронних ресурсах – сайтах "Євромайдан LIVE", "Демократичного

Альянсу", "Євромайдан. Інформаційний центр революції в Україні" та ін.

Поняттям, що підкреслює смислову ємність природи політичного тексту, є "креолізований текст", введеним у науковий обіг Е. Тарасовим та Ю. Сорокіним. Його особливістю дослідники вважають те, що комунікативне навантаження і в текстовому, і в позатекстовому просторах створюється не лише завдяки співіснуванню цих двох негомогенних частин в одному тексті, а й їх різній аксіологічній вазі [6, с.180-181]. Мовознавці, що приймають як робочий цей термін (Є. Анісімова, А. Бернацька, Н. Валгіна), відзначають, що креолізований текст постає складним текстовим утворенням, в якому вербальні та невербальні елементи утворюють одне візуальне, структурне, смислове та функціональне ціле [2]. Крім розглянутого вище терміна для позначення того ж феномена в сучасній лінгвістиці використовуються й такі терміни, як "полікодовий текст" (Л. Большиянова, Г. Ейгер і В. Юхт), "семіотично ускладнений" (А. Протченко), "мультикомунікативний" (В. Костомаров), "контамінований, або гібридний" (Ю. Бельчик), "мультимодальний" (Г. Кресс, Т. ван Ліувен) та ін. Однак, як правильно відзначає А. Бернацька, на позначення самого факту участі у створенні тексту елементів різних семіотичних систем доцільніше зберегти "перший" метафоричний термін, запропонований Ю. Сорокіним та Е. Тарасовим [1]. З цього погляду важливо проаналізувати та систематизувати основні тактики маніпуляції свідомістю адресата, що відбуваються завдяки вербальному оформленню інформації.

Основним вербальним засобом впливу є яскраве ім'я, що характеризується відтворюваністю, наявністю смислово-культурних асоціацій. Зокрема можна взяти до аналізу лексему "Євромайдан", створену в комунікативному просторі сучасної України. Номен апелює до смислових асоціацій реципієнта, що пов'язані з підтримкою європейського вектора зовнішньої політики.

Номінація з маніпулятивною метою часто використовує таку **тактику, як навішування негативних чи позитивних ярликів**. Названа тактика полягає в узагальненні певних характеристик

конкретної особи, групи осіб чи явища, які реципієнт автоматично сприймає як визначальні. Навішування негативних ярликів, або "демонізація", спрямована на недопущення захисту реципієнтом об'єкта маніпуляції. Відповідно, це реалізується у доборі лексики з негативними конотаціями. Для сучасного політичного дискурсу типовими є вдало використані лексеми з пейоративним значенням з метою формування негативного образу влади, якій опонує автор тексту в медіа: *"Янукович – это Нищета, Янукович – это Унижение и Страх, Майдан – это жизнь без Януковича"* – з плакату, <http://a.disquscdn.com/uploads/mediaembed/images/1453/5869/original.jpg> [2], *"Люди мирно вышли проти режиму і його ватажків, значна частина яких походить з кримінального світу, організованої злочинності і є не політиками, а звичайними "паханами"* – зі Звернення громадян до захисників, http://evromaidan.org.ua/?page_id=59c [3], *"Нехай прозвучить наше "ні" поліцейській державі, насильству та лицемірству"* – з петиції акції "Ні – поліцейській державі!" http://vk.com/wall51486186_4699.

Позитивні ярлики прийнято називати "сяючими узагальненнями" [3]. Їх метою є, навпаки, максимально ідеалізувати предмет маніпуляції, щоб у результаті реципієнт почав ставитися до об'єкта повідомлення з максимальною прихильністю. Назва замінюється більш загальним родовим ім'ям, що функціонує як аксіологема, і має здатність викликати позитивні почуття та емоції, наприклад, назва випуску: *"Хроніка Майдану. Воля. Гідність. Єдність. Довіра"* [12], або *свобода* (*"Ми не лише втримали Майдан, ми втримали територію свободи"* [6]), *воля* (*"Майдан – это не просто площадь в Киеве. Майдан – это воля, Майдан – это Украина"* [8]), *сила* (*"Долой Януковича! С Майданом мы – Сила", "Выходь! Разом – сила!"* – з петиції акції "Ні – поліцейській державі!", http://vk.com/wall51486186_4699), *світло*, а *значить добро* (*"Світлу сторону сили обрати мусиш"* – з табличок Ігоря Складєвського).

Одним із поширених прийомів маніпулятивних тактик, що використовуються ЗМІ, є **вживання неологізмів**. Неологізми є

ефективними для маніпуляції свідомістю, оскільки будуються за принципом "магії за аналогією" [5], пов'язаним із глибоким символізмом, який базується у масовій свідомості на стереотипах. У процесі їх створення добирають певні словотвірні компоненти в межах усталених моделей, які можуть викликати негативні чи позитивні емоції. На особливу увагу з огляду на поширеність та високу частотність вживання заслуговує нова лексика та фразеологія української мови, що описує революційні події:

Майданити – 1) перебувати на Майдані Незалежності, протестуючи: *"Будапешт продовжує майданити..."* [6]; 2) вимагати люстрації держпосадовців: *"Майданемо Януковича"* – з наліпок "Демократичного Альянсу" [1];

Євромайдан (також Єврореволюція, Революція гідності) — протестні акції в Україні проти корупції, соціальної нерівності, свавілля правоохоронних органів та сил спецпризначення, а також на підтримку європейського вектора зовнішньої політики України;

Антимайдан (Анти-євромайдан) – серія мітингів в Україні на підтримку курсу владних Партії регіонів та Комуністичної партії, що проходять на протипагу ідеям Євромайдану: *"Учасник Анти-євромайдану створив мобільний додаток для активістів"* [5];

Автомайдан – мобільний підрозділ Євромайдану, який складається з групи самостійних колон автомобілістів, що виконують завдання мирного спротиву владі: патрулювання вулиць, блокування адміністративних будівель та помешкань членів режиму, супроводження та евакуація активістів: *"Колони автомайдану все ж пікетували будинки Табачника та Захарченка"* [4];

Аквамайдан – протестний рух у Криму за участю американських кораблів, що прибули для захисту України.

Таким чином, друга частина зафіксованих складних новотворів – майдан – використовується як символ протесту, свободи, нового способу життя, а не лише місця, оточеного барикадами в центрі Києва.

Тітушко (тітушкізм, також тітушка) – найманець, який використовується українською владою для застосування фізичної сили й участі в масових сутичках; зокрема, для перешкоджання діяльності опозиційних активістів та для дій проти вуличних протестів. Поняття має негативну конотацію у зв'язку з аморальним випадком побиття спортсменом з Білої Церкви Вадимом Тітушкою, від якого і походить термін, журналістів Ольги Снігарчук та Владислава Содея.

Нове поняття **"Беркутушки"** (*"Територія вільна від беркутушок"* – з наліпок "Демократичного Альянсу" [1]), яким зневажливо називають бійців спецпідрозділу "Беркут", завдяки злиттю негативної семантики складових частин "Беркут" та "тітушко", зумовлює відповідне ставлення аудиторії до носіїв цієї назви. Нове слово **"Простітушки"** (*"За останній місяць Євромайдану Партії регіонів довелось витратити на майданівських простітушок стільки "капіталів", скільки не пішло навіть на купівлю простітушок у Верховній Раді"*, [9]) утворено злиттям слів "проститутка" та "тітушки" і є констатацією того факту, що тітушки надають свої послуги за гроші. Семантика цієї негативної конотації в сучасній мові використовується достатньо часто: тепер лексему вживають не лише для називання тітушок, а й для простих бюджетників, яких виганяють на провладні мітинги за гроші, або залякуючи звільненням.

Айтітушко – хакер, що здійснює DoS атаки на сайти та зламує акаунти опозиціонерів у соцмережах. Слово утворене злиттям слів "айті" та "тітушки";

"Не злий майдан" – сталий вираз, що поєднує одразу три значення: "не злий майдан", "не зли майдан", "незлий майдан". Така конотація в політичних медіа налаштовує реципієнта на сприйняття об'єкта винятково позитивно.

Ще однією тактикою є повне ототожнення в усіх рекламних текстах цільової аудиторії з рекламованим об'єктом – Євромайданом. Такий ефект досягається широким використанням особових займенників для утвердження групової ідентифікації. Простеживши еволюцію головної ідеї, отримаємо такий логічний ряд: *"Саме Ти – крапля в океані, який змінить Україну!"* (з петиції акції "Ні – поліцейській державі!" <http://vk.com/>

.....
 wall51486186_4699), *"ЄвроМайдан – це ми, ми є"*, *"Народ – це ми, Ми – тут!"*, *"Наш голос на майдані – це воля! Це Україна!"*, *"Майдан – в нашом серці. Майдан – там, где мы"* [8].

Ефективною тактикою впливу можна назвати й **контрастність інформації** у ЗМІ, що досягається використанням міжмовної взаємодії. Вживання іншомовних слів та виразів (варваризмів), що іноді можуть подаватися в перекладі, створює контраст з основною частиною тексту, а отже, привертає увагу: *"Україну в ЄС, Батьківщина – NOT FOR SALE"*, *"It won't be easy but it worth it! Буде нелегко, але воно того варте!"* – з плакатів, <http://a.disquscdn.com/uploads/mediaembed/images/1453/4135/original.jpg> [2] та ін.

Соціолінгвістична зумовленість медіа [4] характеризує політичну лінгвістику, оскільки передбачає наявність в інформації певних соціальних асоціацій, вибудованих на фонових знаннях реципієнта – соціальні явища, що відображають особливості історії (*"Ні – новій Переяславській раді. Так – угоди з Євросоюзом"* [6], *"Україні не потрібні ЦАРІ. Геть "царсько"-парламентську республіку!"* – з листівки, <http://a.disquscdn.com/uploads/mediaembed/images/1453/6209/original.jpg> [2], *"Відправ Президента та уряд "кровосісей" у Сибір, де на них вже давно чекають!"*), культури, традицій колективу (*"Прийди у четвер, 19 грудня, о 16.00 у парк ім. Т. Шевченка на проводи Президента за старовинним народним звичаєм: заспівай народних пісень і запали свічку, щоб освітити майбутнє України"* – з петиції акції "Ні – поліцейській державі!", http://vk.com/wall51486186_4699).

Використання в повідомленнях **лапок** є ще однією **тактикою** семантичного маніпулювання, що демонструють умовність понять і використовуються для дискредитації об'єкта повідомлення: *"Де б ви не працювали – не визнавайте "законів" Януковича і долучайтесь до всеукраїнського опору"* (з листівки, <http://euromaidanlive.net/maidans/id/maksimalnij-repostv-ukrajini-vstanovleno-diktaturukonstitucijnij-lad-povaleno-176638>, [2]), *"Дончане спрашивают: "Янык, где твои "покращення"?"* (з плакату, <http://a.disquscdn.com/uploads/mediaembed/images/1453/3586/original.jpg> [2]).

Для структурування матеріалу, що пропонується у ЗМІ, застосовують частотну тактику надання важливої інформації на початку та в кінці повідомлення. Як зазначає О. Дмитрук, ця тактика стосується не тільки загальної тематичної або схематичної організації повідомлення, але й порядку речень в абзацах, що описують певний епізод, чи порядку слів усередині речень, здатних нівелювати позитивну характеристику події, і навпаки [3]. Наприклад, на початку листівки: *"В Україні встановлено диктатуру. Конституційний лад повалено"*, та в кінці: *"Де б ви не працювали – не виконуйте незаконних вказівок влади, не визнавайте "законів" Януковича і долучайтеся до всеукраїнського опору диктатурі"* (з брошури, <http://euromaidanlive.net/maidans/id/maksimalnij-repostv-ukrajini-vstanovleno-diktaturukonstitucijnij-lad-povaleno-176638/>, [2]).

Сприяє увиразненню мови та посилює емоційно-експресивні можливості лексичних засобів використання метафор із семантичною домінантою предикату (*"Майдан встояв та став ще сильнішим"*, *"Не будьте зброєю в руках влади!"*, [6]), різних стилістичних фігур та прийомів, що підсилюють вплив тексту на читача, роблячи сприйняття тексту більш живим і яскравим. У політичних медіа часто можна простежити ефективне використання анафори (*"Нам надоело жить в говне. Нам надоело, что у пенсионеров нет денег на валидол, а чиновники ездят на новых мерседесах. Нам надоело, что продажные менты насилуют и калечат женщин. Нам надоело, что дети чиновников безнаказанно сбивают людей на пешеходных переходах..."* – з листівки, [10]), градації (*"За відставку Януковича, за дострокові вибори президента, за нове життя, за Україну в Європі і за Європу в Україні"* [6]); інверсії для того, щоб зосередити увагу на тому члені речення, що виноситься на початок або кінець (*"Україну врятує революція"*, *"Україні не потрібні царі"*, *"Світлу сторону сили обрати мусиш"*).

Оскільки виразність і чіткість створюваних образів у більшості випадків залежать від мотивації й функціональної обґрунтованості використання візуальних засобів, звернемо увагу й на невербальні одиниці політичного дискурсу.

Основна відмінність між вербальною та невербальною комунікаціями полягає в тому, що для мовного матеріалу не потрібно додаткових пояснень змісту повідомлення, а для невербального має бути інтерпретація. Однак невербальна комунікація краще запам'ятовується і часто є ефективнішою, ніж вербальна.

Невербальні елементи повідомлення, зазвичай, не тільки підтверджують вербальний матеріал, а й увиразнюють вплив маніпулятивних компонентів вербальної частини на реципієнта. Так, графічна частина друкованої реклами робить акцент на певних елементах тексту, в яких виражені головні ідеї повідомлення. Щодо поширених шрифтових виділень, то вони вдало виконують функцію спонукання реципієнта до пошуку невисловленого смислу.

Посилене увиразнення графічної форми вербальних знаків привертає увагу читача та впливає на його емоційне сприйняття. Так, у листівці із закликом до утвердження конституційних прав як відповіді на ухвалення "нових законів" є такий текст: *"Відтепер ми живемо в БАНДИТСЬКІЙ ДЕРЖАВІ, де НЕМА й мови про якісь ПРАВА і СВОБОДИ"* (з листівки, <http://a.disquscdn.com/uploads/mediaembed/images/1453/3599/original.jpg>, [2]). Повідомлення з мовними одиницями, написаними великими літерами, пов'язує вираз *"бандитська держава"*, що є наслідком прийняття "нових законів" і знищення будь-яких прав людини у країні. А отже, виділення окремих слів може слугувати певним ключем до іншої інтерпретації тексту.

Переважає більшість авторів виділяє перші слова повідомлення великими літерами, іноді в поєднанні з кольоровим зображенням. ЗМІ розраховують на психологічний вплив, який мають кольори, й одночасне використання місця розташування інформації, що формує тактику маніпулятивного ефекту через добір слів, які формують установку на сприйняття тексту. Наприклад, негативна оцінка, подана в реченні на початку тексту, має більший маніпулятивний потенціал при формуванні негативного ставлення до описуваної події, якщо речення виділено червоним кольором, що асоціюється з кров'ю

та вогнем: **"КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПЕРЕВОРОТ.** Сьогодні провладна більшість ухвалила з усіма можливими порушеннями закони, якими вирішила покарати громадянське суспільство за масові протести, а також нівелювати права людини в Україні" (з листівки, <http://a.disqucdn.com/uploads/mediaembed/images/1453/3599/original.jpg>, [2]).

Вдалим поєднанням у політичній кампанії стали жовтий та блакитний (жовта зірка на фоні прапору, коло зірок на блакитному тлі, тризуб у колі зірок, жовта крапля у синьому морі), синій і білий (численні публікації Демократичного альянсу), чорний і білий кольори. Найкращий варіант – це дво-чи триколірна реклама, оскільки національна символіка апелює до вже сформованої у кожного громадянина системи духовних цінностей, що віддзеркалюють єдність, рівність у суспільстві.

Білий колір, яким заповнюється простір повідомлення, відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки він полегшує роботу ока та дозволяє оцінити розмір візуального образу. Дизайнери Демократичного альянсу особливо часто вдаються до нього у своїх наліпках з яскраво-синіми та чорними вставками тексту: *"Київ, вставай!", "Вимога №1. Відставка Януковича", "Майданемо Януковича", "Територія вільна від беркутушок"* (з наліпок "Демократичного Альянсу" [1]), демонструючи, як білий простір ніби вбудовується в сам образ, робить його величним.

Для створення маніпулятивного ефекту використовують також прийом фотомонтажу – поєднання зображення з вербальним матеріалом. Важливу роль тут відіграє оцінка, закладена в зображення. Зокрема, в листівці *"Україні не потрібні царі"* авторський текст вдало поєднується із закресленим зображенням царської корони. Цікавим прикладом є цитата Т. Шевченка *"Борітеся – поборете! Вам Бог помагає!"*, яку доповнює образ письменника у спецодязі (з національною символікою – тризуб біля серця) та зброєю в руках, що асоціюється з радикальним повстанцем Євромайдану.

Щоб забезпечити привернення уваги до політичного об'єкта і його подальшу фіксацію у свідомості реципієнта з розкодуванням через знайомі асоціації, недостатньо використати відому, вдало скомпоновану модель зображення

популярних образів. Лише у випадку однакової спрямованості вербальних та невербальних засобів реклама зможе досягти потрібного ефекту. Наприклад, малюнок "Любов це..." на вкладках гумки "Love is" вдало використовується Громадським сектором Євромайдану в наліпках, зорієнтованих на нове покоління, що знає цей продукт, не лише завдяки позитивному образу його персонажів, а й – вербальному повідомленню: *"Євромайдан – це... коли вона хвилюється, але пишається тобою. Euromaidan is... when she is worried, but so proud of you"*, або *"Любов – це... коли вона знає, що відповідати на "Слава Україні"* (з ілюстрацій, [http:// euromaidanlive.net /multimedia/id/jevromajdan-ce-57353/#comment-1694824185](http://euromaidanlive.net/multimedia/id/jevromajdan-ce-57353/#comment-1694824185), [2]).

Таким чином, головною метою вербальних та невербальних засобів у маніпулятивних тактиках, застосовуваних у сучасному політичному дискурсі, є формування позитивного чи негативного сприйняття поданої інформації. Для створення ефективного політичного тексту треба зважати й на вербальну, й на невербальну структуру повідомлення та уважно стежити за тим, щоб інформація, передана невербальним шляхом, не суперечила тій, що реалізується за допомогою вербальних одиниць.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернацкая А. А. К проблеме "креолизации" текста : история и современное состояние / А. А. Бернацкая // Речевое общение: Специализированный вестник / [Под ред. А. П. Сковородникова]. – Красноярск : Краснояр. гос. ун-т, 2000. – Вып. 3 (11). – 133 с.
2. Ворошилова М. Б. Креолизированный текст : аспекты изучения. // Политическая лингвистика. – Екатеринбург : УрГПУ, 2006. – Вып. 20. – С. 180-189.
3. Дмитрук О. В. Маніпулятивні стратегії в сучасній англомовній комунікації (на матеріалі текстів друкованих на Інтернет-видань 2000-2005 років) : Автореф. дис. канд. філол. наук. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://referatu.net.ua/referats/7569/164658>.
4. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика : системный подход к изучению языка СМИ : современная английская медиаречь : учебное пособие / Т. Г. Добросклонская. – М. : Флинта, 2008. – 264 с.
5. Смирнова Т. В. Когнітивні механізми формування рекламного іміджу : Дис. канд. філол. наук / Т. В. Смирнова – К. : КНУТШ, 2003. – 198 с.

6. Сорокин Ю. А. Креолизованные тексты и их коммуникативная функция / Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия. – М. : Наука, 1990. – 268 с.

7. Чудинов А.П. Россия в метафорическом зеркале : когнитивное исследование политической метафори 1991-2000. [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.philology.ru/linguistics2/chudinov-01.htm#6220> 12.

Список джерел ілюстративного матеріалу

1. "Демократичний Альянс" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dem-alliance.org>

2. "Євромайдан LIVE" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://euromaidanlive.net>

3. "Євромайдан. Інформаційний центр революції в Україні" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://evromaidan.org.ua>

4. Бандерівець : інформаційний бюлетень. – число 4 (86) 2013 р.

5. Віче. Свіжі новини Євромайдану : нар. видання – №18, від 10 грудня 2013 р.

6. Голос Євромайдану : інформаційний бюлетень. – від 12 грудня 2013 р.

7. Громадський рух "Спільна справа" : нар. видання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.spilnasprava.com/wp/>

8. Громадянська платформа "Майдан" : нар. видання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://maidan.name>

9. Діло Майдану : щоденна газета. – № 11, від 22 грудня 2013 р.

10. Компьютерра : цифровой журнал. – № 50 (203), 2013 р.

11. Українська платформа "Собор" : нар. видання. – № 04 (63) від 27 лютого 2014 р.

12. Хроніка майдана. Воля. Гідність. Єдність. Довіра : №1, 23 січня 2014 р.

REFERENCES

1. Bernackaja A.A. K probleme "kreolizacii" teksta : istorija i sovremennoe sostojanie / A.A. Bernackaja // Rechevoe obshhenie: Specializirovannyj vestnik / [Pod red. A.P. Skovorodnikova]. – Krasnojarsk : Krasnojarsk. gos. un-t, 2000. – Vyp. 3 (11). – 133 s.

2. Voroshilova M.B. Kreolizirovannyj tekst : aspekty izuchenija. // Politicheskaja lingvistika. – Ekaterinburg : UrGPU, 2006. – Vyp. 20. – S. 180-189.

3. Dmytruk O. V. Manipuljatyvni strategii v suchasnij anglo-movnij komunikacij' (na materialij tekstiv drukovanyh na Internet-vydan 2000-2005

rokiv) [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu : <http://referatu.net.ua/referats/7569/164658>.

4. Dobrosklonskaja T.G. Medialingvistika : sistemnyj podhod k izucheniju jazyka SMI : sovremennaja anglijskaja mediarech : uchebnoe posobie / T.G. Dobrosklonskaja. – M. : Flinta, 2008. – 264 s.

5. Smyrnova T.V. Kognityvni mehanizmy formuvannja reklamnogo imidžu : Dys. kand. filolog. nauk: / Smyrnova T.V. – Kyiv : KNUTSh, 2003. – 198 s.

6. Sorokin Ju.A. Kreolizovannye teksty i ih kommunikativnaja funkcija / Ju.A. Sorokin, E.F. Tarasov // Optimizacija rechevogo vozdejstvija. – M.: Nauka, 1990. – 268 s.

7. Chudinov A.P. Rossiya v metaforicheskom zerkale: kognitivnoe issledovanie politicheskoy metafori 1991 - 2000. [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu : <http://www.philology.ru/linguistics2/chudinov-01.htm#6220> (12.12.2001).

Spysook dzherel iljustratyvnogo materialu

1. "Demokratychnyj Al'jans" [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://dem-alliance.org>

2. "Jevromajdan LIVE" [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://euromaidanlive.net>

3. "Jevromajdan. Informacijnyj centr revoljucii v Ukrai'ni" [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://evromaidan.org.ua>

4. Banderivec' : informacijnyj bjuleten'. – chyslo 4 (86) 2013 r.

5. Viche. Svizhi novyny Jevromajdanu : nar. vydannja – №18, vid 10 grudnja 2013 r.

6. Golos Euromajdanu : informacijnyj bjuleten. – vid 12 grudnja 2013 r.

7. Gromads'kyj ruh "Spil'na sprava" : nar. vydannja [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.spilnasprava.com/wp/>

8. Gromadjans'ka platforma "Majdan" : nar. vydannja [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://maidan.name>

9. Dilo Majdanu : shhodenna gazeta. – № 11, vid 22 grudnja 2013 r.

10. Komp'juterra : cyfrovoj zhurnal. – № 50 (203), 2013 r.

11. Ukrai'ns'ka platforma "Sobor" : nar. vydannja. – № 04 (63) vid 27 ljutogo 2014 r.

12. Hronika majdana. Volja. Gidnist'. Jednist'. Dovira : №1, 23 sichnja 2014 r.

Фещук О.О.

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ СЛОГАНІВ ЗОВНІШНЬОЇ РЕКЛАМИ

Анотація. У статті подаються стилістичні характеристики слоганів, що представлені в текстах зовнішньої реклами. Акцентовано увагу на функціях: активізації, меморизації, маніпуляції, впливу, вказівній, інформативній, емоційно-асоціативній та спонукальній. Засвідчено різні варіанти стилістичної модифікації слоганів у рекламному тексті.

Ключові слова: слоган, реклама, зовнішня реклама, стилістичні функції, спонукання, експресія, інформативність, вплив, маніпуляція.

Інформація про автора: Фещук Оксана Олегівна – бакалавр філології; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Feschuk O.O.

STYLISTIC FUNCTIONS OF THE OUTDOOR ADVERTISING SLOGANS

Abstract. The article investigates the peculiarities of the outdoor advertising that is considered to be the most effective way of sharing information in the marketing activities. The nature of the slogan as a part of the advertising text as well as the linguistic and ideological unifying factor of the whole campaign is determined. According to the theoretical and factual material the stylistic tasks of the slogans in the outdoor advertising texts are defined. The attention is focused on the functions of activation, memorization, manipulation, influence, also including demonstrative, informative, emotional-and-associative and motivational functions. The basic methods of realization (formal: exclamation, rhyme, occasionalisms, set-phrases, adversative and causative-consecutive structures etc.; semantic: different kinds of the appeals to the certain categories or concepts) are clarified for each of the appointed functions. Also the article points out the possibility of the verbal and non-verbal influence of the slogans on the recipient by the appropriate means. By specific examples the variants of the stylistic realization of the slogan in the advertising text are analyzed.

Key words: slogan, advertising, outdoor advertising, stylistic functions, activation, motivation, expression, informativity, influence, manipulation.

Information about author: Feschuk Oksana Olegivna – bachelor of philology; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.

Фещук О.О.

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ СЛОГАНОВ НАРУЖНОЙ РЕКЛАМЫ

Аннотация. В статье проанализированы стилистические функции слоганов в составе текстов наружной рекламы. Акцентируется внимание на функциях: активизации, меморизации, манипуляции, влияния, указательной, информативной, эмоционально-ассоциативной и побудительной. Рассмотрены различные модификации и варианты стилистической реализации слоганов в рекламном тексте.

Ключевые слова: слоган, реклама, наружная реклама, стилистические функции, побуждение, экспрессия, информативность, влияние, манипуляция.

Информация об авторе: Фещук Оксана Олеговна – бакалавр филологии; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

Зовнішня реклама вважається найбільш ефективною та результативною у сфері маркетингу, оскільки може бути водночас лаконічною, конкретною, яскравою та видовищною. Первинна мета реклами загалом — інформувати; проте, говорячи про зовнішню рекламу, ми визначаємо її функції як атрактивні. Даний вид вуличного контенту працює перш за все для привертання уваги, здійснення впливу на реципієнта, створення відповідного емоційно-асоціативного поля навколо представленого продукту.

Як відомо, зовнішня реклама — це вид реклами, розміщеної на вулицях (щити, білборди, вивіски та ін.), на фасадах будинків, будівлях фірми-рекламодавця (напр., вітрина), а також на наземному транспорті [7].

Наше дослідження зосереджене на функціях слоганів у зовнішній рекламі, що вербально й невербально впливають на реципієнта. Виконуючи роль базового смислового центра

рекламного тексту, слоган у даному випадку має надзвичайно важливе значення для споживача.

Таким чином, формулюється *мета* даної статті як аналіз процесів реалізації стилістичних функцій слоганів зовнішньої реклами. За *об'єкт* розгляду прийнято характерні, частотні слогани україномовної зовнішньої реклами міста Києва. *Предмет* — стилістичні параметри й особливості функціонування слоганів, способи передачі ідей, емоцій, вражень завдяки використанню експресивних стилістичних прийомів, фігур, конструкцій та ін.

Вважається, що слоган є специфічним елементом як окремого рекламного блоку, так і рекламної кампанії в цілому. "Це основна ударна фраза медійного тексту, що містить рекламну пропозицію. Ключові ознаки слогана: стислість та лаконічність" [10]. Безумовно, слоган — не лише короткий влучний вислів, оформлений експресивними засобами мови, за традиційним уявленням. Він є смисловим центром повідомлення, вміщує сконцентрований образ продукції, товару або послуги, представлених у рекламі, узагальнює ідею, передану суспільною свідомістю. Не менш важливою в даному аспекті є вербалізація слогана, його словесне оформлення, що сприяє відповідному сприйняттю інформації реципієнтом та реакції на неї.

А отже, з урахуванням екстралінгвістичних чинників, найповніше розуміння рекламного тексту в реципієнта відбудеться тільки за умови наявності вербального компонента. Вдалі словесні звороти, промовисті фрази, метафори, гумор та іронія — інша, лінгвальна, сторона зовнішньої реклами, особливо важлива для її маркетингового успіху. Слоган, відповідно, — це мовний центр кампанії, потужний ідейний, об'єднавчий та інтерформатний компонент.

Як у сфері маркетингу, так і в галузі лінгвістики існує багато визначень слогана (маркетологів М. Корж, О. Телетова, І. Морозової та ін.; лінгвістів Т. Романової, Н. Коваленко, А. Шокіної та ін.). На нашу думку, найкращу лінгвістичну дефініцію подає Є. Коваленко: "слоган — це постійно відтворюваний продукт мовлення, що дозволяє використовувати

його для створення у свідомості споживача (залежно від мети рекламного оголошення) певної теми або ідеї" [2].

А. Пономарьова робить акцент на значеннєвому складнику слогана; тобто, семантично місткій фразі, що відображає основну ідею маркетингової стратегії та є невід'ємною константою бренда [5]. Бачимо, що навіть маркетологи (зацікавлені більше в дослідженні комерційного успіху слогана, аніж у питанні естетики словесного вираження) акцентують увагу на мовній стороні інформації як важливої частини слогана.

Цікавим є підхід дослідників С. Блавацького та О. Кучерової, які пропонують розглядати слоган як специфічний об'єкт рекламної діяльності та власне мовленнєву одиницю: "Слоган — 1) лаконічний, чіткий та легкий для вимови вислів у рекламі, логічними складниками якого є дані про товар, торговельну марку, послуги та місце продажу; 2) одноманітний, затертий, шаблонний мовний зворот, банальне словесне кліше, штамп, галаслива фраза у пропагандистських гаслах" [1]. На нашу думку, слогану можна приписати характеристики інформативності, впливовості, діалогічності й водночас шаблонності, масовості, клішованості.

Дослідниця Т. Романова стверджує, що слоган підводить підсумок усьому, про що йдеться в рекламному тексті, та є ланкою між багатьма окремими повідомленнями, що входять у спільну кампанію і мають різні формати (теле- і радіореклама, реклама на сторінках преси та ін.) [8]. У даному випадку мета слогана – інтеграція в рамках рекламного дискурсу, констатація фірмового стилю, а також утвердження незмінності концепції продукту. Дослідниця додає: слоган створює ефект впізнавання марки чи бренда. Він зберігає для цілої кампанії єдність оформлення — вербального та візуального.

Функції слоганів у зовнішній рекламі реалізуються за допомогою низки мовно-стилістичних засобів, що було помічено багатьма дослідниками (І. Морозова, В. Зірка, Н. Строкуля). Аналізуючи дані засоби, ми робимо висновок про те, що їх варто поділити на дві групи: формальні (окличність, римування, авторські неологізми, стійкі сполуки слів,

протиставні та причиново-наслідкові конструкції та ін.) та семантичні — апеляції до певних концептів чи понять.

Іншим цікавим аспектом реалізації стилістичних функцій слоганів є різноманітні структурні трансформації шрифту в рекламному тексті (колір, розмір, нахил, розміщення, освітлення, тінь тощо). Відразу відзначимо, що подібні варіації виконують так звану вказівну функцію і характеризують реакцію споживача з боку екстралінгвістичного впливу.

Н. Кутуза на прикладі політичних слоганів виділяє такі функціональні властивості рекламної фрази: вплив на свідомість і підсвідомість, здатність утворення стійких асоціацій з певною особою чи явищем дійсності, сильний вплив на пам'ять внаслідок послідовного повтору у ЗМІ різних форматів та використання актуальних для суспільства концептів (екологія, навчання, патріотизм та ін.) [3].

На думку Н. Строкулі, метою слогана є спонукання аудиторії до дії чи певної поведінки за допомогою маніпулятивних стратегій [9].

І. Морозова визначає основну функцію слогана дещо в іншому аспекті: "служувати ланкою між багатьма повідомленнями, які входять до рекламної кампанії" [4]. Наведена теза приводить до думки про слоган як наскрізне явище реклами різних форматів, певне стилістичне обрамлення, покликане забезпечувати єдність кампанії в ідейному та структурному планах. "Він представляє споживачу правильний висновок, який варто зробити", — додає І. Морозова, маючи на увазі функцію впливу, що є домінантною у стилі масової інформації загалом та в рекламі, зокрема.

Слід уточнити, що в теорії медіалінгвістики маніпуляція — один із видів впливу [6]. Не завжди варто оцінювати рекламний вплив у негативному ключі як нав'язування думки, враження, стереотипу. Адже існують і максимально інформативні медіатексти, покликані лише донести відомості про продукт до споживача. Людська свідомість, так чи інакше, інтерпретує рекламні факти, переосмислює їх, формулює висновки. Тому в даному дослідженні ми говоримо про дві основні функції слогана: впливу та маніпуляції.

Таким чином, аналізуючи різні підходи до рекламного слогану, визначаємо такі його функції:

- активізацій;
- спонукальну;
- емоційно-асоціативну;
- меморизацій;
- інформативну;
- впливу;
- маніпулятивну;
- вказівну (пов'язана з екстралінгвістичними

характеристиками — колір, шрифт, освітлення та ін.).

Активізаційна функція пов'язана з посиленням уваги реципієнта до пропонованого продукту, послуги чи компанії. Привернення уваги може відбуватися за допомогою прийому трансформації крилатого вислову (*Dream Town. Наша техніка гріє не тільки душу; Цитрус. Не все золото, що* [логотип Apple з цифрою 6] — О. Ф.), гри слів (*Norge. З чистих вод від чистого серця*); а також традиційним шляхом апелювання до концептів, відомих та цікавих для більшості жителів міста (*Mafia. Сімейні цінності; ЖК Молодіжна ініціатива. Жіноча мрія!; Мобілочка. Весна близька, ціна низька!*). Ще один надзвичайно поширений засіб реалізації активізаційної функції — займенникова апеляція до потенційного покупця (*Чудо. Як любиш ти; Корона. Зізнайся, тобі подобається леопардове; Даринок. Твої нові враження!*). Звертання, імперативні форми дієслів, окличність, яскрава експресія мимоволі впливають на підсвідомість, підштовхують споживача ознайомитися з рекламним текстом.

Схожою, але дещо іншою є **спонукальна функція**, в аспекті якої слоган працює насамперед для мобілізації людини до дії чи реакції. Реалізується дана функція за допомогою умовної наказової інтонації, імперативних форм дієслів, окличних форм речень: *Aero. Відчуй, як тануть бульбашки!; Polska. Приїдь і знайди свою казку; Растішка. Пий, грай та збирай!; Mafia-караоке. Випий, скільки зможеш!* Характерною для цієї функції є семантика спровокованого виклику, підбурювання, заохочування "відчути", "спробувати", "жити", "бути першим" та ін.

Емоційно-асоціативна функція чи не найкраще виявляє інтерформатну природу слогана як явища. Завдання слогана в даному разі — формувати спільний образ товару чи компанії, заснований на емоціях, почуттях, асоціаціях, оцінках, розумінні як такого, що супроводжує рекламну фразу в різних медіаформатах (телебачення, преса, радіо та ін.). Часто слогани з переважанням емоційно-асоціативної функції стають самостійним фактом мовлення, виходять за рамки штучно створеної для них комунікативної рекламної ситуації: *Snickers. Не гальмуєй — снікерсуй!; Корона. Смак бажання; Чумак. З лану до столу; Max Factor. Професіонали рекомендують.* Такі слогани широко функціонують у масовій мовній свідомості, а отже, представляють новітній пласт фразеологічної лексики й потребують окремого дослідження.

Функція меморизації — це забезпечення запам'ятовування рекламного повідомлення споживачем. Найцікавіший та найпоширеніший засіб реалізації даної функції — римування: *Felix. На вигляд смачно, на смак муркотячно!; Nescafe. Новинка! Розкішна пінка!; Whiskas. Кожна киця знає — смачніше не буває; ЖК Світлиця. В'їжджай у своє — купи, поки є!* Сюди можуть включатися стилістичні прийоми іронії, гумору, а також навмисний лаконізм і спрощеність формулювання: *Рогань. Добре!; Оскар. Давай в кіно; Kia See'd. Шукаєш стиль?*

Інформативна функція полягає у виділенні слоганом переваг рекламованого явища (*Біокон. Ідеальна шкіра у будь-якому віці; O'stin. Стильний одяг для вільних людей; Garnier. Революція серед антиперспірантів*), інколи — в непрямому натяці на певні формальні характеристики продукту (*Quiet. Не дзижчить! Дуже тихий вентилятор; ЖК ArchHouse. Розкіш жити в центрі*).

Функція впливу, як уже було зазначено, — досить широке поняття. На нашу думку, слоган, впливаючи на свідомість окремої людини, викликає власну, неповторну рефлексію — вплив відбувається єдиний раз для єдиного реципієнта. Інший споживач може реагувати на ті самі слова по-іншому. Засоби, якими досягається вплив слогана на аудиторію, включають коло різноманітних стильових прийомів; найчастіше це

.....

метафоризація, підтекст, апеляція до концептів надійності, різноманіття, часових та просторових характеристик та ін.: *Чумак. Пийте фрукти!; Nivea. Гарний настрій твого тіла; Lenovo. Моя хвиля успіху; Hyundai. Маємо децю для кожного; ЖК Європейське місто. Ми довели свою стабільність!; Фрузі. Фруктове їдло супергероїв.* Зв'язок із тим чи іншим абстрактним чи конкретним явищем дійсності у складі слогана працює як навіювання, мотивує споживача, пропонує йому певний висновок про рекламований товар чи марку; але жодним чином не на'язує певної асоціації.

Натомість, коли ми говоримо про нав'язування рефлексії та контроль споживацького вибору, активується **маніпулятивна функція** слогана, яка полягає у використанні таких ярликових лексем, що маніпулюють свідомістю споживача та покликані спонукати до рішучих дій у виборі товару, послуги чи компанії серед інших. Поширеною та надзвичайно актуальною в зовнішній рекламі є апеляція до лідерства, уявлень про перше, краще, неповторне: *Журнал "Здоров'я". Більше життя!; Мобілочка. Мережа низьких цін № 1; Nescafe. Перше правило кави — пінка!*

При цьому представлення в позитивному ключі торгової марки не є обов'язковою умовою. Апеляція щодо цінностей реципієнта може відбуватися безпосередньо: *Славутич. Пиво найкращих друзів; Eva. Твоя найкраща подруга; Парк Київська Русь. Щовихідних — кращий сімейний відпочинок.* Схожий прийом — звернення до понять нового, модерного, надзвичайного: *Альфа Банк. Банк нових можливостей; Даринок. Твої нові враження!; Itwist. Сендвіч нового покоління.*

Маркування — окремий стилістичний прийом, що передбачає представлення рекламowanego об'єкта як перевіреного атрибута надійності, підтвердженого професіоналами та загальноновизнаного взірця якості в даній сфері та ін. Наприклад: *Растишка. Формула здорового росту; Шаланда. Справжня ікра.* Все це уможливорює маніпулювання вибором споживача за допомогою формування особистісної думки про продукт або марку. Слоган не тільки пропонує

висновок, але й нав'язує його експліцитно (формальними засобами мови) або імпліцитно (через підтекст).

Таким чином, у запропонованій статті ми ставили завданням узагальнити стилістичні уявлення про функціональний потенціал слогана в зовнішній рекламі. На нашу думку, слоган у зовнішній рекламі міста Києва функціонує широко, яскраво, варіативно, збагачуючи реальні можливості масової комунікації в суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блавацький С. Газетні слогани : компаративний дискурс-аналіз (на прикладі британської та української якісної преси) / С. Блавацький, О. Кучерова // Вісник Харківської державної академії культури. — 2010. — Вип. 31. — С. 122-130.
2. Коваленко Є. Структурна організація рекламного тексту в аспекті його лінгвістичного аналізу / Є. Коваленко // Лінгвістичні студії : Збірник наукових праць. Випуск № 18. — Донецьк, 2009. — С. 173-178.
3. Кутуза Н. Слоган як центральний сугестоген політичної кампанії / Н. Кутуза // Вчені записки Таврійського нац. ун-ту ім. В. Вернадського. Серія "Філологія. Соціальні комунікації". — Сімферополь, 2011. — Том 24 (63). — С. 300-305.
4. Морозова И. Слагая слоганы / И. Морозова. — М. : РИП-холдинг, 2001. — 100 с.
5. Пономарева А. Слоган в системе маркетинговых коммуникаций : словарь, исследование, технологии : научное издание / А. Пономарева. — Ростов-на-Дону : ООО "Мини Тайм", 2006. — 700 с.
6. Присяжнюк М. Прийоми маніпулювання свідомістю людей через засоби масової інформації / М. Присяжнюк // Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони : науковий журнал. — Київ, 2008. — С. 73-77.
7. Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 № 270/96-ВР (зі змінами від 05.06.2014 № 1322-VII) / Верховна Рада України. — Офіційне видання. — К. : Парлам. вид-во, 2014. — ст. 1. — 20 с.
8. Романова Т. Современная слоганистика : учебное пособие / Т. Романова. — Самара : Издательский дом "Бахрах-М", 2013. — 192 с.
9. Строкуля Н. Лінгвістичний вплив політичних рекламних слоганів / Н. Строкуля // Прикладна лінгвістика 2012 : проблеми та рішення. VIII всеукраїнська науково-методична конференція студентів і молодих науковців. — С. 58-60.

10. Шевченко Л.І. Медіалінгвістика : словник термінів і понять / Л. Шевченко, Д. Дергач, Д. Сизонов / за ред. Л. Шевченко. — К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2013. — 240 с.

REFERENCES

1. Blavatskyi S. Hazetni slohany : komparatyvnyi dyskurs-analiz (na prykladi brytanskoi ta ukrainskoi yakisnoi presy) / S. Blavatskyi, O. Kucherova // Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury. — 2010. — Vyp. 31. — S. 122-130.
2. Kovalenko Ye. Strukturna orhanizatsiia reklamnoho tekstu v aspekti yoho linhvistychnoho analizu / Ye. Kovalenko // Linhvistychni studii : Zbirnyk naukovykh prats. Vypusk № 18. — Donetsk, 2009. — S. 173-178.
3. Kutuza N. Slohan yak tsentralnyi suhestohen politychnoi kampanii / N. Kutuza // Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho univesytetu im. V. Vernadskoho. Seriia "Filolohiia. Sotsialni komunikatsii". — Simferopol, 2011. — Tom 24 (63). — S. 300-305.
4. Morozova I. Slahaia slohany / I. Morozova. — M. : RIP-kholdynh, 2001. — 100 s.
5. Ponomareva A. Slohan v systeme marketynhovykh kommunykatsyi: slovar, issledovaniie, tekhnolohyy : nauchnoe yzdaniie / A. Ponomareva. — Rostov-na-Donu : OOO "Myny Taim", 2006. — 700 s.
6. Prysiazhniuk M. Pryiomy manipuliuvannia svidomistiu liudei cherez zasoby masovoi informatsii / M. Prysiazhniuk // Suchasni informatsiini tekhnolohii u sferi bezpeky ta oborony : naukovyi zhurnal. — Kyiv, 2008. — S. 73-77.
7. Pro reklamu : Zakon Ukrainy vid 03.07.1996 № 270/96-VR (zi zminamy vid 05.06.2014 № 1322-VII) / Verkhovna Rada Ukrainy. — Ofitsiine vydannia. — K. : Parlamentske vydavnytstvo, 2014. — st. 1. — 20 s.
8. Romanova T. Sovremennaia slohanystyka: uchebnoe posobiye / T. Romanova. — Samara : Yzdatelskyi dom "Bakhrakh-M", 2013. — 192 s.
9. Strokulia N. Linhvistychnyi vplyv politychnykh reklamnykh slohaniv / N. Strokulia // Prykladna linhvistyka 2012: problemy ta rishennia. VIII vseukrainska naukovo-metodychna konferentsiia studentiv i molodykh naukovtsiv. — S. 58-60.
10. Shevchenko L. Medialinhvistyka : slovnyk terminiv i poniat / L. Shevchenko, D. Derhach, D. Syzonov / za red. L. Shevchenko. — K. : Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr "Kyivskiy universytet", 2013. — 240 s.

**АВТОРСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ
ПАРАДИГМ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ**

УДК 81'366:81'373=124'06

Шпинта Г.М.

**ЛІНГВІСТИЧНИЙ СТАТУС АФІКСОЇДІВ У
ЛАТИНОМОВНІЙ ЗООЛОГІЧНІЙ НОМЕНКЛАТУРІ**

Анотація. У статті проаналізовано латиномовні назви комах із афіксоїдним компонентом. Здійснено цілісне дослідження морфологічної специфіки афіксоїдів у латиномовній зоологічній номенклатурі, проаналізовано їх лінгвістичний статус.

Ключові слова: складні слова (композиції), афіксоїд, афікс, класичні мови, зоологічна номенклатура.

Інформація про автора: Шпинта Галина Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри латинської мови; Національний медичний університет імені О.О. Богомольця.

Shpynta G.M.

**LINGUISTIC STATUS OF AFFIXOID-ELEMENTS IN THE
LATIN ZOOLOGICAL NOMENCLATURE**

Abstract. This article analyses Latin-language names of insects according to the morphological peculiarities of words with affixoid-component. The morphological specificity of affixoids' usage in the Latin zoological nomenclature is researched. The author examines different scientific ideas, connecting with the problem of linguistic status of affixoid-morphemes. It is important, that there is no unique point of view on the affixoids in the Latin nomenclature. These affixoid-morphemes aren't recognized as a separate group of morphemes, while in some cases affixoid-morphemes save their shape (form) and the original meaning of morphemes derivatives (e.g. pseud-, -ger, -fer, -morpha, -formis), sometimes – do not store any morphological origin of morpheme derivatives (-ceps, -fica) and any original meaning (-oides, -cola, -ago). The author considers affixoids not as a separate group of morphemes, because they are the same in morphological meaning with composite-words and suffixal words.

Linguistic analysis of affixoids in the Latin nomenclature affirms dual character of these morphological components.

Key words: compound words (composites), affixoid, affix, compounding, classical languages, zoological nomenclature.

Information about author: Shpynta Halyna Mykhailivna – PhD, associate professor of the Latin language's department; National O.O. Bohomolets medical university.

Шпинта Г.М.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ СТАТУС АФФИКСОИДОВ В ЛАТИНОЯЗЫЧНОЙ ЗООЛОГИЧЕСКОЙ НОМЕНКЛАТУРЕ

Аннотация. В статье проанализированы латиноязычные названия насекомых с аффиксоидным компонентом. Комплексно исследовано морфологическую специфику аффиксоидов в латиноязычной зоологической номенклатуре, проанализировано лингвистический статус аффиксоидов.

Ключевые слова: сложные слова (компози́ты), аффиксоид, аффикс, классические языки, зоологическая номенклатура.

Информация об авторе: Шпинта Галина Михайловна – кандидат филологических наук, доцент кафедры латинского языка; Национальный медицинский университет имени А.А. Богомольца.

Словотвір, за поширеною у філології думкою, є "рушійним двигуном мови" [3], відповідно, дослідження словотвору має "важливе значення не тільки для характеристики словотворчого механізму, а й для з'ясування окремих проблем пізнавальної діяльності людини" [4, с. 8].

Словотвірна структура й семантика складних слів, особливості афіксального словотвору тощо є предметом наукових студій Н. Клименко [10], І. Ковалика [12] та ін. Проблеми морфемного складу та структури термінологічної лексики української мови висвітлено в дослідженнях В. Грещука [4], Т. Панько [16], Л. Симоненко [18] та ін. Натомість аналіз морфологічних особливостей іменників, дієслів у давньогрецькій мові представлено у працях Л. Звонської [6; 7]), специфіка прийменникових конструкцій у класичних мовах – М. Сенева [17], особливості іменного

словотворення в латинській лексиці (зокрема, в термінології) – В. Новодранової [15].

Наше дослідження присвячено аналізу проблем морфологічного статусу афіксоїдів в зоологічній номенклатурі. Об'єктом наукового дослідження є офіційні міжнародні латиномовні назви комах, предметом – морфолого-словотвірні особливості латиномовних ентонімів. **Актуальність** статті полягає в обґрунтуванні дуалістичного статусу афіксоїда в латиномовній номенклатурі.

У сучасній мовознавчій літературі відомими є кілька визначень поняття **афіксоїд**. Зокрема, під афіксоїдом розуміють "проміжну афіксоподібну морфему, яка є частиною складного або складноскороченого слова, здебільшого співвідносного з основою чи коренем, що повторюється з тим самим значенням у багатьох словах, наближаючись за словотвірними функціями до афіксів" [9, с. 62]; також афіксоїдами називають слова іншомовного (латинського чи грецького) походження, які номінуються як **терміноелементи** [2; 13; 14; 21].

Очевидно, йдеться про множинність поглядів учених щодо визначення лінгвістичної природи та статусу афіксоїдів, які розглядаються афіксальними морфемами, в інших випадках – кореневими і навіть проміжними або перехідними морфемами (зокрема, останній погляд детально представлено у працях С. Климович, Н. Клименко [9, с. 67], Л. Костенко [13] та ін.). Зауважимо, на термінологічному рівні поняття **афіксоїд** і **терміноелемент** розмежовують для уникнення омонімії та полісемії [13, с. 143; 14, с. 8], хоча функціонально вони є тотожними. Поняття **(на)півсуфікс**, **співелемент** і **суфіксоїд** традиційно вважаються синонімами [12, с. 22], хоча в окремих наукових працях наголошується на відсутності першого (**(на)півсуфікс**, **співелемент**) в термінології [1, с. 37]. Отже, аналіз визначальних наукових поглядів свідчить про не розв'язане досі питання лінгвістичного статусу афіксоїдів, а відтак і не вирішену проблему операційного термінологічного апарату.

На окрему увагу заслуговує праця С. Климович [8], у якій представлено два підходи щодо питання морфологічного статусу афіксоїдів: з одного боку, це "кореневі морфеми, які

виявляють продуктивність (частотність, серійність)", з іншого – "кореневі морфеми, що змінили свою природу і зазнали семантичної мутації)". Вирішення означеної проблеми дослідниця вбачає у встановленні межі, "яка б дозволила відділити кореневу морфему від афіксоїда, тобто показати, в який момент і якою мірою відбувається перехід кількості в якість" [8]. Ідентифікація лінгвістичного статусу афіксоїдів, на думку С. Климович, має ґрунтуватися на семантичній, функціональній, формальній та кількісній характеристиках [8].

Особливої актуальності зазначена проблема набуває в ентомологічній номенклатурі, де представлено невелику групу морфем (приблизно 10,5%), які прирівнюються за ознаками до афіксоїдів. Найчастотнішими прикладами суфіксальних морфем такого типу (**суфіксоїдів** 3,1%) є лат. **-ger, -fer** (від *gerere; ferre* "нести" [19, с. 124]), **-ceps** (від лат. *caput, itis* п "голова", за аналогією до: *biceps* [*bis + caput, itis* п] "двоголовий" [5]), які здебільшого вживаються в ентомонімах для відображення особливостей будови та забарвлення об'єктів: *Dentigera* (від лат. *dens, dentis* м "зуб"), що перекладається як "зубоносна", *setigera* (від лат. "щетинистий"), *squamiger* (від лат. "покритий лускою", "лускатий"), *flocciferus* (від лат. *floccus, i* м "пушинка", "пучок") – "пучконосна", *piliferus* (від лат. *pilus, i* м "волос") – "волосоносна", *globiceps* (ід лат.: *globus, i* м "шар") – "шароголова", *breviceps* (від лат.: *brevis, e* "короткий") – "короткоголовий" тощо.

До цієї ж групи належить і морфема **-cola** (від лат. *colo, colui, coltum, ere* "мешкати, жити"), яка в номенклатурі вказує на біотоп, локалізацію комах. Наприклад, видові назви комах – *petricola* (від грец. *πέτρος ὁ* "скеля", "камінь") – "той, що живе серед скель", "скельовий", *cupricola* (від грец. *Κύπρος ἡ* "о. Кіпр", тому – "мешканець о. Кіпр") тощо.

Також до цієї групи належать морфеми **-(o)ides** (від *εἶδος τό* "вид, образ, подібність"), **-morpha** (від грец. *μορφή ἡ* "вид, форма") та **-formis** (від лат. *forma, ae f* "вид, вигляд"), які слугують для відображення подібності, спорідненості між таксонами одного або різного рангів. Наприклад, видові назви *A. nanaeformis* (а. карликовидна), *A. colletiformis* (а. колетовидна)

утворені від інших таксономічних назв – *A. nana* (а. карликова), *Colletes* (колетти) та ін.

Крім того, назви нічних метеликів іноді (12 ЛО) містять морфему **-ago** (від лат. *ago, egi, actum, ere* "вести"), яка не зберігає власне первинного значення і використовується в ентономімах для підкреслення, підсилення ознаки (якості) комахи. Наприклад, видові назви *Conisania luteago* (совка насіннева жовта), *Xanthia aurago* (с. золотиста), *Xanthia gilvago* (с. брудно-жовта), *Mycteroplus puniceago* (с. гранатникова), *Jodia croceago* (с. шафранова) та ін. утворені, відповідно, від лат.: *luteus, a, um* "золотисто-жовтий"; *aurum, i n* "золото, золотистий колір"; *puniceus, a, um* "пурпуровий" (*Punica arbor* – "гранатове дерево"); грец. *κρόκεος* 2 "шафрановий". Підставою для номінації видів є відповідне забарвлення (різні відтінки жовтого) передніх крил метелика [11, с. 198-199, 205, рис. 266, 280, 283, 298, 443].

В поодиноких випадках вживаються лат. суфіксодні морфеми – **-fuga** (від *fugio, fugi, fugiturus, ere* "бігти"), **-peta** (від *peto, ivi (ii), itum, ere* "прагнути"), **-fica** (від *facio, feci, factum, ere* "робити"). Наприклад, це стосується видових назв *Cucullia lucifuga*, *Rhyacia lucipeta*, перші компоненти яких утворено від лат. *lux, lucis* f ("світло"), а їх словниковими перекладами є, відповідно, "втікаючий від світла", "той, хто прямує до світла" [5].

На особливу увагу заслуговує і прикметникова морфема **pseud-** (від грец. *ψευδής* 2 "помилковий, хибний") (репрезентовано у 8 ЛО), яка за функцією та місцем у номенклатурі подібна до префіксоїда і використовується для передачі міжтаксономічної спорідненості об'єктів. Наприклад, родова назва совки *Pseudohadena* утворена від родової назви *Hadena*.

Отже, лінгвістичний аналіз афіксоїдів у номенклатурі засвідчив функціональну двоїсть останніх, яка полягає в тому, що афіксоїдні морфеми в одних випадках, зберігають форму та первинне значення твірних морфем (*pseud-, -ger, -fer, -morpha, -formis*), в інших – не зберігають ні морфологічної форми твірних морфем (*-ceps, -fica*), ні їх первинного змістового навантаження (*-oides, -cola, -ago*). Відтак, вважаємо, що афіксоїди не слід розглядати як окрему групу морфем, оскільки вони морфологічно

та за смисловим навантаженням відповідають структурі переважно складних слів (коли форма і зміст зберігаються), а інколи – афіксальним, зокрема суфіксальним утворенням (форма або зміст не відповідають твірному етимону).

Отримані результати свідчать про особливу перспективність подальших наукових пошуків, присвячених з'ясуванню морфологічного статусу афіксоїдів в різних терміносистемах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бартков Б. И. Квантитативное исследование статуса ряда аффиксальных словообразовательных формантов современного английского языка / Б.И. Бартков, С.Ф. Богдан, Р.Д. Елисеєва, Е.В. Колтунова, А.Г. Мирончик. // Особенности аффиксального словообразования в терміносистемах и норме. – 1979. – С. 3-42.
2. Васильева Н.В. К семантическому и функциональному описанию греко-латинских терминоэлементов в лингвистической терминологии / Н.В. Васильева // Вопросы языкознания. – 1983. – № 3. – С. 71-79.
3. Вихованець І.Р. Таїна слова / І.Р. Вихованець. – К. : Рад. шк., 1990. – 284 с.
4. Грещук В. Нариси з основоцентричної дериватології: монографія / Грещук Василь, Бачкур Роман, Джочка Ірина, Пославська Наталя. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2007. – 348 с.
5. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. Изд. 3, исправл./ И.Х. Дворецкий. – М. : Русский язык, 2002. – 846 с.
6. Звонська-Денисюк Л.Л. Внутрішня структура давньогрецької мови. Особливості функціональної морфології системи дієслова : [монографія] / Звонська-Денисюк Леся Леонідівна. – К. : УРЕ, 1999. – 73 с.
7. Звонська-Денисюк Л.Л. Внутрішня структура давньогрецької мови : Особливості функціонального синтаксису системи дієслова : [монографія] / Звонська-Денисюк Леся Леонідівна. – К. : УРЕ, 1999. – 82 с.
8. Климович С. Препозитивні елементи іншомовного походження: критерії визначення їх статусу / С. Климович. [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http:// sitebeta.ksu.ks.ua](http://sitebeta.ksu.ks.ua)
9. Клименко Н.Ф. Основы морфеміки сучасної української мови : Навч. посібник для студентів філол. факультетів університетів та педінститутів./ Н.Ф. Клименко. – К.: ІЗМН, 1998. – 182 с.
10. Клименко Н.Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові / Н.Ф. Клименко. – К. : "Наукова думка", 1984. – 251 с.
11. Ключко З.Ф. Совки України / З.Ф. Ключко. – К. : Вид-во Раєвського, 2006. – 248 с.

12. Ковалик І. Вчення про словотвір. Вип. 2-ий. / І. Ковалик. – Львів : Вид-во льв.-го ун.-ту, 1961. – 82 с.

13. Костенко Л.М. Культура наукового дослідження. Термінознавство /Л.М. Костенко. – Мелітополь, 2007. – 283 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://lib.icc.melitopol.net>

14. Никітіна Ф.О. Семантичні та словотворчі проблеми сучасної термінології : навчальний посібник / Ф.О. Никітіна. – К. : Вища шк., 1978. – 31 с.

15. Новодранова В.Ф. Именное словообразование в латинском языке и его отражение в терминологии. *Laterculi vocum Latinarum et terminogum* : [монографія] / Новодранова Валентина Федоровна. – М. : Языки славянских культур, 2008. – 328 с.

16. Панько Т.І. Лексико-семантичні особливості терміносистем / Т.І. Панько // Склад і структура термінологічної лексики української мови. – К. : Наук. думка, 1984. – С. 86-93.

17. Сенів М.Г. Прийменник у класичних мовах : посібник / М.Г. Сенів. – Донецьк : ТОВ "Юго-Восток, Лтд", 2005. – 272 с.

18. Симоненко Л.О. Склад і структура термінологічної лексики української мови / Л.О. Симоненко. – К. : Наук. думка, 1984. – 194 с.

19. Соболевский С.И. Грамматика латинского языка. Ч. 1 (теоретическая) Морфология и синтаксис. / С.И. Соболевский. – М. : Лист Нью, 2003. – 432 с.

20. Соколов В.Е. Млекопитающие : справочник (Фауна мира) / В.Е. Соколов. – М. : Агропромиздат, 1990. – 256 с.

21. Суперанская А.В. Общая терминология : Вопросы теории / А.В. Суперанская, Н.В. Подольская, Н.В. Васильева. – М. : Наука, 1989. – 246 с.

REFERENCES

1. Bartkov B.Y. Kvantitativnoe issledovanye statusa ryada affiksalnykh slovoobrazovatelnykh formantov sovremennogo anhlijskoho yazyka / B.Y. Bartkov, S.F. Bogdan, R.D. Elyseeva, E.V. Koltunova, A.H. Mironchik // Osobennosti affiksalnogo slovoobrazovaniya v terminosistemakh i norme. – 1979. – S. 3-42.

2. Vasilyeva N.V. K semanticheskomu i funktsional'nomu opisaniyu greko-latinskikh terminoelementov v lingvisticheskoy terminologii / N.V. Vasil'eva // Voprosy yazykoznavaniya. – 1983. – № 3. – S. 71-79.

3. Vykhovanets I.R. Tayina slova / I.R. Vykhovanets. – K. : Rad. shk., 1990. – 284 s.

4. Greshchuk V. Narysy z osnovotsentrychnoyi deryvatolohiyi: monohrafiya / Greshchuk Vasyl, Bachkur Roman, Dzhochka Iryna, Poslavs'ka Natalya. – Ivano-Frankivs'k : Misto NV, 2007. – 348 s.
5. Dvoret'skiy I.Kh. Latinsko-russkiy slovar. Izd. 3, ispravl./ I.Kh. Dvoret'skiy. – M. : Russkiy yazyk, 2002. – 846 s.
6. Zvonska-Denysyuk L.L. Vnutrishnya struktura davn'ohretskoyi movy. Osoblyvosti funktsionalnoyi morfolohiyi systemy diyeslova : [monohrafiya] / Zvonska-Denysyuk Lesya Leonidivna. – K. : URE, 1999. – 73 s.
7. Zvonska-Denysyuk L.L. Vnutrishnya struktura davn'ohretskoyi movy : Osoblyvosti funktsionalnoho syntaksysu systemy diyeslova : [monohrafiya] / Zvonska-Denysyuk Lesya Leonidivna. – K. : URE, 1999. – 82 s.
8. Klymovych S. Prepozytyvni elementy inshomovnoho pokhodzhennya: kryteriyi vyznachennya yikh statusu / S. Klymovych. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu : [http:// sitebeta.ksu.ks.ua](http://sitebeta.ksu.ks.ua)
9. Klymenko N.F. Osnovy morfemiky suchasnoyi ukrayinskoyi movy : Navch. posibnyk dlya studentiv filol. fakultetiv universytetiv ta pedinstytutiv / N.F. Klymenko. – K. : IZMN, 1998. – 182 s.
10. Klymenko N.F. Slovtvorchyna struktura i semantyka skladnykh sliv u suchasniy ukrayins'kiy movi./ N.F. Klymenko. – K. : "Naukova dumka", 1984. – 251 s.
11. Klyuchko Z.F. Sovky Ukrayiny / Z.F. Klyuchko. – K. : Vyd-vo Rayevs'koho, 2006. – 248 s.
12. Kovalyk I. Vchennya pro slovtvir. Vyp. 2-yy. / I. Kovalyk. – Lviv : Vyd-vo I'v.-ho un.-tu, 1961. – 82 s.
13. Kostenko L.M. Kultura naukovooho doslidzhennya. Terminoznavstvo / L.M. Kostenko. – Melitopol, 2007. – 283 s. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://lib.icc.melitopol.net>
14. Nikitina F.O. Semantychni ta slovtvorchni problemy suchasnoyi terminolohiyi : navchal'nyy posibnyk / F.O. Nikitina. – K. : Vyshcha shk., 1978. – 31 s.
15. Novodranova V.F. Imennoe slovoobrazovaniye v latinskom yazyke i ego otrazheniye v terminologii. Laterculi vocom Latinarum et terminorum : [monohrafiya] / Novodranova Valentina Fedorovna. – M. : Yazyki slavyanskikh kultur, 2008. – 328 s.
16. Panko T.I. Leksyko-semantychni osoblyvosti terminosystem / T.I. Panko // Sklad i struktura terminolohichnoyi leksyky ukrayinskoyi movy. – K. : Nauk. dumka, 1984. – S. 86-93.
17. Seniv M.H. Pryymennyk u klasychnykh movakh : posibnyk / M.H. Seniv. – Donetsk : TOV "Yuho-Vostok, Ltd", 2005. – 272 s.
18. Symonenko L.O. Sklad i struktura terminolohichnoyi leksyky ukrayins'koyi movy / L.O. Symonenko. – K. : Nauk. dumka, 1984. – 194 s.

19. Sobolevskiy S.I. Grammatika latinskogo yazyka. Ch. 1 (teoreticheskaya) Morfologiya i sintaksis. / S.I. Sobolevskiy. – M. : Izd-vo literat. na inostr. yazykakh, 1950. – M. : List N'yu, 2003. – 432 s.

20. Sokolov V.E. Mlekopetayushchye : spravochnyk (Fauna myra) / V.E. Sokolov. – M. : Ahropromyzzdat, 1990. – 256 s.

21. Superanskaya A.V. Obshchaya terminologiya : Voprosy teorii / A.V. Superanskaya, N.V. Podolskaya, N.V. Vasilyeva. – M. : Nauka, 1989. – 246 s.

УДК 821.111'27(6-11)

Моїсєнко О.Ю.

**ВЗАЄМОДІЯ МЕНТАЛЬНОГО ПРОСТОРУ ГЛОБАЛЬНОЇ
ЛІНГВОКУЛЬТУРИ ТА ЕТНОЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО
МЕНТАЛЬНОГО ПРОСТОРУ У ВЕРБАЛІЗАЦІЇ
АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ КОНЦЕПТУ MARRIAGE В
КОНТЕКСТІ СХІДНОЇ АФРИКИ**

***Анотація.** Статтю присвячено аналізу особливостей вербалізації англійською мовою концепту MARRIAGE в полілінгвокультурному контексті Східної Африки. Дослідження засвідчило, що в сучасній Східній Африці система концепту MARRIAGE інтегрує в собі як ментальні структури когнітивного досвіду глобальної лінгвокультури, так і ментальні структури етнолінгвокультурного когнітивного досвіду.*

***Ключові слова:** англійська мова, Східна Африка, концепт, фрейм, глобальна лінгвокультура, етнолінгвокультура.*

***Інформація про автора:** Моїсєнко Олена Юріївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу; Луганський національний університет імені Тараса Шевченка; здобувач кафедри англійської філології; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.*

Moisejenko O.Y.

**INTERACTION OF THE MENTAL SPACE OF THE GLOBAL
LINGUACULTURE AND ETHNOLINGUACULTURAL MENTAL
SPACE IN THE VERBALIZATION IN ENGLISH OF THE
CONCEPT OF MARRIAGE IN THE CONTEXT OF EAST AFRICA**

***Abstract.** The paper focuses on the analysis of the peculiarities of the verbalization in English of the concept of MARRIAGE in the*

polilinguacultural context of East Africa. The research shows that the conceptual system of the concept of MARRIAGE integrates the mental structures of the cognitive experience of the global linguaculture as well as the mental structures of the ethnocultural cognitive experience. The nuclear positions in the structure of the concept are determined by the mental structures of the ethnocultural cognitive experience, which is based on the cultural traditions of the peoples of East Africa and the peculiarities of the social institute of family. The influence of the local ethnolinguaculture on the structure of the concept includes the change in the meaning of the lexical units, the change of the position of the lexical units in the structure of the concept, on the actualization of the lexical units, and the linguacultural peculiarities of the combination of lexical units. At the same time the influence of the global linguaculture can be seen in the gestalt integration of the universal frame of wedding.

Key words: the English language, East Africa, concept, frame, global linguaculture, ethnolinguaculture.

Information about author: Moisejenko Olena Yuriivna – PhD, associate professor of department of theory and practice of translation; Luhansk national Taras Shevchenko university; researcher of the department of English philology; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.

Моисеенко Е.Ю.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ МЕНТАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА ГЛОБАЛЬНОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЫ И МЕНТАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА ЭТНОЛИНГВОКУЛЬТУРЫ В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ВЕРБАЛИЗАЦИИ КОНЦЕПТА MARRIAGE В КОНТЕКСТЕ ВОСТОЧНОЙ АФРИКИ

Аннотация. Статья посвящена анализу особенностей англоязычной вербализации концепта MARRIAGE в полилингвокультурном контексте Восточной Африки. Исследование показало, что в современной Восточной Африке система концепта MARRIAGE интегрирует в себе как ментальные структуры когнитивного опыта глобальной лингвокультуры, так и ментальные структуры этнолингвокультурного когнитивного опыта.

Ключевые слова: английский язык, Восточная Африка, концепт, фрейм, глобальная лингвокультура, этнолингвокультура.

Информация об авторе: Моисеенко Елена Юрьевна – кандидат филологических наук, доцент кафедры теории и практики перевода;

.....
*Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко;
соискатель кафедры английской филологии; Институт филологии;
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.*

Процес взаємодії мов та культур є динамічним, особливо в умовах глобалізації. Інтеграційні процеси впливають на мовну ситуацію в масштабі всієї планети. Ці процеси здійснюють вплив і на лінгвістику, в якій можна спостерігати ознаки становлення методології, зорієнтованої на комплексне вивчення англійської мови як глобального феномену, на вивчення багатоаспектної взаємодії мови та культури в контексті глобалізації світових процесів.

Англійська мова є невід'ємною частиною інтеграційних процесів. Глобальне поширення англійської мови та глобалізація лінгвокультури взаємно підсилюють одне одного. Глобальну лінгвокультуру визначаємо як об'єктивовану англійською мовою систему єдиних комунікативних практик, цінностей та символів, що розповсюджуються в локальних лінгвокультурах завдяки глобалізації засобів масової комунікації, міжнародних інститутів. Одночасно, функціонуючи в різноманітних полілінгвокультурних контекстах англійська мова має здатність адаптуватися до локальних лінгвокультур, репрезентуючи багату соціолінгвістичну історію, полілінгвокультурні ідентичності та множинні норми використання. Тому поширення англійської мови, справедливо, окреслюється впродовж двох траєкторій – глобальна як *English* та міжнародна як *Englishes* [8; 11].

Дослідження варіантів англійської мови в рамках підходу *World Englishes* засвідчує зрушення в парадигмі вивчення англійської мови відповідно до її форм та функцій у світі. Лінгвістичні аспекти мовних контактів англійської мови досліджуються в різних регіонах світу. Проте обсяг досліджень, інтегруючих методології когнітивного та лінгвокультурного підходів до дослідження мови в парадигмі *World Englishes*, є ще незначним. В умовах полілінгвокультурної ситуації створюється певний когнітивний простір, у якому є неминучим когнітивний контакт різних картин світу в свідомості полілінгвальних мовців.

Неминучість когнітивних контактів та різноманітність полілінгвокультурних контекстів в яких вони відбуваються зумовлюють необхідність у подальшій розробці методології дослідження процесів та механізмів взаємодії когнітивних структур, зумовлюють необхідність розширення емпіричної бази. Поза увагою лінгвістів залишилися питання переосмислення на концептуальному рівні особливостей функціонування англійської мови як такої, що репрезентує одночасно глобальну й локальну лінгвокультури в певному лінгвокультурному контексті – питання взаємодії та взаємовпливу картини світу єдиних практик та цінностей, що розповсюджуються в локальних лінгвокультурах завдяки глобалізації, та картини світу локальної етнолінгвокультури, яка впливає на англійську мову.

Проблема відсутності досліджень, зорієнтованих на комплексне дослідження когнітивних аспектів взаємодії мови та культури, стосується також англійської мови в Східній Африці. Енциклопедичний довідник "Африка: Энциклопедический справочник" визначає Східну Африку як природну країну в екваторіальних та субекваторіальних широтах східної частини Африки. До Східної Африки належать Сомалі, Кенія, Уганда, Руанда, Бурунді, Танзанія, Замбія, Малаві [1]. Об'єктом пропонованого дослідження став сучасний східноафриканський варіант англійської мови – *East African English* – у Кенії, Уганді та Танзанії. З виокремленням англійської мови в Східній Африці як певного варіанту англійської мови погоджуються такі дослідники варіантів англійської мови, як П. Скандера, Дж. Шмідт, Р. Месрі та Р. Бхатт [18; 12; 15]. Країни Східної Африки – Уганда, Кенія, Танзанія – мають багато спільного в історії та сьогоденні. Англійська мова є офіційною мовою освіти, мовою ділової комунікації в цих країнах. Відрізняє цей регіон також те, що поряд з численними етнічними мовами, найбільш поширеною є мова кісуахілі, яка є мовою міжетнічного спілкування та виконує об'єднувальну функцію.

Особливості функціонування англійської мови в Східній Африці, зокрема в Кенії, Уганді та Танзанії, привертала увагу дослідників різних країн [див., наприклад, 4; 5; 6; 9; 10; 13; 14;

15; 16; 17; 18]. Вивчення історії досліджень англійської мови в Східній Африці свідчить, що здійснені розвідки, незважаючи на значний обсяг, мають односпрямований характер: увагу лінгвістів привертали основні відмінності східноафриканського варіанта англійської мови, які охоплювали зміни в лексичному, граматичному та фонетичному складі мови, а також розвиток значень окремих лексичних одиниць. Проте поза увагою дослідників залишилися питання взаємодії та взаємовпливу когнітивних структур різних лінгвокультур, які відбуваються в процесі концептуальної інтеграції англійської мови в лінгвокультурний контекст Східної Африки. Останні досягнення в когнітивістиці, теорії культурної глобалізації, дискурсології, теорії мовних контактів, розвиток сучасних комунікаційних технологій та спричинене цим інтегрування країн у глобальний культурний простір зумовлюють необхідність переосмислення на концептуальному рівні особливостей функціонування англійської мови в певному лінгвокультурному контексті.

Актуальність пропонованого дослідження визначається: загальною орієнтацією сучасної лінгвістики на комплексне вивчення мови як глобального феномену; масштабністю проблеми взаємодії та взаємовпливу різних картин світу в сучасних полілінгвокультурних спільнотах у контексті глобалізації; використанням як контексту дослідження полілінгвокультурного комунікативного простору Східної Африки, який має самотню етнолінгвокультуру, й у той же час, динамічно інтегрується в глобальний лінгвокультурний простір, та є недослідженим в аспекті взаємодії когнітивних структур, що пов'язані з різними лінгвокультурами.

Предмет дослідження – лінгвокультурні та когнітивно-дискурсивні аспекти результатів взаємодії ментального простору глобальної лінгвокультури та етнолінгвокультурного ментального простору, які визначаються відповідно ментальними структурами англолінгвокультурного когнітивного досвіду та ментальними структурами етнолінгвокультурного когнітивного досвіду, у вербалізації англійською мовою концепту MARRIAGE в сучасному

полілінгвокультурному просторі Східної Африки. В основу дослідження проблеми взаємодії ментальних структур у свідомості полілінгвального мовця були покладені ідеї теорії концептуальної інтеграції, запропоновані Ж. Фоконьє та М. Тернером, згідно з якими в процесі побудови дискурсу змішуються елементи різних ментальних просторів [19]. Ж. Фоконьє розглядає ментальні простори як ділянки, які використовують для поєднання тієї чи іншої інформації [7]. Простори породжуються й акумулюють інформацію в процесі обробки дискурсів та структуруються ментальними структурами когнітивного досвіду. До ментальних структур когнітивного досвіду зараховують прототипи, фрейми, сценарії, архетипічні структури та інші [3, с. 170]. Слідом за О. С. Кубряковою, родовим поняттям для різних взаємопов'язаних ментальних структур вважаємо поняття "концепт" [2]. Концепт розуміємо як складну етнопсихолінгвальну когнітивну структуру, яка детермінована лінгвокультурою певного етносу, природою і ландшафтом регіону проживання певного етносу, історичним розвитком, соціальними факторами та глобальними процесами. Концепт є дистрибутивно репрезентованим і поділяється певною мірою членами культурної групи як світоглядна одиниця, оскільки акумулює в собі ціннісні структури.

Метою дослідження є аналіз семантичних та функціональних особливостей мовних одиниць, особливостей фреймового моделювання в структурі концептів та особливостей ступеню репрезентованості мовних одиниць у вербалізації концепту, як результату взаємодії ментального простору глобальної лінгвокультури та етолінгвокультурного ментального простору.

Матеріалом дослідження слугують: фольклорні тексти народів Східної Африки англійською мовою, тексти англomовних прозових, та поетичних творів поетів і прозаїків Східної Африки, а також тексти англomовних газет Кенії, Уганди та Танзанії (друковані та інтернет-видання).

Концепт MARRIAGE в африканській культурі розглядається як ступінь соціального розвитку та є одним із обрядів переходу, з яким пов'язані багато традицій. Можна відзначити дуже

обережне ставлення до шлюбу, яке знаходить своє відображення у вірші сучасного кенійського поета Е. Станда "The Wedding Eve". Поет порівнює шлюб із грою в шахи, висловлюючи сумніви щодо справжності почуттів майбутньої дружини та неможливості перевірити їх за короткий період до шлюбу:

*Should I or should I not take the oath to love for ever
this person I know little about?
Does she love me or my car...
We are both wise chess players
She makes a move I make a move
And we trap each other in our secret dreams
hoping to win against each other.*

Вербалізація концепту англійською мовою знаходиться під значним впливом етнолінгвокультурного когнітивного досвіду, в той же час глобальна лінгвокультура має свій вплив та змінює світоглядні патерни, що в мовній актуалізації знаходить свій прояв у певних універсальних ознаках дискурсу поряд з етнолінгвокультурними особливостями. Етнолінгвокультура впливає, перш за все, на актуалізацію лексичної одиниці *brideprice*, яка не є актуальною для концептуальної системи MARRIAGE в лінгвокультурних контекстах США та Великої Британії, а також набуття нею особливого значення. Лексична одиниця, яка актуалізується, стає визначальною, такою, без якої ядерна одиниця концептуальної системи *marriage* в новому лінгвокультурному контексті втрачає основне значення – шлюб вважається незаконним, якщо не сплачено за дружину. Слід також відзначити, що ані освіта, ані урбаністичний спосіб життя не впливає на цю традицію, вона є актуальною і сьогодні. Про це свідчить, зокрема, вірш сучасного поета:

*The bride, they said
Had gone through school
Primary, secondary university upwards:
Three thousand shillings is not enough
(Odhiambo Betrothed).*

Синонімами іменника *brideprice* у сучасному англомовному дискурсі Східної Африки виступають *dowry* та *bridewealth*. Слід відзначити, що хоча "Online Oxford English Dictionary" визначає

.....
dowry як *property or money brought by a bride to her husband on their marriage*, у лінгвокультурному контексті Східної Африки *dowry* набуває значення сплати за дружину майбутнім чоловіком: *Akuku married a record 130 wives but divorced more than half of them and reclaimed his dowry* (Standard 23/01/2010).

Ключового значення під впливом етнокультурних традицій набуває також словосполучення *polygamous marriage*: *Both monogamous and polygamous marriages are recognised* (New Vision 04/05/11). Чоловік, який має декілька дружин, позначається лексичними одиницями *polygamist* та *polygamous*: *The lynched man is a well-known herbalist in his village and a polygamist ...* (Standard 24/06/13). У полігамних шлюбах система стосунків у родині має свої особливості, які об'єктивуються мовою. Особливості структури полігамної родини актуалізують лексему *co-wife*, яка має значення *in a polygamous marriage, another wife of a woman's husband*: *My co-wife used to say* (Ogot *The Strange Bride*, 10). Взаємини між кількома дружинами часто характеризують східноафриканським прислів'ям *Two wives are like two pots of poison*. Особливості структури полігамної родини викликають необхідність локалізації запозиченого в контексті Східної Африки позначення дружини президента країни *first lady*. У контексті полігамної родини словосполучення *first lady* використовується в структурі FIRST LADY+ NUMBER (noun) + NUMERAL, також зі словосполученням *first lady* можуть уживатися прикметники *senior* або *junior*: *She became 'First Lady' number two in 1966...* (New Vision 14/06/12). *Amin accused the first 'two senior First Ladies' of getting involved in business* (New Vision 14/06/12).

Особливе світоглядне значення має сполука іменника *wife* з прикметником *African*. Словосполучення *African wife* свідчить, що референтною базою для визначення дружини може виступати не окрема країна або певна народність, а африканський континент у цілому. Саме Африка є архетипним узагальнюючим образом, який слугує референтною базою світосприйняття: *Like the African wife; battered, tattered, disappointed, trampled and cheated upon...* (New Vision 18/03/09). Синонімом до прикметника *African* у словосполученні з

іменником *wife* є прикметник *dutiful*: ... *nor because you are a dutiful (African) wife* (New Vision 20/11/11).

Соціокультурні реалії життя народів породжують такі лексичні одиниці англійської мови, розкриття значення яких потребує знання етнокультурного контексту. У Східній Африці іменник *wife* поєднується з іменником *inheritance*. Розкриття значення цього словосполучення потребує знання того, що в етнокультурі народів Східної Африки після смерті чоловіка дружину може успадкувати один із його братів. Під впливом глобальних соціальних практик відбувається процес деактуалізації лексичної одиниці *wife inheritance* з метою її повного виключення з концептуальної системи. Основним дієсловом, яке поєднується зі словосполученням *wife inheritance*, стає *to ban*: *Wife inheritance to be banned* (New Vision 28/09/2009). Сполука *wife inheritance*, поєднуючись із *female genital mutilation*, *forced marriages*, *child sacrifice*, входить у загальне концептуальне поле *RETROGRESSIVE CULTURAL PRACTICES*; суспільною метою в усіх трьох країнах є *prohibit and punish cultural practices that breach human rights*. Отже, іде війна з культурою: *At war with culture* (Standard 14/05/11).

Важливого значення в концепті MARRIAGE набуває фрейм WEDDING. Весілля в культурі народів Східної Африки розглядається як *the jewel in the crown of love* (Standard 28/10/11). Фрейм традиційного африканського весілля не збігає з сучасним фреймом. Сучасний фрейм WEDDING є запозиченим у лінгвокультурному контексті Східної Африки. В основі сучасного фрейму WEDDING лежить архетипний образ весілля королеви Вікторії: *This tradition of wearing white started in the 1840s for Queen Victoria's wedding* (Standard 02/09/2011). Сучасна королівська родина Великої Британії зберігає свій значний вплив. Наприклад, весільна сукня Кейт Міддлтон порівнюється з промінцями сонця, які пробиваються крізь сіре небо: *Against all odds, the sun broke through steely gray skies at that exact moment* (New Vision 30/04/2012).

Сучасний фрейм східноафриканського весілля в основному має універсальні риси. Універсальних рис набувають образи, символи та структура фрейму. Фрейм має складну ієрархічно

організовану структуру, яка включає, окрім основного макрофрейму, два основних взаємопов'язаних субфрейми – "передподія" та "постподія". Наприклад, у субфреймі "передподія" концептуального значення набуває такий компонент як *proposal*. У контексті Східної Африки, як і в багатьох інших культурах, ключовими стають одиниці: *Did he go down on his knees?: Sarah: It was a total surprise...On turning around, I found him on his knee with a box on his hand and a smile on his face. The last thing I remember was the words, "Will You Marry Me"* (Standard 23/09/2011). Англійська мова не потребує запозичень з мови кісуахілі для заповнення слотів фрейму. Локалізація фрейму може відбутися за вибором мовців етнокультурної тематики весілля.

Таким чином, дослідження засвідчило, що в сучасному контексті Східної Африки концептуальна система концепту MARRIAGE становить інтегровану змістову сутність, оскільки поєднує в собі як ментальні структури когнітивного досвіду глобальної лінгвокультури, так і ментальні структури етнолінгвокультурного когнітивного досвіду. Ядерні позиції у структурі концепту визначають ментальні структури етнолінгвокультурного когнітивного досвіду, в основу якого покладено стійкі архетипи колективного підсвідомого: традиції народів Східної Африки та особливості соціального інституту сім'ї. Вплив локальної етнолінгвокультури на структуру концептів включає: зміну значень лексичної одиниці, зміну позицій лексичних одиниць у структурі концепта, актуалізацію та деактуалізацію лексичних одиниць, лінгвокультурні особливості словосполучень. Одночасно вплив глобальної лінгвокультури у процесі вербалізації англійською мовою ключових концептів культури виявляється в ґештальтному інтегруванні універсального фрейму з елементами локалізації, в деактуалізації лексичної одиниці. Перспективи досліджень даної проблематики полягають у тому, що запропонована в роботі інтегрована методологія когнітивно-дискурсивного та лінгвокультурологічного підходів до вивчення певного варіанта мови з урахуванням етнолінгвокультурних чинників певної лінгвокультури та впливу глобальної лінгвокультури може бути застосована до аналізу не

лише варіантів англійської мови в різних регіонах світу, а й інших мов. Усе сказане дозволяє зробити висновок про багатоаспектні концептуальні взаємовпливи мов та культур у контексті глобалізації світових процесів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Африка : Энциклопедический справочник. Т. 1 А-К / Гл. ред. А. Громыко ; Ред. коллегия В.И. Васев, А.М. Васильев, Н.И. Гаврилов и др. – М. : Сов. Энциклопедия, 1986. – 672 с.
2. Кубрякова Е. С. Язык и знание : На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова / [Рос. Академия наук. Ин-т языкознания]. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
3. Холодная М.А. Психология интеллекта : парадоксы исследования : монография / М.А. Холодная / РАН. Ин-т психологии. межвуз. центр по пробл. интеллектуал. развития личности. – М. : Барс; Томск : Изд-во Том. ун-та, 1997. – 391 с.
4. Buregeya A. Aspects of the Vocabulary of Kenyan English : an Overview / A. Buregeya // Occasional Papers in Language and Linguistics / Editor A. Buregeya – Kenya : University of Nairobi, 2007– Vol. 3. – P. 1–32.
5. Buregeya A. Book review of : Christina Higgins, 2009. English as a Local Language : Post-colonial Identities and Multilingual Practices / A. Buregeya // English World-Wide / Editor E. Scheider – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2011 – Vol. 32/1. – P.105–110.
6. Buregeya A. Misuse of Prepositions in Kenyan English : Further Evidence of the Difficulty in Choosing the Right Preposition / A. Buregeya // The University of Nairobi Journal of Language and Linguistics / Editor A. Buregeya – Kenya : University of Nairobi, 2010 – Vol. 1. – P.71–85.
7. Fauconnier G. Mental Spaces : Aspects of Meaning Construction in Natural Language / G. Fauconnier. – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – [2 edition]. – 240 p.
8. Halliday M.A.K. Written Language, Standard Language, Global Language / M. A. K. Halliday // World Englishes / Editors K. Bolton, D. Davis. – Hoboken : Wiley-Blackwell, 2003. – Vol. 22, No. 4. – P. 405–418.
9. Hoffmann Th. The Black Kenyan English Vowel System : An Acoustic Phonetic Analysis English / Th. Hoffmann // English World-Wide / Editor E. Scheider – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2011. – Vol. 32/ 2. – P.147–173.
10. Hudson-Ettle D. Orality and Noun Phrase Structure in Registers of British and Kenyan English / D. Hudson-Ettle, T. Nilsson // ICAME Journal

/ Editors M. Kyto, A.-B. Stenstrom. – Oslo : ICAME, 2002. – No. 26. – P. 33-61.

11. Kachru Ya. Cultures, Contexts, and World Englishes / Ya. Kachru, L. E. Smith. – New York : Routledge, 2008. – 231 p.

12. Mesthrie R. World Englishes The Study of New Linguistic Varieties / R. Mesthrie, R. M. Bhatt. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2008. – 276 p.

13. Register Differentiation in East African English : A Multidimensional Study English / B. van Rooy, L. Terblanche, Ch. Haase, J. Schmied // English World-Wide / Editor E. Scheider – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2010 – Vol. 31/3. – P. 311-349.

14. Samper D. A. Talking Sheng : the Role of a Hybrid Language in the Construction of Identity and Youth Culture in Nairobi, Kenya : PhD Dissertation in Folklore and Folklife, Pennsylvania / D. A. Samper. – Philadelphia : University of Pennsylvania, 2002. – 301 p.

15. Schmied J. East African English (Kenya, Uganda, Tanzania) : Phonology / J. Schmied // A Handbook of Varieties of English A Multimedia Reference Tool. Volume 1 : Phonology / Editors B. Kortmann, E. W. Schneider, K. Burridge, R. Mesthrie, C. Upton. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2004. – P. 918-931.

16. Schmied J. English in Africa. An Introduction / J. Schmied. – London: Longman Pub Group, 1992. – 280 p.

17. Schmied J. National and Subnational Features in Kenyan English / J. Schmied // English Around the World: Sociolinguistic Perspectives / Editors J. Cheshire, D. Stein. – Cambridge : Cambridge University Press, 1991. – P. 420–431.

18. Skandera P. Drawing a Map of Africa: Idioms in Kenyan English / P. Skandera. – Tübingen : Narr, 2003. – 225 p.

19. Turner M. A Mechanism of Creativity / M. Turner, G. Fauconnier // Poetics Today : International Journal for Theory and Analysis of Literature and Communication / Editor M. Sternberg. – Durham: Duke University Press, 1999. – Vol. 20(3). – P. 397-418.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

New Vision (Uganda). – Newspaper (print and online editions). – <http://www.newvision.co.ug/>

Odhiambo O. Betrothed / Odhiambo Obyero // An Anthology of East African Poetry / Editor A. D. Amateshe. – Essex : Longman Group UK Limited, 2003. – P. 45-46.

Standa E. *Wedding Eve* / Everett Standa // *An Anthology of East African Poetry* / Editor A. D. Amateshe. – Essex : Longman Group UK Limited, 2003. – P. 47-48.

Standard (Kenya). – Newspaper (print and online editions). – <http://www.nation.co.ke>

REFERENCES

1. Africa : Entsyclopedichesky spravochnik. T. 1 A–K /Gl. red. F. Gromyko. Red. kollegia V. I. Vasev, A. M. Vasylyev, N. I. Gavrilov i dr. – M. : Sov. Entsyclopedia, 1986 – 672 s.

2. Kubryakova E. S. *Yazyk i znanie : Na puti poluchenia znany o yazyke. Chasti rechi s kognitivnoy tochki zrenia. Rol yazyka v poznanii mira* / E. S. Kubryakova / [Ros. akademiya nauk. In-t yazykoznanania]. – M. : Yazyki slovyaskoy kultury, 2004. – 560 s.

3. Holodnaya M. A. *Psihologiya intellekta : paradoksy issledovanya : monographia* / M. A. Holodnaya / RAN. in-t psihologii medgvuz. Tsentr po prob. Intellectual razvitiya lichnosti. – M. : Bars; Tomsk: Izd-vo Tom. Un-ta, 1997. – 391 s.

4. Buregeya A. *Aspects of the Vocabulary of Kenyan English : an Overview* / A. Buregeya // *Occasional Papers in Language and Linguistics* / Editor A. Buregeya – Kenya : University of Nairobi, 2007– Vol. 3. – P.1–32.

5. Buregeya A. Book review of : Christina Higgins, 2009. *English as a Local Language : Post-colonial Identities and Multilingual Practices* / A. Buregeya // *English World-Wide* / Editor E. Scheider – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2011 – Vol. 32/1. – P.105–110.

6. Buregeya A. *Misuse of Prepositions in Kenyan English : Further Evidence of the Difficulty in Choosing the Right Preposition* / A. Buregeya // *The University of Nairobi Journal of Language and Linguistics* / Editor A. Buregeya – Kenya : University of Nairobi, 2010 – Vol. 1. – P.71-85.

7. Fauconnier G. *Mental Spaces : Aspects of Meaning Construction in Natural Language* / G. Fauconnier. – Cambridge : Cambridge University Press, 1994. – [2 edition]. – 240 p.

8. Halliday M. A. K. *Written Language, Standard Language, Global Language* / M. A. K. Halliday // *World Englishes* / Editors K. Bolton, D. Davis. – Hoboken : Wiley-Blackwell, 2003. – Vol. 22, No. 4. – P. 405-418.

9. Hoffmann Th. *The Black Kenyan English Vowel System : An Acoustic Phonetic Analysis English* / Th. Hoffmann // *English World-Wide* / Editor E. Scheider – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2011. – Vol. 32/ 2. – P.147-173.

10. Hudson-Ettle D. Orality and Noun Phrase Structure in Registers of British and Kenyan English / D. Hudson-Ettle, T. Nilsson // ICAME Journal / Editors M. Kyto, A.-B. Stenstrom. – Oslo: ICAME, 2002. – No. 26. – P. 33-61.
11. Kachru Ya. Cultures, Contexts, and World Englishes / Ya. Kachru, L. E. Smith. – New York : Routledge, 2008. – 231 p.
12. Mesthrie R. World Englishes The Study of New Linguistic Varieties / R. Mesthrie, R. M. Bhatt. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2008. – 276 p.
13. Register Differentiation in East African English : A Multidimensional Study English / B. van Rooy, L. Terblanche, Ch. Haase, J. Schmied // English World-Wide / Editor E. Scheider – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2010 – Vol. 31/3. – P. 311-349.
14. Samper D. A. Talking Sheng : the Role of a Hybrid Language in the Construction of Identity and Youth Culture in Nairobi, Kenya: PhD Dissertation in Folklore and Folklife, Pennsylvania / D. A. Samper. – Philadelphia: University of Pennsylvania, 2002. – 301 p.
15. Schmied J. East African English (Kenya, Uganda, Tanzania): Phonology / J. Schmied // A Handbook of Varieties of English A Multimedia Reference Tool. Volume 1 : Phonology / Editors B. Kortmann, E. W. Schneider, K. Burridge, R. Mesthrie, C. Upton. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2004. – P. 918-931.
16. Schmied J. English in Africa. An Introduction / J. Schmied. – London : Longman Pub Group, 1992. – 280 p.
17. Schmied J. National and Subnational Features in Kenyan English / J. Schmied // English Around the World: Sociolinguistic Perspectives / Editors J. Cheshire, D. Stein. – Cambridge : Cambridge University Press, 1991. – P. 420–431.
18. Skandera P. Drawing a Map of Africa : Idioms in Kenyan English / P. Skandera. – Tübingen : Narr, 2003. – 225 p.
19. Turner M. A Mechanism of Creativity / M. Turner, G. Fauconnier // Poetics Today : International Journal for Theory and Analysis of Literature and Communication / Editor M. Sternberg. – Durham : Duke University Press, 1999. – Vol. 20(3). – P. 397-418.

SPYSOK DZHEREL ILUSTRATYVHOHO MATERIALU

- New Vision (Uganda). – Newspaper (print and online editions). – <http://www.newvision.co.ug/>
- Odiambo O. Betrothed / Odiambo Obyero // An Anthology of East African Poetry / Editor A. D. Amateshe. – Essex : Longman Group UK Limited, 2003. – P. 45-46.

Standa E. Wedding Eve / Everett Standa // An Anthology of East African Poetry / Editor A. D. Amateshe. – Essex : Longman Group UK Limited, 2003. – P. 47-48.

Standard (Kenya). – Newspaper (print and online editions). – <http://www.nation.co.ke>

УДК 81-26

Жовта Н.М.

ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНІ ВИМІРИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ЧАРІВНОЇ КАЗКИ

Анотація. У статті аналізуються проблеми розрізнення мовної ідентифікації тексту казки як лінгвістичного факту та етнолінгвістичних витоків сюжету казки.

Ключові слова: казка, українська мова, мова фольклору.

Інформація про автора: Жовта Наталя Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практичного мовознавства; факультет української філології; Уманський національний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Zhovta N.M.

INTERDISCIPLINARY DIMENSIONS OF THE UKRAINIAN FAIRY TALE LANGUAGE STUDIES

Abstract. The article discusses the problem of discerning the linguistic nature of the fairy tale text as language artifact and ethnolinguistic origins of the fairy tale plot. S.K. Rosovetskyi claims that the fairy tale text has implicit meaning that should be decoded by the audience, both by ordinary reader and the scientist. The one of the most problematic issue about the Ukrainian fairy tales is the origin of the texts themselves and the plots embodied by them. Ukrainian fairy tales share many common motives with the fairy tales of the other Indo-European people. Still, Indo-European fairy tales have many in common with Georgian ones. Thus, after copious comparison of the Slavic and Georgian fairy tales' plots, the author concluded that the linguistic classification of the fairy tale text has nothing to do with its origin and ethnolinguistic roots: the plots are common to peoples notwithstanding their linguistic or genetic kinship.

Key words: *fairy tale, Ukrainian language, the language of folklore.*

Information about author: *Zhovta Natalia Mykhailivna – PhD, associate professor of department of practical linguistics; faculty of Ukrainian philology; Uman national Pavlo Tychyna pedagogical university.*

Жовта Н.М.

МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЕ ИЗМЕРЕНИЯ ИССЛЕДОВАНИЙ ЯЗЫКА УКРАИНСКОЙ ВОЛШЕБНОЙ СКАЗКИ

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы идентификации языковой принадлежности текста сказки как языкового факта и этнолингвистических истоков сюжета сказки.

Ключевые слова: *сказка, украинский язык, язык фольклора.*

Информация об авторе: *кандидат филологических наук, доцент кафедры практического языкознания; факультет украинской филологии; Уманский национальный педагогический университет имени Павла Тичины.*

Актуальність статті впливає з того, що з-поміж усіх жанрів фольклорної оповіді саме в мові чарівної казки найяскравіше втілилися ознаки поступової інтелектуалізації мови – адже саме в чарівній казці відбувалося абстрагування від соціально-побутової конкретики, розширення меж виражальних можливостей. Названі процеси заслуговують на якнайповніше дослідження в контексті новітніх теорій інтелектуалізації мови [8].

Мета статті – показати відношення між мовними особливостями казки та її етнокультурною приналежністю, з'ясувати кореляцію між ними.

Вивченість питання. Проблему зв'язків мовного втілення казкового сюжету та його генетичного походження саме як оповіді розглядали Л.Г. Бараг, Н.М. Ведерникова, С.К. Росовецький, Т.Д. Курдованідзе, Н. Рошиану, І.П. Смірнов, А.Т. Хроленко [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7].

Головним джерелом відомостей про персонажів давньоруської язичницької міфології виступають їхні **імена**. Адже кількість і текстових, і фольклорних відомостей про Перуна, Дажбога, Хорса, Мокошу мінімальна, а про Сварога чи Симаргла вони майже зовсім відсутні (сучасний стан інформації

висвітлений у відповідних статтях енциклопедії "Мифы народов мира", у сучасній українській лінгвістиці – в публікаціях М.І. Зубова). В.В. Іванов, В.М. Топоров та інші дослідники здійснюють реконструкцію відповідних міфологічних образів на основі передусім їхніх імен, залучаючи для порівняння споріднених персонажів із міфологій інших груп індоєвропейських мов, а також типологічно подібних персонажів.

Імена казкових персонажів у своїй внутрішній формі й етимологічних відповідниках несуть не менше інформації, ніж імена язичницьких божеств.

Розглянемо два найменування – один онім і один апелятив – персонажів української народної чарівної казки.

Структурний розгляд функцій Баби-яги запропонував В.Я. Пропп ("Исторические формы волшебной сказки").

Типологічно Баба-яга як страхітлива істота, що репрезентує хтонічні сили, близька до давньогрецької Гекати (пор. її роль як богині-помічниці, подібну до ролі Баби-яги, в епосі про аргонавтів за "Аргонавтикою" Аполлонія Родоського). Подібні до Баби-яги образи страшних богинь наявні в міфології тюркських народів. Близькою до розглядуваного образу виступає хазяйка підземного світу карело-фінської міфології Лоухі (в перекладі "Калевали" Є.К. Тимченка – Льовхі). Бабу-ягу східнослов'янських казок неодноразово порівнювали з язичницькою богинею Мокошею.

Історичним прототипом Баби-яги вважають язичницьку жрицю поховального обряду, її будиночка – свайне поховання у вигляді хатинки, а "куряча ніжка" традиційно вважається помилковим переосмисленням стовбура, обпаленого ("обкуреного") для загострення. (Ю.Л. Мосенкіс убачає в поданому Ібн Фадланом описі похорону руса з жертвоприношенням його дружини опис прототипу Баби-яги та її страшної хатинки). Хатинку Баби-яги нагадують і стародавні будівлі північних, передусім фінно-угорських народів (фіннів, карелів, лапландців).

Мотивне дослідження функцій аналізованого персонажа з її клубочком-дороговказом зближує героїню з критською

Аріадною давньогрецької міфології, що дала Тесеві нитку для виходу з лабіринту. Типологічна подібність Кощієвого царства і критського лабіринту безсумнівна.

Етимологічна інтерпретація найменування Баби-яги, а саме компоненту *яга*, дає максимальну інформацію про індоєвропейські паралелі розглядуваного персонажа. Давно було висловлене цілком слушне припущення про те, що *яга* означає "змія". У слов'янських мовах такий апелятив нині не вживається, але той самий корінь має назва *їжак*. Етимологічно *язі* відповідає *Ахі Буднх'я* ("змій глибин") давньоіндійської міфології, давньоіранський (авестійський) змій *Ажи Дахака* і споріднений із ним середньоперський *Заххак* (персонаж поеми Фірдоусі "Шах-наме", один із перших царів у міфологічній генеалогії), давньогрецька *Єхидна* як міфологічний персонаж і давньогрецькі назви змій як загальні назви. На відміну від іранського образу, слов'янська Баба-яга не виконує ролі цариці, а місце царя посідає Кощій Безсмертний. (Інтерпретація імені останнього у зв'язку з тюркським словом *кощі* "слуга, раб" не дає нічого для розуміння образу цього міфологічного царя; ім'я слід виводити від назви кістки).

Неоднозначною може бути інтерпретація постійного епітету Баби-яги – *кістяна нога*. Його можна пов'язувати з уявленнями про смерть і звичаями поховання (пор. образ Кощія або Костія Безсмертного), з образами одноногих героїв, уважати переосмисленням хвоста змій та ін.

Образ ступи Баби-яги, на думку Ю.Л. Мосенкіса, пов'язаний із образом сузір'я Змієносця, що має подібну до ступи форму, при тому, що образ Заххака в іранській міфології пов'язаний із тим самим сузір'ям.

Серед образів тварин центральне місце в українській казці посідає вовк. Це чарівний персонаж, який може перетворюватися сам і перетворювати інших. Образ вовка у зв'язку з магічними перетвореннями близький до образу вовкулаки (найдавніша й етимологічно прозора форма назви *волко-длак* означає "вовча шерсть"). Вовки виступали важливою міфологемою слов'ян-язичників у процесі вікової ініціації – посвячення у воїни (дослідження В.Г. Балушка). Геродот описує

на території Північного Причорномор'я – сучасної України – плем'я неврів (зазвичай ототожнюваних зі слов'янами), котрі, за повір'ями, в певну пору року вміли перетворюватися на вовків. Вірування в те, що людина-чарівник може за необхідності перетворюватися на вовка, віддзеркалене у "Слові о полку Ігоревім" в образах Бояна, Всеслава, Ігоря, Овлура. Образ вовка міг уплинути на образ билинного Вольха-Вольги. В південнослов'янському фольклорі фігурує образ Змія Вогненного Вовка.

Вовк осмислюється як чаклун не тільки у слов'янській, а й в інших індоєвропейських традиціях. У давньогрецькій міфології це дід Одісея чаклун Автолик ("одинокий вовк"), Аполлон (чий епітет "лікієць", тобто "той, хто походить із країни Лікія на території сучасної Туреччини", іноді вважають переосмисленням близькозвучного епітета "вовчий") – пор. зв'язок із вовком іншого міфологічного персонажа, дотичного до поезії, – Бояна. Ім'я чарівника Локі, майстра перетворень зі скандинавської язичницької міфології, порівнювали з давньогрецькою назвою вовка і зближували з образом давньогрецького Автолика. Культ вовка був особливо поширеним у давньогерманському язичництві – вовків уявляли супутниками ("псами") бога верховного бога-чарівника Одіна, який виконував функції шамана. Вовк є центральною міфологічною фігурою в тюрксько-монгольських народів.

Таким чином, є всі підстави припускати не тільки праслов'янське, а й праіндоєвропейське походження образу вовка-чарівника з відповідним його найменуванням, спорідненим у багатьох групах індоєвропейських мов. Вовка можна розглядати в контексті ідеології шаманізму як тварину-помічника (звідси образ вовка-помічника у казці) й у контексті обрядів ініціації як форму міфологічного перетворення посвячуваних (звідси образ вовкулаки).

С.К. Росовецький вважає слушною думку Д.М. Балашова про те, що літературна художня проза не з'явилася з епосу: її витоками можна вважати казку, легенду, історичний або родовий переказ, тобто ті жанри, повз які пройшов у свій час Аристотель [4, с. 48–49]. Усі жанри неказкової прози мають

орієнтацію на достовірність, у той час як казкова проза саме й не вимагає, щоб повідомлене в її текстах уважали за правду – не тільки об'єктивно, а й суб'єктивно у сприйнятті всіх учасників усної оповіді, зміст текстів казкової прози є вигадкою [4, с. 51]. Сюжет тексту казкової прози ніколи не буває імпровізованим, okazіональним, створеним казкарем тільки-но, у процесі спілкування. За ним завжди стоїть тривала традиція його відтворення. Іншими словами, вся народна казкова проза має традиційні сюжети [4, с. 54].

Згідно з наявними на сучасному етапі розвитку казкознавства узагальненнями, особливості форми російської чарівної казки розташовують її в типологічному ряду казок світу ближче до східного типу, аніж до західноєвропейського [4, с. 90].

С.К. Росовецький звертає увагу на питання, яке поставив дослідник міфів і казок С. Томпсон: чи означають оповіді те, про що вони оповідають, чи навпаки мають приховане значення [4, с. 90]. До того ж, треба диференціювати поняття прихованості змісту для сучасних казкарів і сучасних дослідників (теоретично, казкарі можуть зберігати певну традиційну інформацію, не повідомляючи її записувачам) з одного боку, і можливою прихованістю змісту в час формування казкових сюжетів, хронологічна віддаленість яких від нашого часу поки що не підлягає точному визначенню. Не виключене існування двох типів казок – екзотеричних і езотеричних. Однак нині запропонувати чіткі критерії їх диференціації складно. Сучасні дослідники звертають увагу й на тезу Я. Грімма, висловлену ще в 1856 році. "Фрагменти вірування, датованого набагато давнішими часами, коли духовні знання були викладені фігурально, стають звичайними для всіх казок. Міфічний елемент нагадує дрібні друзки розбитого самоцвіту, що розсипався на землю, зарослу травою й квітами, і можуть бути виявлені тільки уважнішим оком. Значення їх здебільшого вже втрачено, однак воно ще відчувається і становить цінність для казки..." [4, с. 90].

Казкову фантастику поділяють на фантастику чудесного в чарівній казці і ослаблену фантастику, побутову недостовірність новелістичної казки [4, с. 101].

Винятково важливим слід вважати визнання казкових образів тварин як міфологічних за походженням. За словами С.К. Росовецького, вовк у казці, зберігаючи зовнішній вигляд цієї тварини, в ролі референта має однак його фольклорний, генетично міфічний образ: вовк розмовляє, виявляє риси певного людського характеру [4, с. 262]. Отже, казки про тварин можна вважати за різновид чарівних казок, а імена тварин у них писати з великої літери.

С.К. Росовецький пов'язує спільність фольклорних жанрів і сюжетів із поняттям індоєвропейської мовної єдності, до якої за казковими сюжетами близькі і грузини [4, с. 37].

Справді, грузинські чарівні казки мають знайомі слов'янам сюжети. Розглянемо деякі приклади.

Визволення царівни: змії (вешапї) за воду вимагає з'їсти царівну, герой перемагає змія, рятує царівну з підземелля, однак відмовляється одружитися з нею і залишає підземелля за допомогою грифа або орла (АТ 300) [3, с. 240].

Бій на мосту: тричі перемігши трьох братів-девів, герой підслуховує розмову їхньої матері та сестер або дружин про свою очікувану загибель, долає інтриги, рятує братів, переховується в кузні й за допомогою ковалів убиває ворогів (АТ 300 А) [3, с. 241].

Місцезнаходження душі дева: героєві в пошуках нареченої, викраденої девом, допомагають чарівні помічники; визволення відбувається після знаходження душі дева (АТ 302) [3, с. 242].

Два брати: чудесно народжені брати-близнюки, один із яких визволяє царівну й одружується з нею, однак відьма за допомогою тварин-помічників перетворює його на камінь або ковтає чи вбиває, другий віднімає у відьми засіб ворожіння й оживляє брата (АТ 303) [3, с. 303].

Серед інших казкових сюжетів: брат хоче одружитися з сестрою та тікає (АТ 313 Е*); герой тікає від відьми або вовка,

кидаючи чудесні предмети (АТ 313 Н*); бичок або кінь допомагає героєві втекти від переслідування (АТ 314 А*) [3, с. 243-244].

Невірна дружина заволодіває чарівним предметом (кинджал, сорочка) чоловіка, за допомогою якого він перемагав ворогів, і передає коханцеві; убитого героя оживляє чарівниця й навчає його здібностей перетворюватися на коня, кішку, гусака, яблуко, він убиває противників і одружується зі своєю помічницею (АТ 318) [3, с. 244].

Чарівник та його учні: батько віддає сина чарівникові, який має навчити його мистецтва перетворення на тварин; батько отримує сина назад після того, як тричі впізнає його серед схожих юнаків, перетворених на тварин; чарівник намагається купити свого учня, що перетворився на тварину, однак той шляхом перетворень вирятовується й убиває чарівника (АТ 325) [3, с. 245].

Нікудишко (рос. заморышек) у дева: брати потрапляють до дева або відьми, наймолодший уночі міняє одяг або ліжко і дев убиває своїх дочок, брати вирятовуються втечею [3, с. 245].

Відьма і хлопчик: відьма викрадає хлопчика й доручає своїй дочці або невістці зварити його, однак хлопчикові вдається зварити дочку; хлопчик переховується на горищі, відьма просить навчити її, як піднятися нагору, він обманом убиває її (АТ 327 С) [3, с. 245].

Випробування переховуванням: царівна хоче вийти заміж тільки за того, хто зуміє від неї захватитися; герой за допомогою тварин ховається, однак царівна двічі знаходить його за допомогою чарівного дзеркала; втретє тварини розміщують героя під ложем царівни, і герой отримує її руку (АТ 329) [3, с. 246].

Чоловік шукає зниклу дружину: герой упіймав качку, голуба або жабку, що перетворилася на чарівну жінку, яка після порушення заборони дістає свої пера і відлітає, а чоловік після тривалих пошуків віднаходить її (АТ 400) [3, с. 246].

Жабка-наречена: троє царевичів у пошуках наречених подаються за напрямками пущених стріл, стріла молодшого вказує на жабку, що стає його дружиною, а, скинувши з себе

жаб'ячу шкіру, перетворюється на красуню; чоловік спалює її шкірку (АТ 402) [3, с. 246].

Царевич одружується з чудесною дівчиною, сміх якої породжує фіалки і троянди, а плач перла. Мачуха або чужа жінка осліплює дівчину, знімає з неї намисто, де перебуває її життя, і підміняє її своєю дочкою або собою. Царевич знаходить дівчину в труні на горі, в них народжується син, що знімає намисто в суперниці матері й оживлює її ним, винуватицю карають (АТ 412) [3, с. 247].

Молодша дочка просить батька принести в подарунок рідкісну квітку, батько обіцяє змієві руку дочки за квітку (АТ 425 С) [3, с. 248].

Пасербицю взимку посилають у ліс по ягоди, 12 місяців на чолі з січнем або лісовик випробовують дівчину і виконують її бажання; мачуха везе рідну дочку, однак замість винагороди вона гине [3, с. 251].

Три брати-деви або лісовики б'ються через шапку-невидимку, килим-літак, скатерку-самобранку, герой заволодіває ними й за їхньою допомогою виконує складні завдання (АТ 518) [3 с. 254].

Молодший брат, дурень, на знак вдячності за чергування на могилі батька отримує чарівного коня і одружується з царівною, доскочивши до неї у вежу й узявши колечко або поцілувавши (АТ 530) [3, с. 254].

Кінь допомагає героєві добути цареві чудесного птаха, красуню, купається в киплячому молоці, цар пробує те саме і гине, а герой отримує руку царівни і царство (АТ 531) [3, с. 255].

Наймолодший із трьох царевичів за допомогою вовка здобуває цареві чудесного птаха, коня та красуню, брати вбивають його, а вовк вирятовує (АТ 550) [3, с. 256].

Людину нагороджують скатеркою-самобранкою, млином та ослом, з якого сиплеться золото, цар або сусід підміняє чарівні предмети і тварину, та чарівна палиця героя змушує повернути подарунки їх власникові (АТ 563) [3, с. 258].

Чарівний співець своїм співом зачаровує змія, той дає яблуко безсмертя, яке герой приносить цареві й одружується з царівною [3, с. 259].

Хлопчик-змізничник після пригод повертається додому (АТ 700) [3, с. 260].

Царевич підслуховує розмову трьох дівчат-сестер і одружується з молодшою, яка пообіцяла народити золотокудрих дітей; дітей, народжених за відсутності царевича, тітки кидають у воду й підмінюють щенятами, царевич наказує покарати дружину; дітей виховує мельник, згодом усе з'ясовується (АТ 707) [3, с. 260-261].

Чарівне курча сіє просо, царські коні витоптують, він убиває їх; цар засмажує і їсть його, та той вилітає; його посадили до стайні, він запускає вовка, який нищить коней, море випиває, пекарню охолоджує, царське багатство зі скарбниці віддає біднякам (АТ 715 А) [3, с. 261].

Висновки. На наш погляд, розглянуті сюжети свідчать про невідповідність меж мовних родин і меж поширення сюжетів казок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бараг Л.Г. Сказочная фантастика и народное верования / Л.Г. Бараг // Советская этнография. – 1966. - № 5. – С. 15-27.
2. Ведерникова Н.М. Мотив и сюжет в волшебной сказке / Н.М. Ведерникова // Научные доклады высшей школы: Филологические науки. – М., 1970. - № 2/56.
3. Курдованидзе Т.Д. Сюжеты и мотивы грузинских волшебных сказок (Систематический указатель по Аарне-Томпсону) / Т.Д. Курдованидзе // Литературные взаимосвязи. – Тбилиси : Мецниереба, 1976. – Вып. VI. – С. 240-263.
4. Росовецкий С.К. Русский фольклор / Станислав Казимирович Росовецкий. – К. : Издательско-полиграфический центр "Киевский университет", 2013. – 335 с.
5. Рошияну Н. Традиционные формулы сказки / Н. Рошияну. – М., 1974.
6. Смирнов И.П. От сказки к роману / И.П. Смирнов // Труды отдела древнерусской литературы. – 1972. – Т. 27. – С. 284-320.
7. Хроленко А.Т. Семантическая структура фольклорного слова / А.Т. Хроленко // Русский фольклор. – Т. 19. – С. 148-156.
8. Шевченко Л.І. Інтелектуалізація української літературної мови : лінгвістична та теоретико-епістемологічна аспектологія : Автореф. дис... д-ра філол. Наук : 10.02.01; 10.02.15 / Л.І. Шевченко ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2002. – 32 с.

REFERENCES

1. Barah L.H. Skazochnaia fantastika y narodne verovaniia / L.H. Barah // Sovetskaia etnografiia. – 1966. – N.5. – S. 15-27.
2. Vedernykova N.M. Motiv i siuzhet v volshebnoi skazke / N.M. Vedernikova // Nauchnye doklady vysshei shkoly: Filologicheskiye nauki. – M., 1970. – № 2/56.
3. Kurdovanydze T.D. Siuzhety y moivy hruzinskikh volshebnykh skazok (Systematicheskii ukazatel po Aarne-Tompsonu) / T.D. Kurdovanidze // Lyteraturnye vzaymosviazy. – Tbylisy : Metsniyereba, 1976. – Vyp. VI. – S. 240-263.
4. Rosovetskyi S.K. Russkyi folklor / Stanyslav Kazymyrovych Rosovetskyi. – K. : Yzdatelsko-polyhrafycheskyi tsentr "Kyevskyi universitet", 2013. – 335 s.
5. Roshyanu N. Traditsyonnye formuly skazki / N. Roshyanu. – M., 1974.
6. Smyrnov Y.P. Ot skazki k romanu / Y.P. Smirnov // Trudy otdela drevnerusskoi literatury. – 1972. – T. 27. – S. 284-320.
7. Khrolenko A.T. Semantycheskaia struktura folklornoho slova / A.T. Khrolenko // Russkii folklor. – T. 19. – S. 148-156.
8. Shevchenko L.I. Intelktualizatsiia ukrainskoi literaturnoi movy : linhvistychna ta teoretyko-epistemolohichna aspektolohiia : Avtoref. dys... d-ra filol. Nauk : 10.02.01; 10.02.15 / L.I. Shevchenko ; Kyiv. nats. un-t im. T.Shevchenka. – K., 2002. – 32 s.

УДК 81'23.112.2

Корольова Н.О.

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ
ВІДОБРАЖЕННЯ ПОНЯТТЯ ORDNUNG (ПОРЯДОК)
У ТВОРАХ ТОМАСА МАННА**

Анотація. *Статтю присвячено особливостям лексико-семантичного відображення поняття Ordnung (порядок) у творах Томаса Манна. Визначено конкретні аспекти сприйняття названого поняття персонажами творів; встановлено мовні складники ядра та периферії його лексико-семантичного поля.*

Ключові слова: *лексико-семантичне поле, ядро, периферія, ментальність, ментально-психологічний портрет, вербалізація.*

Інформація про автора: *Корольова Наталія Олександрівна – асистент кафедри німецької філології; ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника".*

Koroliova N.O.

**LEXICAL-SEMANTICAL ASPECT OF THE REFLECTION
OF THE CONCEPT ORDNUNG (ORDER)
IN THE WORKS OF THOMAS MANN**

Abstract. *The article deals with the characteristics of lexical-semantic reflection of the concept Ordnung (order) in the works of Thomas Mann. There are identified specific aspects of the perception of this concept of the characters of the works within which the linguistic components of center and periphery of its lexical-semantic field are established.*

The center of the lexical-semantic field of the concept Ordnung is a noun die Ordnung (order). Different linguistic units belong to the near periphery of its lexical-semantic field in the novel "Buddenbrooks". They characterize the perception of the concept Ordnung of the characters in such aspects: "Compliance with established rules and traditions" (e.g.: die Ordnung, ordnungsgemäß, der Brauch, die Mäßigkeit, stark, ermahnen); "The organization of external reality" (e.g.: die Anordnungen, beobachten,

liquidieren, versichern, Ordnungsliebe); "Social stratification" (e.g.: sich aufhalten, wissen, das Selbstgefühl, die Entschiedenheit, verteidigen). The far periphery is formed by the linguistic units that reflect the perception of this concept as "Improvement of the inner world" (e.g.: sich besinnen, begreifen, die Vernunft, das Gewissen).

In the novel "The Magic Mountain" near periphery of the lexical-semantic field of the concepts *Ordnung* is formed by the linguistic units that reflect its perception as a "Desire to streamline the external reality" (e.g.: die Lebensbedingungen, spärlich, verweilen, die Morgengewohnheiten, die Säuberung, die Verordnung, sollen) and "Daily routine" (e.g.: der Normaltag, die Hausordnung, gliedern, organisieren, fürsorglich, regelmäßig, der Rahmen, die Zeiteinheit). Within the far periphery we can examine those lexemes, which characterize this concept as "Organization of the functioning of society" (e.g.: die Sichtung, die Beherrschung, die Tätigkeit, zielbewußt, leiten, herausführen).

Keywords: lexical-semantic field, center, periphery, mentality, mental and psychological portrait, verbalization.

Information about author: Koroliova Natalia Oleksandrivna – assistant of department of German philology; Prykarpatsky national Vasyl Stepanyuk university.

Королёва Н.А.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ОТРАЖЕНИЕ ПОНЯТИЯ ORDNUNG (ПОРЯДОК) В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ТОМАСА МАННА

Аннотация. Статья посвящена особенностям лексико-семантического отражения понятия *Ordnung* (порядок) в произведениях Томаса Манна. Указаны конкретные аспекты восприятия этого понятия персонажами произведений; установлены языковые составляющие ядра и периферии его лексико-семантического поля.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, ядро, периферия, ментальность, ментально-психологический портрет, вербализация.

.....
Информация об авторе: Королева Наталья Александровна – ассистент кафедры немецкой филологии; ГВУЗ "Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника".

Сучасна антропоцентрична парадигма лінгвістичних досліджень визначає інтерес учених до понять, які є важливими для етнопсихологічних характеристик того чи іншого народу на певному етапі його існування.

Аналізу поняття **Ordnung** (порядок), його ролі в концептосфері німецького етносу присвячені праці багатьох філологів [напр., 7, с. 150-200; 8, с. 123-130; 9, с. 45-100]. Більшість із них дотримується думки, що назване поняття є центральним та домінантним у системі цінностей німецького народу, характеризує специфіку його ментальності [7, с. 150-200; 8, с. 123-130; 9, с. 45-100].

Власне **порядок** асоціюється у свідомості представника німецького етносу з безпекою, надійністю, певним неспішним ритмом життя. В такий спосіб назване поняття перетворюється на соціально-психологічну, культурну детермінанту, яка координує діяльність людини, її соціальну позицію та місце у суспільстві. Безладдя (*Unordnung*) є неприпустимим. Те, що не відповідає регламенту буття німця, лякає його і тому втрачає право на існування. Зрозумілим є прагнення до впорядкованості, адже лише вона захистить та гарантує безпеку, тоді ж як непорядок (*Unordnung*) провокує появу неприємностей [8, с. 150-200].

Метою цієї статті є встановити особливості відображення поняття *Ordnung* у свідомості персонажів творів Томаса Манна та виокремити лексико-семантичні поля його вербалізації. Актуальність статті зумовлена сучасною антропоцентричною парадигмою лінгвістичних студій та інтересом вчених до особливостей взаємозв'язку ментальності, мови та культури народу.

Спостереження за чотирма творами Т. Манна, що належать до різних етапів його творчості, дозволило простежити сприйняття та лексичне відображення цього поняття у свідомості персонажів творів як суб'єктів ментальності німецького народу.

До числа спільних ознак поняття **Ordnung**, виявлених у ході спостереження, належать: забезпечення комфорту діяльності та існування; потреба, необхідна для нормального життя; забезпечення чіткої організації факторів навколишнього світу; нормативність та регламентованість родинних стосунків; прагнення до системної структуризації внутрішнього світу; спосіб гарантувати безпеку; протилежність **непорядку / Unordnung**.

Центральною мовною одиницею вербалізації сприйняття та розуміння поняття **Ordnung** у проаналізованих нами творах Т. Манна є іменник *die Ordnung*, який формує ядро однойменного лексико-семантичного поля. Проте аспекти його існування у свідомості персонажів та, відповідно, вербальне наповнення периферії, містять, залежно від твору, певні відмінності.

Мова роману "Будденброки" дала можливість виокремити основні складові частини лексико-семантичного поля, які характеризують специфіку розуміння цього поняття та прагнення до його реалізації у творі. До ближньої периферії лексико-семантичного поля в романі належать мовні одиниці, які характеризують сприйняття поняття **Ordnung** персонажами твору як: "*дотримання встановлених правил та традицій*"; "*організацію зовнішньої дійсності*"; "*соціальну стратифікацію*". Лексемами, що формують дальню периферію є ті, що відображають сприйняття даного поняття в межах необхідності "*впорядкування внутрішнього світу*".

Сприйняття поняття **Ordnung** персонажами твору, як необхідності "*дотримання встановлених правил та традицій*" відображається на побутовому рівні, стосуючись, наприклад, дотримання правил поведінки за столом:

.....

Lebrecht Kröger übernahm das Tranchieren. Die Ellbogen in legerer Weise erhoben, die langen Zeigefinger gerade auf den Rücken von Messer und Gabel ausgestreckt, schnitt er mit Bedacht die saftigen Stücke hinunter (Thomas Mann, S. 23).

Виокремлені складові частини лексико-семантичного поля поняття відносимо до ближньої периферії, оскільки вони показують, що порядок у сприйнятті персонажів є пов'язаним із унормованістю, строгістю, регламентованістю зовнішнього та внутрішнього світів. У романі це виявляє себе, зокрема, в необхідності дотримання традицій та правил, встановлених суспільством. У зазначеному вище прикладі складниками лексико-семантичного поля поняття **Ordnung** як дотримання встановлених правил та традицій є мовні одиниці, семантика яких виявляє особливості поведінки за вечерею в родині Будденброків друга сім'ї Лебрехта Крюгера: *leger* (невимушений), *gerade* (прямий), *ausgestreckt* (простягнутий), *erhoben* (піднятий), *Bedacht* (міркування, обдумування). Зазначені лексеми характеризують спосіб поведінки чоловіка за столом у відповідності до правил того часу: пальці на столових приборах та лікті розташовані так, як зобов'язує етикет; манера поведінки є розважливою, вдумливою та водночас невимушеною. Отже, дотримання правил та традицій навіть на побутовому рівні – це також своєрідне вираження *порядку*.

Прагнення до порядку в названому аспекті відображається також як потреба виконувати вимоги традицій та звичаїв, установлених суспільством. У наведеному нижче прикладі йдеться про весілля Антонії Будденброк. Звернімо увагу на складники периферії зазначеного лексико-семантичного поля, які вказують на дотримання правил та норм, узуальних для весільних церемоній того часу:

Die Halle war mit Blumen geschmückt und ein Altar an ihrer rechten Seite errichtet worden. Pastor Kölling von Sankt Marien hielt die Trauung, wobei er mit starken Worten im Besonderen zur Mäßigkeit ermahnte. Alles verlief nach Ordnung und Brauch (Thomas Mann, S. 155).

Лексемами, що формують лексико-семантичне поле, є номени *die Ordnung*, який є його ядром, та *der Brauch* (звичай), що, в даному випадку, є контекстуальним синонімом поняття **Ordnung**. Сюди належать також мовні одиниці, семантика яких корелює з ціннісним аспектом необхідності дотримуватись весільних традицій у контексті синонімічної пари *Ordnung – Brauch*: іменники, прикметники та дієслова, які характеризують церемонію: *der Pastor* (пастор), *die Trauung* (вінчання), *die Mäßigkeit* (помірність), *stark* (сильний), *ermahnen* (закликати). На другому рівні цього контексту знаходяться лексеми, які відносяться до оформлення приміщення: *die Halle* (зал), *die Blumen* (квіти), *der Altar* (альтар), *geschmückt* (прикрашений).

Зазначені вище мовні одиниці містять імпліцитні вказівки на розуміння церемонії вінчання як встановленої традиціями процедури, дотримання якої повинне забезпечити порядок. Наприклад, семантика дієслова *ermahnen* є валентною щодо поєднання з іменниками зі значенням *обов'язку*, характеризуючи в такий спосіб весільний обряд як обов'язок перед суспільством. Лексема *Mäßigkeit* є маркером поміркованості та впорядкованості як частини концептуального простору іменника *die Ordnung* у контексті синонімічності із іменником *der Brauch*.

Ще одним аспектом реалізації прагнення до порядку у свідомості персонажів твору є "*організація зовнішньої дійсності*". Мовні одиниці, які характеризують сприйняття поняття **порядку** у вказаних межах, відносимо до ближньої периферії його лексико-семантичного поля. Це мотивується тим, що даний аспект відображається у творі на різних рівнях, спричинений неоднозначною психологічною мотивацією персонажів та вербалізується у різноманітних контекстах. У наведеному нижче фрагменті тексту описана реакція консула Будденброка на невчасне запалювання керосинових ламп як на грубе порушення порядку існування зовнішнього світу:

Es war bald sechs Uhr, und obgleich die Dämmerung weit vorgeschritten war, hingen die Öllampen unangezündet an ihren

Ketten über die Straße. Diese Tatsache, diese offenbare und unerhörte Unterbrechung der Ordnung, war das erste, was den Konsul Buddenbrook aufrichtig erzürnte, und sie war schuld daran, dass er in ziemlich kurzem und ärgerlichem Tone zu sprechen begann (Thomas Mann, S. 81).

Мовні одиниці, які формують це семантичне поле, мають своїм центром іменник *die Ordnung*, що є ядром однойменного лексико-семантичного поля. Вони описують ставлення персонажа до незапалених ламп як до грубого порушення правил та закономірностей існування зовнішнього світу. Мовні одиниці, що характеризують **порядок** як порушення звичних елементів реальності формують периферію лексико-семантичного поля. Ми відносимо сюди іменник *die Unterbrechung* (порушення), прикметники *offenbar* (неприкритий, відвертий), *unerhört* (нечуваний), *schuld* (винний), *ärgerlich* (злий) та сполучник *obgleich* (хоча, незважаючи на). У даному випадку зовнішня реальність відображається як узгоджене та унормоване функціонування факторів дійсності відповідно до встановленого порядку.

Інваріантні аспекти семантики поняття ***Ordnung*** виявляються у творі в різний спосіб. Прагнення до забезпечення порядку є способом унормувати та сприяти регламентованому існуванню навколишньої дійсності, але також і способом впорядкування внутрішнього світу, що є важливим елементом структурованої гармонії. Мовні одиниці, які відображають даний аспект сприйняття поняття ***Ordnung*** персонажами твору, формують дальню периферію його лексико-семантичного поля.

Наведений нижче фрагмент тексту роману описує внутрішні переживання Томаса Будденброка та відображає один із контекстів, на основі якого можна проаналізувати складники лексико-семантичного поля поняття ***Ordnung*** в аспекті "впорядкування внутрішнього світу":

Die Luft war warm und süß, und es war, als ob die friedlichen Geräusche ringsumher ihm besänftigend zusprächen und ihn einzulullen trachteten. Müde vom Ins-Leere-Starren, von Einsamkeit

und *Schweigen*, schloß er dann und wann die Augen, um sich alsbald wieder aufzuraffen und hastig den Frieden von sich zu scheuchen. "Ich muß denken", sagte er beinahe laut... "Ich muß alles ordnen, ehe es zu spät ist..." (Thomas Mann, S. 621-622).

Наведена ілюстрація репрезентує внутрішній емоційний стан свідомості Томаса, його переживання та непорозуміння з собою (*Müde von Einsamkeit und Schweigen* / втомлений від самотності та мовчання), які характеризуються відчуттям втоми та відчуженості. Проте в центрі його прагнень – намагання впорядкувати свої переживання на певній логічній основі, що спираються на раціональні міркування. Враховуючи наведені фактори, можна виділити в даному контексті такі складові частини лексико-семантичного поля поняття **Ordnung**, як "впорядкування внутрішнього світу": дієслова *denken* (думати), *ordnen* (впорядковувати) та *müssen* (мусити). Семантика модального дієслова *müssen* відображає інтенцію внутрішньої необхідності тих чи інших дій як потреби "впорядкування власного емоційного стану".

Прагнення до **порядку** реалізується і як одне з базисних та ключових у системі цінностей персонажів роману Т. Манна "Чарівна гора". Аналіз мовного матеріалу твору дозволив встановити особливості сприйняття даного поняття персонажами та виокремити основні складові частини лексико-семантичного поля на основі таких аспектів його відображення: "прагнення до впорядкування зовнішньої дійсності"; "організація функціонування суспільства" та "розпорядок дня". Ядром лексико-семантичного поля поняття **Ordnung** у романі є іменник *die Ordnung*. Близню периферію формують мовні одиниці, які відображають його сприйняття як "прагнення до впорядкування зовнішньої дійсності" та "розпорядок дня". До дальньої периферії ми відносимо ті лексеми, що характеризують дане поняття з погляду "організації функціонування суспільства".

Спостереження за лексикою окремих фрагментів тексту дозволило встановити складові частини лексико-семантичного поля поняття **Ordnung** як "необхідності дотримання чіткого

.....
 розпорядку дня" в санаторії. Відносимо сюди мовні одиниці, що відображають розуміння наявності чіткого розпорядку як *норми існування* та як *важливої частини зовнішнього світу*:

Der Normaltag war klar gegliedert und fürsorglich organisiert, man kam rasch in Trott und gewann Geläufigkeit, wenn man sich seinem Getriebe einfügte. Im Rahmen der Woche jedoch und größerer Zeiteinheiten unterlag er gewissen regelmäßigen Abwandlungen (Thomas Mann, S. 148).

Наведений фрагмент тексту ілюструє організацію життя в санаторії, яке базувалося на строгому розподілі часу в розпорядку дня та тижня серед його мешканців. Лексико-семантичне поле поняття **Ordnung** формують мовні елементи, що відбивають правила існування в санаторії та сприйняття цих правил його відвідувачами та пацієнтами. В першу чергу це іменники *der Normaltag* (звичайний день) та *die Hausordnung* (правила внутрішнього розпорядку). До лексичних складників аспекту сприйняття порядку як необхідності дотримання розпорядку дня в даному контексті належать також дієслова *gliedern* (розділяти), *organisieren* (організовувати), прикметники *fürsorglich* (дбайливо), *regelmäßig* (регулярно) та іменники *der Rahmen* (рамка, межа) та *die Zeiteinheit* (одиниця часу). Семантика цих слів об'єднана навколо семи "*впорядкованість проведення часу*" та життя в санаторії. У сприйнятті мешканців поняття інтерпретується як необхідність *уніфікованого та строго організованого* плану життя, як процес, що підпорядковується закономірностям й одночасно є прагненням *впорядковувати дійсність*: все відбувається регулярно та за планом, у межах встановленого часу.

Саме прагнення до *впорядкування зовнішньої дійсності* є важливим аспектом вербалізації поняття **Ordnung** у романі. Спираючись на особливості персонажів твору як суб'єктів ментальності, реалізація поняття може відбуватися в різних контекстах. У наведеному нижче прикладі зображено внутрішнє хвилювання Ганса Касторпа, головного героя твору, перед

поїздкою у санаторій. Ця поїздка сприймається ним як порушення зовнішнього порядку дійсності.

Спостереження за семантикою лексики дозволило виокремити мовні складники ближньої периферії зазначеного вище лексико-семантичного поля:

Dieses Emporgehobenwerden in Regionen, wo er noch nie geatmet und wo, wie er wußte, völlig ungewohnte, eigentümlich dünne und spärliche Lebensbedingungen herrschten, – es fing an, ihn zu erregen, ihn mit einer gewissen Ängstlichkeit zu erfüllen. Heimat und Ordnung lagen nicht nur weit zurück. Schwebend zwischen ihnen und dem Unbekannten fragte er sich, wie es ihm dort oben ergehen werde. Vielleicht war es unklug und unzuträglich, daß er, geboren und gewohnt, nur ein paar Meter über dem Meeresspiegel zu atmen, sich plötzlich in diese extremen Gegenden befördern ließ? (Thomas Mann, S. 13).

Лексеми *die Heimat* (батьківщина) та *die Ordnung* (порядок) використані Т. Манном як синоніми. Таке твердження пояснюється тим, що крізь призму сприйняття Гансом *порядку* виокремлюється *поняття* батьківщини як характеристики вже впорядкованого існування – Батьківщина залишається героєм у зв'язку з поїздкою. Враховуючи суб'єктивну позицію персонажа як носія ментальності німецького народу, в даному контексті до лексико-семантичного поля ми відносимо лексику, що є маркером прагнення *впорядкувати зовнішню дійсність* на противагу поїздці в незнайому місцевість. Тобто йдеться про зміну звичного стану речей. Це такі іменники, як: *die Ängstlichkeit* (боязливість), *das Unbekannte* (невідоме), прикметники *ungewohnt* (незвичний), *dünn* (слабкий), *spärlich* (бідний), *unklug* (нерозумний), *unzuträglich* (несприятливий) та дієслова *ergehen* (вестись, проживати) і *erregen* (нервувати, збуджувати).

У романах, що належать до пізньої творчості Т. Манна ("Зізнання авантюриста Фелікса Крулля" та "Обранець"), спостерігаються деякі відмінності у сприйнятті **порядку** / **Ordnung** та прагнення до його реалізації.

У романі "Признання авантюриста Фелікса Крулля" оповідь ведеться від першої особи. А отже, висновки про семантику поняття **Ordnung** можна робити, враховуючи, що назване поняття реалізується крізь призму сприйняття зовнішньої дійсності персонажем – головним героєм твору Феліксом Круллем – та в аспекті "впорядкування зовнішньої дійсності". Контекст "впорядкованого існування світу" як необхідності чіткої соціальної стратифікації є важливою частиною цього сприйняття. Мовне відображення відбувається, залежно від контексту, за допомогою лексичних одиниць різних рівнів. Прикладом такого сприйняття є закоханість у Фелікса Крулля дівчини, яка належить до вищого соціального прошарку, та негативна реакція героя на цей факт. Мовні одиниці, що в даному випадку репрезентують реакцію персонажа, формують периферію лексико-семантичного поля поняття **Ordnung** у романі:

Ich habe Ihnen doch so herzlich vor Augen gehalten wie unnatürlich es ist für die Tochter eines durch Reichtum hochgestellten Ehepaar, wie Mr. und Mrs. Twentymen sich in den ersten besten Kellnerburschen zu vernarren. Es ist die reine Verirrung und sollte sie auch Ihrer Natur und Anlage entsprechen, so müssen Sie sie doch um des gesellschaftlichen Naturgesetzes und der guten Sitte willen überwinden (Thomas Mann, S. 233-234).

Сюди належать іменники *die Verirrung* (помилка, плутанина), *das Naturgesetz* (закон природи), *die Sitte* (традиції), прикметники *unnatürlich* (неприродний) і *gesellschaftlich* (суспільний). Важливим для розуміння даного поняття в зазначеному контексті вважаємо словосполучення *gesellschaftliche Naturgesetze* (суспільні закони природи), що формалізує розуміння необхідності порядку в соціальній розмежованості суб'єктів суспільства як закладеної природою закономірності його існування. Тому зазначені нами прикметники *unnatürlich* і *gesellschaftlich* та іменники *die Verirrung*, *die Sitte* характеризують негативне сприйняття

відсутності такої стратифікації та належать до семантичного поля аналізованого поняття.

Ключовим для розуміння специфіки сприйняття лексеми **Ordnung** у романі "Обранець", який теж належить до останнього етапу творчості Т. Манна, є протиставлення: **порядок** ↔ **непорядок** (**Ordnung** ↔ **Unordnung**). Мовне вираження цього протиставлення можна простежити у варіативних контекстах: зокрема, в описі реакції довіреного васала герцога, якому той розповідає про власні етичні стосунки з сестрою та їх майбутню дитину:

Gröfste Unordnung habt ihr angerichtet und eine Stockung der Natur, dass sie so wenig aus und ein weiß wie ihr selber. Fortpflanzen, nach Gottes Willen, will sich das Leben, ihr aber habt gemacht, dass es auf der Stelle tritt, und habt miteinander ein drittes Geschwister gepflanzt, oder wie man dies stockende Leben nennen soll. ... Eine solche Unordnung und Konfusion habt ihr Unbedachten in die Gotteswelt gebracht (Thomas Mann, S. 453).

Семантичне протиставлення іменників *Ordnung* – *Unordnung* є в цьому випадку основним для виокремлення мовних складників лексико-семантичного поля. Сюди належать такі мовні одиниці: *die Unordnung* (непорядок), *die Stockung* (застій, зупинка), *die Konfusion* (плутанина), *der Unbedachte* (необдуманий), *größte* (найбільший).

Названі лексичні елементи характеризують негативне ставлення персонажів творів до відсутності регламентованості в міжособистісних та соціальних відносинах. У даному випадку мова йде про інцест брата і сестри, який розуміється як найбільший, грандіозний *непорядок*. Мовні одиниці, що виражають відношення до непорядку персонажами твору, формують лексико-семантичне поле в зазначеному вище контексті.

Отже, проведення спостереження за мовним матеріалом романів Т. Манна, що належать до різних етапів його творчості, дало можливість припустити: базова та категоріальна значимість поняття **порядок** / **Ordnung** для персонажів творів як суб'єктів ментальності німецького

народу є основною. У їх свідомості порядок відображається в певних домінантних аспектах, у межах яких ми виокремили конкретні лексико-семантичні поля та зазначили специфіку сприйняття поняття залежно від етапу творчості Томаса Манна та досліджуваного твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воркачев С.Г. Вариативные и ассоциативные свойства телеономных лингвоконцептов / Сергей Георгиевич Воркачев – Волгоград : Парадигма, 2005. – 214 с.
2. Гуревич А.Я. Средневековый героический эпос германских народов. Вступ. статья в книге "Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах" // Библиотека всемирной литературы. Серия первая. Том 9. / Арон Яковлевич Гуревич. – М. : Художественная литература, 1975. – 750 с.
3. Дудик П.С. Стилістика української мови : Навчальний посібник / Петро Семенович Дудик – К. : Видавничий центр "Академія", 2005. – 368 с.
4. Історія європейської ментальності. Серія : Культурологія / за редакцією Петера Дінцельбахера. – К. : Літопис, 2004. – 722 с.
5. Карасик В.И. Этноспецифические концепты / Владимир Ильич Карасик // Введение в когнитивную лингвистику. – 2005. – № 6. – С. 61–105.
6. Мезенин С.М. Образность как лингвистическая категория / Сергей Максимович Мезенин // Вопросы языкознания. – 1983. – № 6. – С. 121–126.
7. Нечаева Н.В. Концепт ORDNUNG в немецкой языковой картине мира и его актуализация в институциональном типе дискурса : Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук : 10.02.04 "Германские языки". Наталья Викторовна Нечаева ; Барнаульский гуманитарный университет – Барнаул, 2011.
8. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 322 с.
9. Флакман А.М. Немецкий язык как отражение ментальности его носителей : Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук : 10.02.04 "Германские языки" / Анна Михайловна Флакман ; Нижегородский государственный

лингвистический университет имени Н.А. Добролюбова. – Нижний Новгород, 2005.

Джерельна база

Mann Th. Bekenntnisse des Hochstaplers Felix Krull. Der Memoiren erster Teil. Der Erwählte / Thomas Mann. – Frankfurt am Main : S. Fischer Verlag GmbH, 1965. – 987 s.

Mann Th. Buddenbrooks. Verfall einer Familie / Thomas Mann. – Moskau : Verlag für fremdsprachige Literatur, 1956. – 1121 s.

Mann Th. Der Zauberberg. – Frankfurt am Main : S. Fischer Verlag GmbH, 1991. – 1234 s.

REFERENCES

1. Vorkachov S.G. Variativnyje i assotsyativnyje svojstva teleonomnyh lingvokontseptov / Sergej Georgijevich Vorkachov – Volgograd : Paradigma, 2005. – 214 s.

2. Gurevich A. Ja. Srednevekovyj geroicheskiy epos germanskikh narodov. Vstup. statja v knige "Beovulf. Starshaja Edda. Pesja o Nibelungah" // Biblioteka vsemirnoj literatury. Serija pervaja. Tom 9. / Aron Jakovlevich Gurevich. – M. : Hudozhestvennaja literatura, 1975. – 750 s.

3. Dudyk P.S. Stylistyka ukrajinskoji movy : Navchalnyj posibnyk / Petro Semenovyh Dudyk – K. : Vydavnychyj tsentr "Akademija", 2005. – 368 s.

4. Istorija jevropejskoji mentalnosti. Serija : Kulturologija / za redaktsijeu Petera Dintselbahera. – K. : Litopys, 2004. – 722 s.

5. Karasik V.I. Etnospetsyficheskie kontsepty / Vladimir Iljich Karasik // Vvedenije v kognitivnuju lingvistiku. 2005. – № 6. – S. 61-105.

6. Mezenin S.M. Obraznost kak lingvisticheskaja kategorija / Sergej Maksimovich Mezenin // Voprosy jazykoznanija. – 1983. – № 6. – S. 121-126.

7. Nechajeva N.V. Kontsept ORDNUNG v nemezkoi jazykovoј kartine mira i jeho aktualizatsija v institutsionalnom tipe diskursa : Dissertatsija na soiskanie uchenoj stepeni kandidata filologicheskikh nauk : 10.02.04 "Germanskije jazyki". Natalja Viktorovna Nechajeva ; Barnaulskij humanitarnyj universitet – Barnaul, 2011.

8. Pryhodko A.M. Konsepty i konseptosystemy v kognityvno-dyskursyvnij paradygmi lingvistyky / Anatolij Myhajlovych Pryhodko. – Zaporizhja : Premjer, 2008. – 322 s.

9. Flaksman A.M. Nemezkij jazyk kak otrazhenije mentalnosti jego nositelej : Dissertatsyja na soiskaniye uchenoj stepeni kandidata filologicheskikh nauk : 10.02.04 "Germanskije jazyki" / Anna Mihajlovna Flaksman ; Nizhegorodskoj gosudarstvennyj universitet imeni N.A. Dobroljubova – Nizhnij Novgorod, 2005.

Dzherelna baza

Mann Th. Bekenntnisse des Hochstaplers Felix Krull. Der Memoiren erster Teil. Der Erwählte / Thomas Mann. – Frankfurt am Main : S. Fischer Verlag GmbH, 1965. – 987 s.

Mann Th. Buddenbrooks. Verfall einer Familie / Thomas Mann. – Moskau : Verlag für fremdsprachige Literatur, 1956. – 1121 s.

Mann Th. Der Zauberberg. – Frankfurt am Main : S. Fischer Verlag GmbH, 1991. – 1234 s.

Половинкіна М.І.

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛЬСЬКИХ ЛЕКСЕМ НА ПОЗНАЧЕННЯ РОЖЕВОГО КОЛЬОРУ

Анотація. У статті на матеріалі польської поезії кінця XIX – першої половини XX ст. розглянуто особливості польських лексем із семантикою рожевого кольору. Ілюстративним матеріалом лінгвістичного аналізу стали твори К. Пиєрви-Тетмаєра, Я. Каспровича, Л. Стаффа, Ю. Тувіма, М. Павліковської-Ясножєвської, М. Вольської, Б. Островської та К. Іллаковичівни. У статті обґрунтовано виділення колорем на позначення рожевої барви в окреме лексико-семантичне мікрополе, проаналізовано склад та особливості цього мікрополя в межах досліджуваного матеріалу, розглянуто узуальні та оригінально-авторські випадки кольоровоживання.

Ключові слова: колористика, польська поезія кінця XIX – першої половини XX ст., семантика, рожевий колір.

Інформація про автора: Половинкіна Марія Ігорівна – аспірантка Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні; Національна академія наук України.

Polovynkina M.I.

THE FEATURES OF THE POLISH LEXEMES WHICH DENOTE PINK COLOR

Abstract. In this article the features of the Polish lexemes with the semantics of pink color have been studied. The linguistic analysis was based on the Polish poetry of the late 19th – first half of the 20th century, namely the works of K. Przerwa-Tetmajer, J. Kasproicz, L. Staff, J. Tuwim, M. Pawlikowska-Jasnorzewska, M. Wolska, B. Ostrowska and K. Ilakowiczówna. In this article the author substantiate the selection of the color terms which denote pink color in the separate lexical-semantic microfield. The author also analyze the content and characteristics of this microfield within the limits of the studied material, consider the typical and individual cases of using of the color terms. The semantics of color terms is deeply symbolic, so they must be analyzed in parallel with the color semantics in culture. The author use culture color semantics to discover the poets' hidden motivation and to explain the multi-meanings of the color

.....

terms used in different individual cases. This article also shows the areas of crossing of some lexical-semantic microfields.

Keywords: *coloristics, Polish poetry of the late 19th – first half of the 20th century, semantics, pink color.*

Information about author: *Polovynkina Mariya Igorivna – post-graduate student; O.O. Potebnya Institute of linguistics; National academy of science of Ukraine.*

Половинкина М.И.

ОСОБЕННОСТИ ПОЛЬСКИХ ЛЕКСЕМ, ОБОЗНАЧАЮЩИХ РОЗОВЫЙ ЦВЕТ

Аннотация. *В статье на материале польской поэзии конца XIX – первой половины XX в. рассмотрены особенности польских лексем с семантикой розового цвета. Иллюстративным материалом лингвистического анализа стали произведения К. Пишеры-Тетмайера, Я. Каспровича, Л. Стаффа, Ю. Тувима, М. Павликовской-Ясножеской, М. Вольской, Б. Островской и К. Иллаковичуны. В статье обосновано выделение колорем, обозначающих розовый цвет, в отдельное лексико-семантическое микрополе, проанализирован состав и особенности данного микрополя в пределах изучаемого материала, рассмотрены узуальные и оригинально-авторские случаи цветоупотребления.*

Ключевые слова: *колористика, польская поэзия конца XIX – первой половины XX в., семантика, розовый цвет.*

Информация об авторе: *Половинкина Мария Игоревна – аспирантка; Институт языкознания им. А.А. Потебни; Национальная академия наук Украины.*

Кольоронайменування є цікавим матеріалом для лінгвістичного дослідження, оскільки кольори можуть використовуватися не лише у прямому значенні для опису навколишнього середовища, побутових реалій тощо, а й у переносному, стаючи виразником прихованих інтенцій автора та множинних символічних смислів. Назви кольорів у мові досліджували як зарубіжні вчені (Б. Берлін і П. Кей [4], Є. Тележинська [6], Р. Токарський [7] та ін.), так і вітчизняні (І. Чумак-Жунь [3], С. Іваненко [1], Т. Пастушенко [2] та ін.). Наше дослідження присвячено кольорономінації у польській

мові та було проведено на матеріалі поезії кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Польська поезія недостатньо досліджувалася в колористичному аспекті, тому становить свіжий та цікавий матеріал для лінгвістичного аналізу. У ході роботи було проаналізовано 852 поетичні твори К. Пшерви-Тетмаєра [12], Я. Каспровича [9], Л. Стаффа [13], Ю. Тувіма [14], М. Павліковської-Ясножевської [11], М. Вольської [15], Б. Островської [10] та К. Іллаковичуни [8]. У цій статті ми приділимо увагу колоремам, що позначають рожеву барву.

Лексеми із семантикою рожевого кольору є досить неоднозначними щодо їхньої приналежності до того чи іншого мікрополя. Постає питання: чи відокремлювати їх в окрему групу, чи розглядати у межах лексико-семантичного мікрополя *czzerwony*? Популярний словник польської мови подає таке тлумачення: "*różowy* – червоний з великою домішкою білого кольору; рум'яний" [5, с. 884]. Польська дослідниця Є. Тележинська розглядає кольоропозначення *różowy* та його деривати у межах лексико-семантичного мікрополя *czzerwony* [6]. Проте Р. Токарський вважає *różowy* окремим кольором, відмінним від *czzerwony*, та розглядає його окремо, хоча і звертає увагу на певну підпорядкованість рожевого кольору червоному [7]. Класики колористики Б. Берлін і П. Кей надають колоремі *pink* (*różowy*) статус основної, поряд із іншими десятьма колоремами. На думку цих учених, лексема, що позначає рожевий колір, з'являється у мові на останньому, шостому ієрархічному рівні [4].

На нашу думку, лексеми із семантикою рожевого кольору заслуговують на окремий розгляд. Це пояснюється перш за все тим, що рожева барва може досить суттєво відрізнитися від червоної – як за фізичними та візуальними показниками, так і за психологічно-символічними (лексеми із семантикою червоного кольору є амбівалентними – вони несуть на собі одночасно елементи і позитивної семантики (любов, тепло, сонце тощо), і негативної (кров, агресія, війна, ненависть), на відміну від лексем із семантикою рожевого кольору, в яких негативний аспект сприйняття практично відсутній). Окрім того, група

польських лексем із семантикою рожевого кольору має у своєму складі окремі назви для відтінків (*magenta, fuksja, biskupi, lososiowy, eozyna, majtkowy, róż wenecki* та ін.). Така розгалужена система кольоропозначень із семантикою рожевого кольору свідчить про те, що ця барва культурно й семантично важлива для носіїв мови та характеризується самостійністю.

У проаналізованих нами поезіях польських авторів кінця XIX – першої половини XX ст. були зафіксовані такі лексеми із семантикою рожевого кольору: *różowy, bladoróżowy, różowozłoty, różowość, różowo, różowieć, odróżowieć, zaróżowieć, różowić, różany, różowato-popielaty*. Всі виділені лексеми є спільнокореневими. Вони відрізняються за:

- частиномовною належністю (присутні прикметники – *różowy, różowozłoty* та ін., іменник – *różowość*, дієприкметник – *różowić*, прислівники – *różowo* та дієслова – *różowieć, odróżowieć, zaróżowieć*);
- видом дієслів (*różowieć* – недоконаний вид, *odróżowieć* – доконаний);
- складністю будови (*różowy* – проста, однокомпонентна лексема, *różowozłoty* – складна, двокомпонентна);
- одноколірністю / багатоколірністю (*różowy* / *różowato-popielaty*);
- ступенем деривації (*różowy* → *różowieć* → *odróżowieć*);
- рівномірністю вияву колірної ознаки (*różowozłoty* – нерівномірний вияв, *różowato-popielaty* – рівномірний);
- відтінковою семантикою (*różowy, bladoróżowy*);
- лексичною варіативністю (*różowy* / *różany*);
- розташуванням у межах лексико-семантичного мікрополя (колорема *różowozłoty* розташована у дифузній зоні – на перетині мікрополів *czerwony* та *złoty*, а *różowato-popielaty* – *czerwony* та *szary*).

Лексеми із семантикою рожевого кольору часто використовуються польським поетами в пейзажній ліриці. Нами були знайдені приклади вживання цих кольоропозначень в описах:

- ранкового або вечірнього часу доби та відповідного кольору неба під час світанку чи заходу сонця: *odróżowiało* (J. Tuwim, "Świt"), *wieczór różowato-popielaty* (J. Tuwim, "Mąż i ja"), *brzask różowiał* (J. Tuwim, "Sitowie"), *różowe smugi zachodu* (B. Ostrowska, "Różowe smugi zachodu..."), *różowe zorze* (B. Ostrowska, "Pogoda");

- квітів: *gałąź osypana różowo* (J. Tuwim, "Gałąź"), *różowe koniczyny* (B. Ostrowska, "Ruiny"), *różowe malwy* (B. Ostrowska, "Pogoda"), *różowa róża* (M. Pawlikowska-Jasnorzewska, "Różowa magia") – в останньому прикладі свідомо тавтологія інтенсифікує та підкреслює колірну ознаку;

- ягід: *maliny różowe* (M. Pawlikowska-Jasnorzewska, "Laura i Filon");

- природних матеріалів: *różowe perły* (M. Pawlikowska-Jasnorzewska, "Księżycowy paw");

- продуктів харчування: *różowość świeżego lososia* (J. Tuwim, "Magazyn gastronomiczny") – цей приклад підкреслює розуміння кольору *lososiowy* саме в межах групи *różowy*;

- зовнішності людей: *różowa sklepowa* (J. Tuwim, "N"), *różowa aptekarzowa* (J. Tuwim, "Muza") – у таких словосполученнях зазначена колорема виступає синонімом лексеми *рум'яний* і зазвичай сприймається як позитивна ознака, що вказує на красу та здоров'я (найчастіше в описах жінок). Проте мотивація використання кольоропозначення *różowy* у значенні "рум'яний" може бути й іншою: *dzieci różowe od biegu* (B. Ostrowska, "Pierwiosni"). У прикладі *różowy uśmiech* (B. Ostrowska, "Pogoda") мотиваційною основою слугує забарвлення губ. Лексема *różowy* тут також передає позитивну ознаку та підкреслює високу естетичну оцінку.

Використання кольоронайменування *różowy* в описах людської зовнішності найчастіше пояснюється фізіологічними причинами, а саме зв'язком із поняттям *кров*, оскільки рум'яні щоки чи губи набувають рожевого кольору саме завдяки приливу до шкіри крові. Подібне спостерігаємо і в такому прикладі: *serc różowe ogrody* (B. Ostrowska, "Pogoda"). Рожевий колір асоціюється із червоним, а

отже, із кров'ю (але лише в позитивному аспекті) та почуттями, насамперед коханням. Тісний зв'язок колорема *różowy* з колоревою *czerwonu* підкреслює, зокрема, їхня часткова взаємозамінність: у поезії Ю. Тувіма "Venus" знаходимо словосполучення *ogień różowy*, незважаючи на те, що полум'я традиційно зображується саме червоним. Отже, *różowy* сприймається як теплий, а також такий, що пов'язаний з поняттям *swięto*. Це доводять приклади використання цієї колорема в описах денного небесного світила: *słońce różowiło szmat ulicy* (J. Tuwim, "Pieśń o białym domu"), *różowa, słoneczna stolica* (J. Tuwim, "Ja").

Рожевий колір викликає у свідомості реципієнта певні асоціації. Цей колір є сумішшю червоного з білим. Він сприймається як м'який; символізує дитинство, невинність, молодість, жіночність, красу жіночого тіла, кохання, чуттєвість, легку еротику, комфорт, тепло, радість, оптимізм; підсилює почуття, робить уважним, ласкавим і чуйним. У сучасній культурі рожевий колір, зокрема, символізує гомосексуальних жінок, а також гомосексуалізм узагалі (традиція походить з часів Другої світової війни – нацисти змушували гомосексуалістів окупованих країн носити пов'язки з рожевими трикутниками). У польській мові лексема *różowi* також позначає комуністів, що маскуються під демократів та лібералів [7].

Рожевий колір часто асоціюється з молодістю, свіжістю. Підтвердження цього знаходимо у поезії Ю. Тувіма:

Powierzam ci różowość.

Słyszysz, jaka jest świeża?

("Dar") [14, с. 80]

У польській мові існують такі терміни, як *czarna magia* та *biała magia*, що асоціюються, відповідно, зі злом (негативом) і добром (позитивом). Разом із цим, у творчій уяві М. Павліковської-Ясножевської виникає словосполучення *różowa magia* ("Różowa magia"). Зважаючи на статтю поетеси та особливості її ідіостилю, можемо припустити, що рожева магія передусім розуміється як жіноча. Таким чином, колорева *różowy* виступає репрезентантом жіночої статі.

Отже, ми виділяємо лексеми із семантикою рожевого кольору у самостійну групу, хоча вони також можуть розглядатися у межах лексико-семантичного мікрополя *czerwony*. Найчастіше ці колореми використовуються в прямому значенні для опису пейзажів, рослин, плодів і продуктів харчування. Досить поширеним є вживання компонентів мікрополя *rózowy* в описах людської зовнішності, особливо дітей та вродливих жінок. Рожевий колір сприймається як м'який, ніжний, викликає переважно позитивні асоціації. Лексеми мікрополя *rózowy* мають зв'язок із концептами *światło* та *krew*, частково уподібнюючись у цьому плані до компонентів мікрополя *czerwony*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іваненко С.В. Одиначне та особливе в лексико-семантичних групах на позначення кольору в сучасній російській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.02.02 / С.В. Іваненко. – Дніпропетровськ, 2001. – 20 с.
2. Пастушенко Т.В. Колірна номінація як елемент вторинної мовної картини світу (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Т.В. Пастушенко ; Київський держ. лінгвістичний ун-т. – К., 1998. – 16 с.
3. Чумак-Жуль І.І. Лексико-семантичне поле кольору в мові поезії І.О. Буніна : склад, структура, функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.02 / І.І. Чумак-Жуль. – К., 1996. – 22 с.
4. Berlin B. Basic colour terms: their universality and evolution / B. Berlin, P. Kay. – Berkeley : University of California Press, 1969. – 178 p.
5. Popularny słownik języka polskiego PWN / [opracowanie – Elżbieta Sobol]. – W., 2002. – 1304 s.
6. Teleżyńska E. Nazwy barw w twórczości Cypriana Norwida / E. Teleżyńska. – W. : Uniwersytet Warszawski, 1994. – 203 s.
7. Tokarski R. Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie / R. Tokarski. – Lublin, 1995. – 212 s.

Джерела

8. Hłakowiczówna K. Wiersze 1912-1959 / K. Hłakowiczówna. – W. : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1982. – 256 s.
9. Kasprzowicz J. Wybór poezji / J. Kasprzowicz. – Wrocław-Warszawa-Kraków : Wydawnictwo Ossolińskich, 1990. – 474 s.

10. Ostrowska B. Wiersze wybrane / B. Ostrowska. – W. : Czytelnik, 1955. – 278 s.
11. Pawlikowska-Jasnorzewska M. Poezje / M. Pawlikowska-Jasnorzewska. – W. : Czytelnik, 1966. – 144 s.
12. Przerwa-Tetmajer K. Poezje / K. Przerwa-Tetmajer. – W. : Czytelnik, 1966. – 144 s.
13. Staff L. Poezje zebrane w 2 t. / L. Staff. T. 1. – Warszawa, 1967. – 1147 s.
14. Tuwim J. Poezje / J. Tuwim. – Warszawa : Czytelnik, 1980. – 127 s.
15. Wolska M. Poezje wybrane / M. Wolska. – Kraków : Wydawnictwo literackie, 2002. – 527 s.

REFERENCES

1. Ivanenko S. V. Odynychne ta osoblyve v leksyko-semantychnykh hrupakh na poznachennia koloru v suchasni rosiiskii movi : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.02 / S. V. Ivanenko. – Dnipropetrovsk, 2001. – 20 s.
2. Pastushenko T. V. Kolirna nominaciia yak element vtorynnoi movnoi kartyny svitu (na materialii suchasnoi angliiskoi movy) : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04 / T. V. Pastushenko. – K., 1998. – 16 s.
3. Chumak-Zhun I. I. Leksyko-semantychnie pole koloru v movi poezii I. O. Bunina: sklad, struktura, funkcionuvannia : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.02 / I. I. Chumak-Zhun. – K., 1996. – 22 s.
4. Berlin B. Basic colour terms: their universality and evolution / B. Berlin, P. Kay. – Berkeley: University of California Press, 1969. – 178 p.
5. Popularny słownik języka polskiego PWN / [opracowanie – Elżbieta Sobol]. – W., 2002. – 1304 s.
6. Teleżyńska E. Nazwy barw w twórczości Cypriana Norwida / E. Teleżyńska. – W. : Uniwersytet Warszawski, 1994. – 203 s.
7. Tokarski R. Semantyka barw we współczesnej polszczyźnie / R. Tokarski. – Lublin, 1995. – 212 s.

Dzherela

8. Hłakowiczówna K. Wiersze 1912-1959 / K. Hłakowiczówna. – W. : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1982. – 256 s.
9. Kasprówicz J. Wybór poezji / J. Kasprówicz. – Wrocław-Warszawa-Kraków : Wydawnictwo Ossolińskich, 1990. – 474 s.
10. Ostrowska B. Wiersze wybrane / B. Ostrowska. – W. : Czytelnik, 1955. – 278 s.
11. Pawlikowska-Jasnorzewska M. Poezje / M. Pawlikowska-Jasnorzewska. – W. : Czytelnik, 1966. – 144 s.

12. Przerwa-Tetmajer K. Poezje / K. Przerwa-Tetmajer. – W. : Czytelnik, 1966. – 144 s.
13. Staff L. Poezje zebrane w 2 t. / L. Staff. T. 1. – Warszawa, 1967. – 1147 s.
14. Tuwim J. Poezje / J. Tuwim. – Warszawa : Czytelnik, 1980. – 127 s.
15. Wolska M. Poezje wybrane / M. Wolska. – Kraków : Wydawnictwo literackie, 2002. – 527 s.

УДК 81'255.4:821.111

Даниліна С.Ю.

ВПЛИВ БУРЛЕСКНО-ТРАВЕСТІЙНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ НА ПЕРЕКЛАД КЛАСИЧНИХ ПАРОДІЙНИХ РОМАНІВ

Анотація. У статті простежується перекладацька традиція переспівів-адаптацій, що була притаманна українській літературі на етапі її становлення у XVIII-XIX століттях. Досліджуються лексико-стилістичні засоби творення пародійності у класичних романах "Дон Кіхот" і "Гаргантюа та Пантагрюель". Розглядається залучення перекладачами народних сміхових традицій української культури, які сприяли створенню функціонально адекватних цільових текстів.

Ключові слова: пародія, адаптація, травестія, стратегія доместикації, прагматичний ефект, авторський задум.

Інформація про автора: Даниліна Світлана Юріївна – здобувач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови; Інститут філології; Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Danilina S.Yu.

THE EFFECT OF BURLESQUE AND TRAVESTY LITERARY TRADITION ON THE TRANSLATION OF CLASSIC PARODY NOVELS

Abstract. The article outlines the evolution of the translation tradition of burlesque and travesty adaptatins viewed as inherent to Ukrainian literature in its formative stages (18th and 19th centuries). The strategy of domestication was examined regarding the degree to which translators

make a text conform to the target culture. Parody, which in the case of some earlier adaptations could be considered a synonym of translation, in the 20th century evolved into a literary genre requiring a faithful rendering in translation. Lexico-stylistic means of creating 'intra-' and 'intertextual' parody in classic novels 'Don Quixote' and 'Gargantua and Pantagruel' are analyzed. Translators' skilful use of folk humour tradition characteristic of the Ukrainian identity contributed to achieving functional adequacy of the target text. The article discusses the impact of the 'baroque' school within Ukrainian literary translation, which proved particularly appropriate for reproducing parodic texts.

Key words: parody, adaptation, travesty, domestication strategy, pragmatic effect, author's intent.

Information about author: Danylina Svitlana Yuriivna – researcher of department of theory and practice of translation from English; Institute of philology; Kyiv national Taras Shevchenko university.

Данилина С.Ю.

ВЛИЯНИЕ БУРЛЕСКНО-ТРАВЕСТИЙНОЙ ЛИТЕРАТУРНОЙ ТРАДИЦИИ НА ПЕРЕВОД КЛАССИЧЕСКИХ ПАРОДИЙНЫХ РОМАНОВ

Аннотация. В статье рассматривается переводческая традиция переложений-адаптаций, характерная для украинской литературы на этапе ее становления в XVIII-XIX веках. Анализируются лексико-стилистические средства достижения пародийности в классических романах "Дон Кихот" и "Гаргантюа и Пантагрюэль". Мастерское использование переводчиками народных смеховых традиций украинской культуры представляется особенно эффективным для создания функционально адекватных текстов перевода.

Ключевые слова: пародия, адаптация, травестия, стратегия доместикации, прагматический эффект, авторский замысел.

Информация об авторе: Данилина Светлана Юрьевна – соискатель кафедры теории и практики перевода с английского языка; Институт филологии; Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко.

На перший погляд зв'язок перекладу з пародією не має виразних особливостей і перебуває у тих самих відносинах, що і з будь-яким іншим літературним жанром. Утім, при більш уважному аналізі спостерігаємо: в історичній ретроспективі переклад настільки пов'язаний із пародією, що їх подекуди практично не можна розрізнити, як це було у випадку певних переспівів-травестій, які траплялися на ранніх етапах становлення української літератури. Отже, **метою** нашої розвідки є дослідити зв'язок між жанром переспівів-травестій, що був прикметною рисою становлення української літератури у XVIII-XIX століттях, і прийомами відтворення пародії в українських перекладах класичних пародійних романів "Дон Кіхот" М. Сервантеса і "Гаргантюа та Пантагрюель" Ф.Рабле.

Р. Зорівчак так описує класичну схему розвитку перекладу для більшості європейських літератур: "спершу переклади Біблії, згодом античних авторів, часто з *пародіюванням і травестуванням*, тоді сучасників і загалом авторів національних літератур" (*курсив наш* – С.Д.) [6]. Слова М. Бахтіна [1] про засадничу роль пародійного слова для розвитку європейського роману суголосні й мовно-культурній ситуації в Україні, де жанр переспівів-травестій був прикметною рисою становлення української літератури у XVIII-XIX століттях.

Звичайно, на етапі формування будь-яка література розвивається великою мірою завдяки адаптації, переспіву, наслідуванню класичних взірців, пристосуванню тем і сюжетів до своїх етнонаціональних особливостей та потреб, тобто в первинній функції перекладів убачають "певне стирання різниці між перекладанням та оригінальною творчістю у версіях, наслідуваннях, адаптаціях тощо" [5, с. 14]. Іншими словами, широко залучається стратегія доместикації творів іншомовної літератури, яка – в історичному сенсі – включає також "переробку оригінального твору на жанрово інший твір, який збагачує (чи навпаки) літературу чи культуру іншого народу"

[7], що спостерігаємо в українських перекладах-адаптаціях класичних текстів.

Впродовж XVII-XVIII століть античних і сучасних європейських авторів перекладали *книжною* українською: варто лише пригадати переклади з Вергілія, Овідія, Горация, Боккаччо, Петрарки, що робилися через посередництво польської, а серед імен перекладачів, які дійшли до нашого часу, пригадаємо Ф. Прокоповича та Г. Сковороду, що навіть намагалися відтворити у віршованих перекладах ритмічні структури першотекстів [15, с. 40-45]. Утім, притаманною саме українській літературі рисою можна вважати те, що з кінця XVIII-XIX ст. її формування через переклади-адаптації-переспіви проходило значною мірою у травестійно-бурлескному ключі. На думку Т. Бовсунівської, такій ситуації в українській літературі можна знайти декілька пояснень. По-перше, українському народові притаманний талантизм смішити, схильність до жартів, тож бурлескна традиція була суголосною українському менталітету; по-друге, соціально-культурні умови, що склалися у XVIII-XIX столітті, визначили саме комічний характер української літератури як такої, що мала вважатися "другорядною", або ж навіть "неіснуючою" [2, с. 4].

Появі найвідомішого травестійного твору української літератури, "Енеїди" Івана Котляревського, що якнайкраще демонструє вільне пристосування тексту-оригіналу до потреб національної культури, передував "тривалий період утвердження напівфольклорних, напівлітературних творів у бурлескно-травестійній манері у жанрі "переложений" [2, с. 5]. Адаптувалися твори Вергілія та Горация, які були добре відомі освіченому прошарку українського громадянства. Першотекст перетворювався у таких перекладах "на вільну фантазію, твір на тему, загадану оригіналом, але сповнений іншої естетичної якості" [2, с. 6], тобто "дрейфував" у бік пародійного перелицювання. Характерною формою останнього була й "parodia sacra" (переробки проповідей і молитов у пародійному ключі), та жарти і анекдоти на Різдво і Великдень, "risus natalis" і "risus paschalis",

коли дозволялися пародійні переробки за релігійними сюжетами. Таке бурлескно-травестійне віршування також можна вважати проявами перекладу-адаптації, адже, по-перше, відбувся перехід зі старослов'янської мови літургій та молитов на народну мову, а по-друге, сюжетні лінії релігійної літератури "адаптувалися" під народні традиції та ритуали. Вимоги до перекладу тогочасної літератури залежали передусім від жанру: найближчим до оригіналу мав бути переклад Святого Письма, а твори інших жанрів можна було вільно інтерпретувати в переспівах та інших видах творчих переробок [8].

Оскільки нижче говоритимемо про пародійні переклади-адаптації, переспіви та "переложенія" докладніше, зауважимо, що під "адаптацією" в перекладознавстві виступають декілька різновидів мовно-культурної трансформації. Це може бути обробка тексту, спрямована на спрощення його змісту та форми для пристосування до потреб читачів, які не готові до знайомства з ним в оригінальному вигляді [10, с. 12], або ж "звуження лексикону і граматики" [13] для потреб вивчаючих іноземні мови, для адаптування дорослої літератури для дітей [4] та ін. Українська дослідниця В. Демецька слушно зауважує, що будь-який адекватний переклад включає адаптацію, лише її ступінь може бути різним. Для наших цілей ми розумітимемо адаптацію наближено до визначення вільної варіації, яке надає О. Дзера: запозичення одного-двох смислових макрокомпонентів тексту-джерела, на основі яких вибудовується нова текстова структура [5, с. 15]. Під "переложеніями" або "переказами" розуміються "адаптовані переклади" [10, с. 13] високого ступеня доместикації, що були популярні у XVIII столітті. Зазвичай під "переспівом" або "перекладом-ремінісценцією" розуміють "художній поетичний текст, створений під впливом першотексту та з використанням його змісту і/або форми, але такий, що подається як авторський твір без посилання на першоджерело" [10, с. 149] (*курсив наш* – С.Д.). О. Дзера доповнює, що "для переспіву характерний метод транспозиції, переведення оригінальних смислових одиниць у

етномовні компоненти, що відображають цільову мовну картину світу та змінюють інтенціональне спрямування тексту на актуальне для цільового читача" [5, с. 12].

Твір І. Котляревського продовжує традицію "переспівів-перекладень" та може вважатися перекладом, як про це наголошує й І. Франко в "Нарисі історії римської літератури" 1921 року [15, с. 50], і Р. Зорівчак, і М. Москаленко, і І. Корунець, який називає "Енеїду" чи не найяскравішим прикладом доместикації [7]. Як підкреслює Р. Зорівчак, "Енеїда" Котляревського заслуговує на окрему ґрунтовну перекладознавчу розвідку, що її, як не дивно, досі не проводилося, хоча вона є ключовою для осмислення основ нової української літератури, історії українського художнього перекладу, питання українізації перекладів, "котляревщини" і бурлеску як літературних явищ [див. 15, с. 50]. Загалом можна відзначити одомашнення як основну стратегію І. Котляревського при створенні адаптації, дотримання сюжетних ходів твору Вергілія, свідоме, традиційне для трагедії поєднання високого й низького, що призводило до комічного ефекту, цілковиту зміну тональності прототексту і трансформацію його естетичної якості.

Бурлескно-трагедійні переклади-адаптації мали відчутне політичне значення у специфічних умовах існування української культури і сприяли розвитку самої цільової мови. Цитуючи Г. Грабовича, "котляревщина" змусила легковажних думати, що "українська муза народилася п'яною", хоча головною рисою цього "жанростилу" була формалізація контрасту з російською мовою" [15, с. 55]. За І. Корунцем, доместикація сюжетів, тематики й засобів зображення сприяла розвитку не тільки мов, а й літератур та мовних засобів, зрештою розвитку виражальних засобів національних мов.

Прийоми, подібні до залучених І. Котляревським, були поширені також і в літературних перекладах-переробках у XIX ст., втім рівень доместикації першотворів різнився – від суцільної, як, наприклад, в інтерпретації твору "Пан та Собака"

("Pan ta Pios") польського поета XVIII ст. І. Красіцького П. Гулаком-Артемовським, до більш помірного одомашнення, де сюжетні ходи могли зберігатися, а адаптація відбувалася на рівні "форми" (колеритні розмовні формули, елементи українського побуту), як, скажімо, наслідування П. Гулаком-Артемовським поеми А. Міцкевича "Пані Твардовська".

Улюбленим жанром для переробок у бурлескній манері залишалися байки, які адаптувалися П. Гулаком-Артемовським, Є. Гребінкою, М. Старицьким, П. Білецьким-Носенком та ін. Принцип адаптування лишався традиційним – зберігалася основна "канва" оповіді, трансформувалися герої та лексико-стилістичні засоби у цільовому тексті, мораль байки актуалізувалася для потреб цільової аудиторії. Додаткового комізму байки набували завдяки сміховому складнику, органічно притаманному українській розмовній мові. І. Корунець підсумовує, що: "при доместикації перекладач/доместикатор вільно вводить нові образи, не обмежуючи і не сковуючи себе суворими рамками оригіналу його змісту, художніми особливостями" [7].

Сприйняття української мови як неодмінно комічної, а перекладів нею як травестій (або ж "котляревщини" у термінах М. Зерова) розділили й переклади з О. Пушкіна, насамперед "Полтава" Є. Гребінки. Хоча твір Є. Гребінки мав і величезну різницю з попередніми перекладами-адаптаціями, адже його текст вийшов 1836 року саме як переклад. На відміну від твору І. Котляревського або ж адаптацій байок Є. Гребінки та П. Гулака-Артемовського, сюжет поеми зі зрозумілих причин не потребував адаптації. Одомашненню піддалися, насамперед, мовні засоби. Характерний, гребінківський, стиль доместикації надовго зробив його переклад одним з найпопулярніших об'єктів анекдотизації, коли цитувалися рядки "швед уже хропе" ("глибокий сон во стане шведа") або ж "у суточки дав Розен драла" ("уходит Розен сквозь теснины"). Перекладачеві закидається застосування невідповідної лексики, змазування пушкінської ідеї, неточність у відтворенні деталей тексту, тобто

неадекватність перекладацьких рішень на всіх рівнях тексту. Втім, постає питання, чи можна застосовувати сучасні критерії якості перекладу до тексту першої третини XIX століття, коли – як зауважує М. Стріха, для читача була важлива не точність передачі смислу і форми першотвору, а "свій малоросійський" аромат" [15, с. 59]. У позитивному світлі бачить гребінківський переклад і М. Новикова, яка зазначає, що він подарував "Полтаві" архетипові глибини притаманного О. Пушкіну жанру казки. Текст Є. Гребінки можна вважати не стільки переробкою поеми О. Пушкіна, скільки реставрацією: "під фасадом барочної садиби виступає забута казкова першоструктура" [11, с. 23]. М. Рильський приєднується до другого погляду у своїй перекладознавчій праці "Чехов по-українському" і підсумовує природу українських перекладів-травестій: "оті малоросійські напівпереклади, напівтравестії, які давав Гребінка чи Гулак-Артемівський, усе-таки вищі своєю мовною культурою чи принаймні стихією, ніж наші бліді, анемічні, безбарвні, хоч і чесні по-своєму "позаяки" [15, с. 60].

Серед українських літературознавців єдиної думки щодо позитивності або ж негативності пародійного стилю перекладів-переспівів українською впродовж XIX століття вироблено не було. На підтвердження цієї думки М.Стріха наводить на сторінках своєї монографії свідoctва про полеміку між І. Айзенштоком і М. Зеровим, яка точилася вже у XX столітті. Об'єктом дебатів були переспіви Горацієвих (Горація український автор панібратськи назвав Гараськом) од П. Гулаком-Артемівським. М. Зеров трактує переклади однозначно негативно, підсумовуючи риси, за якими вони мають належати до травестії: 1) зниження стилю оригіналу, 2) націоналізація імен, 3) внесення українських побутових аксесуарів. М. Стріха додає, що переспів було здійснено розмовним стилем, оскільки високого стилю української мови на той момент просто не існувало. Аналогічний погляд поділяє й Р. Зорівчак, що називає переробки "сумнозвісними", а "відсутність (чи, може, нез'ясованість) „високого" і

„середнього" стилю" перешкодою на шляху розвитку української мови та літератури [6]. Цікаво, що саме стильова невизначеність в українській мові дала змогу І. Айзенштоку дотримуватися протилежної точки зору і наполягати на "серйозності авторового задуму та детальному розробленні образного матеріалу" [див. 15, с. 57]. І. Айзеншток доводить, що переспів П. Гулака-Артемовського не можна вважати трагестією, тому що сучасники цих перекладів не сприймали їх як трагестії (хоча подібна точка зору викликає подив, зважаючи навіть на саму назву од в україномовному варіанті). Отже, можна припустити, що сприйняття перекладів-переспівів як пародій (трагестій) може відрізнятись в діахронічній та синхронічній перспективах незважаючи на їхнє, здавалося б, однозначно комічне звучання. Причиною можуть виявитися особливості еволюції, притаманні певній мові.

На тлі свідомих перекладів-адаптацій – нехай і неоднозначних за тлумаченням – існували й такі, що їх можна вважати провальними. В цьому випадку доместикація не стала новим надбанням перекладача і національної літератури. Такі тексти перетворювалися на пародії, але в іншому, негативному сенсі цього слова. Йдеться про випадки, коли доместикаційні національні елементи мови перекладу необґрунтовано, силоміць накидаються на лексико-стилістичний "каркас" першотексту. Прикладом невдалого перекладу-адаптації видається Гомерова "Іліада" С. Руданського, де, серед іншого, натрапляємо на такі патронімічні імена з характерними для української мови морфемами -енко/-енко: наприклад, замість Ахілла, сина Пелея, тут читаємо про "Піленька Ахілла". Можна припустити, що й у середині XIX сторіччя подібна доместикація викликала у читачів почуття чужорідності таких елементів у тексті, недоречності своєрідних екзотизмів.

Кажучи про власне переклад на початковому етапі його становлення в Україні, О. Дзера наводить приклад поезій Байрона у перекладі М. Костомарова, де спостерігаються не пристосування елементів ВТ до культури-реципієнта, характерні

.....

для переспіву, а "ізоморфізм біблійно-символічних компонентів та етномовних компонентів цільової мови на денотативному і конотативному рівнях" [5, с. 14]. Новаторський підхід до перекладу відчувається також у творчості Л. Боровиковського. В пушкінському вірші "Два ворони" (що, у свою чергу, є переспівом шотландської народної балади) шотландську образність О. Пушкін передає образами, характерними для російського фольклору: "богатыри", "чисто поле", "хозяйка молодая". В перекладі Л. Боровиковського пушкінські образи відтворюються через українські "козак", "козачка молода", "орда", тобто загалом фольклор передається фольклором. Хоча на сучасний погляд перекладача подібне одомашнення видається занадтим, у XIX столітті перекладацька настанова делікатного ставлення до авторської інтенції, збереження тих самих прийомів, які бачимо в оригіналі, став новаторським, подолавши інтегрований в українську мову "пародійний" стереотип. Цитуючи М. Стріху, "від Боровиковського бере початок і наша класична перекладацька традиція" [15, с. 63], яку автор прослідковує через М. Старицького і до М. Зерова, М. Рильського та Г. Кочура. Засадничими рисами цієї школи є виваженість, добре вироблений стиль, відмова від надто помітної "українізації" тексту. М. Новикова уточнює, що Г. Кочур у цій традиції був прямим продовжувачем ідей М. Рильського і М. Зерова.

До другої, "барокової" традиції дослідник відносить, серед інших, М. Лукаша і А. Перепадю. Тут можливий набагато вищий рівень експериментаторства, зрушення у лексичній тканині, часо-просторові зміщення, українізація реалій [15, с. 91]. Таку ж думку поділяє й М. Новикова, яка називає фольклор, барокальну європейську вченість і "маргінально-бурлескну повінь" пластами, що жили творчість М. Лукаша [11, с. 44]. Іншими словами, школа Лукаша-Перепаді ближча саме до пародійно-переспівного напрямку в українській літературі. Обидві традиції перекладу оформилися у 1970-х роках, коли поновилися спроби розбудови української нації.

З розвитком теорії перекладу еволюціонували й відносини пародії та перекладу. У XX столітті, коли важливими чинниками адекватності перекладу був баланс між відповідністю оригіналові та рівноцінністю комунікативного ефекту, створенного вихідним та цільовим текстами, вільні переклади, характерні для XIX століття, які самі по собі ставали пародіями на першотекст, вже не представлялися можливими. Відтак, якісний переклад не міг стати пародією на першоджерело, а його пародійність походила від пародійності самого оригіналу. Цікаво звернутися до двох найвідоміших пародійних романів минулих часів - "Дон Кіхота" М. Сервантеса та "Таргантюа і Пантагрюеля" Ф. Рабле, аби дослідити прийоми, за допомогою яких створювалася їхня пародійна спрямованість, та яким чином пародійна складова частина відтворювалася в перекладах.

Як зауважує С. Дентіс, в епоху між Середньовіччям і Новим часом по всій Європі йшла активна боротьба з аристократично-військовою кастою, що відбилася у романі "Дон Кіхот" М. Сервантеса [17, с. 57]. У пролозі автор пояснює, що його твір – атака на лицарські романи "Амадіс Галльський" та "Пальмерин Англійський". Пародійна природа роману розкривається ще в сонетах, які передують основному текстові. Сервантес дописав сонети вже після закінчення роботи над романом, адже у ті часи твори, що не мали промовистої бібліографії, цитат з античної класики і хвальних сонетів на початку, не могли вважатися вартими уваги читачтва. Таким чином, "Дон Кіхот" стає не лише пародією на жанр лицарського роману, а також і на усталені прийоми літератури Ренесансу, що перетворилися у той час на штампи. Втім, основним своїм завданням М. Сервантес вважав розвінчати лицарський роман, висміяти нагромаджені у ньому небилиці та викликати у читача відразу до вигаданих нісенітних історій. Аби досягти цієї мети потрібно було виділити найхарактерніші риси лицарського роману (структуру оповіді, композицію та сюжетні ходи, середовища, де знаходився лицар тощо). Одним із механізмів створення пародії було "приземлення" традиційних сюжетів

лицарської оповіді, що демонструє їхню несправжність, відірваність від реального життя – романтизовані умовні образи і пригоди "перекладаються" мовою щоденної прози, і тоді казкові велетні стають вітряками, військо могутнього чародія – стадом баранів тощо" [12]. Всі ці елементи перетворилися на каркас твору, але з точки зору перекладу нас у першу чергу цікавлять саме лексико-стилістичні прийоми, за допомогою яких досягається пародійність романного дискурсу, і способи їхнього відтворення у цільовому тексті.

Такі прийоми назагал можна розділити на дві групи:

1) комічно-пародійний ефект досягається на лексико-граматичному рівні завдяки застосуванню авторських **неологізмів** або ж піднесеної **архаїчної** лексики, що контрастує з просторічними зворотами. За аналогією з терміном "інтертекстуальна пародія" таку пародію можна назвати "*інтратекстуальною*", адже – попри її беззаперечну алюзивність на вертикальний контекст твору – все ж таки вона твориться на мікрорівні твору через морфологічні трансформації або ж через контрастивність на лексичному рівні.

Для створення неологізмів письменник додає суфікси найвищого ступеня прикметників до власних імен та іменників: *Quijotísimo, dueñísima, dolorosísima тощо* (М.Сervantes). Як відмічає В. Виноградов, вводячи їх до мовлення героїв, М. Сервантес пародіює куртуазне мовлення лицарських романів [3, с.136].

Автор українського перекладу М. Лукаш наслідує той самий алгоритм для створення своїх неологізмів – обігруються не лише іменники, а й прислівники та відносні прикметники, що звучать у подібній ситуації піднесено-куртуазно, але водночас й підкреслено недоладно, а відтак комічно: *найпренепорочніший, найпреламанчіший, преготові тощо* (М. Сервантес).

Іншим засобом досягнення пародійності є залучення **піднесеної лексики та архаїзмів**. Піднесеною лексикою М. Сервантес демонструє контраст між "високим штилем" мовлення Дон Кіхота, що він його позичає з лицарських

романів, і дійсністю, реальним життям простих селян з нічим не прикметної Ла Манчі. Авторський ідіолект, сповнений просторічних форм, підкреслює іронічне ставлення оповідача до героя. Український перекладач знаходить влучні еквіваленти для архаїзмів М. Сервантеса: випадає і *подобає, статися* рицарем, блукати *кінно і оружно, поборювати* кривди, *окрити* ймення своє *несмертельною славою* (М. Сервантес). У своїй книзі "Перевод – искусство" російський перекладач М. Любимов ділиться прийомами перекладу архаїзмів. Перекладаючи автора певної епохи, він читає російських письменників тієї ж епохи, всотує атмосферу того часу, мовленнєві звороти, характерну лексику. Відчуття атмосфери епохи допомагає зробити переклад повноцінним, а не скелетоподібним, однак, необхідно уникати слів та зворотів, що визивають асоціації з певним автором або твором, а також пильнувати за тим, щоб архаїчна лексика залишалася зрозумілою для сучасного читача, не створювати перешкод для її розуміння, щоби читачеві не треба було звертатися до спеціалізованого словника [9]. М. Лукаш майстерно слідує принципам, з одного боку, передаючи дух роману у перекладах, а з іншого, не ускладнюючи його сприйняття читачем.

2) "*Интертекстуальна*" пародія, коли автор практично дослівно цитує цілі речення, характерні для стилістики лицарської оповіді, де піднесена лексика за ступенем своєї романтизації явищ природи може посперечатися з образністю Гомера: тут і *рожеволиций Аполлон, ніжнотонна медоплинна гармонія, румяна Аврора* (М. Сервантес).

Як і у попередніх прикладах, карикатурне сприйняття підсилюється невідповідністю місцевості та її мешканців піднесеному стилю. Перекладачі наслідують пишномовний стиль першотвору через поширені речення і складні прикметники, характерні для перекладів епічної поетики, передусім, творів Гомера.

Подібно до М. Сервантеса у творі Ф. Рабле простежується як жанрова – або ж *інтертекстуальна* – пародія (на хроніки,

літургії, молитви, епітафії, граматики, давньогрецькі міфи та "Одіссею" Гомера), так і пародіювання окремих елементів і структур мовлення. У романі "священна мова" знижується через пародійну трансформацію. Причиною глузування Ф. Рабле з класичної латини була ситуація, характерна для епохи Відродження, коли відбувалося зіткнення класичної латини (яка виявлялася "затісною" для нових реалій XVI століття) і "народної" латини Середньовіччя [1, с. 443]. Пародія твориться як на рівні сюжету і композиції, так і на лексико-синтаксичному рівні, який передусім цікавий саме з огляду на особливості перекладу.

Інтратекстуальна пародія може будуватися на вживанні **оказіональних слів**, які створювалися Ф. Рабле для найменування фантастичних предметів та дій, пародіювання елементів мовлення, або ж просто заради самого словотворення, словесної гри. Пародійна функція okazіоналізмів розкривається передусім в сатиричних пасажах, спрямованих проти латинізаторів французької мови.

Ф. Рабле латинізує свою оповідь декількома шляхами: 1) через введення до тексту латинських слів, 2) шляхом створення okazіоналізмів з французькою основою і латинськими афіксами; 3) шляхом "реставрації" у французьких словах первісного смислу їхніх латинських прародичів 4) шляхом використання певних архаїзмів.

За спостереженнями В. Виноградова, в російськомовній традиції застосовувалися такі ж прийоми для пародіювання "дворянської французоманії" - російська змішувалася з французькими словами і виразами, а "латинські мовні елементи традиційно включалися до пародій на мовлення вихованців духовних семінарій" [3, с. 134]. Не дивно, що майстерність у залученні пародійно-травестійних прийомів притаманна передусім письменникам, що формувалися саме на українських землях, на тлі багатой народними сміховими традиціями української культури. Тут варто пригадати й гоголівські "Вечера на хуторі близ Диканьки" і школяра-латиніста, який забув рідну

мову, навчаючись грамоти у якогось дячка. Всі слова у нього закінчувались на –ус: "лопатус", "бабус" тощо. Г. Квітка-Основ'яненко у своїй російськомовній повісті "Пан Халявський" залучає ті ж тактики пародіювання, а об'єктом пародії традиційно стає дяк Галушкинський, чие мовлення пародіюється за допомогою старо- та церковнослов'янізмів, характерних синтаксичних структур, макаронічної мови: "Домине Павлуся! Не могентус украдентус сиеус вишнезентус для вечерицентус?" (Г. Квітка-Основ'яненко).

Прикметно, що й І. Котляревський використовував у "Енеїді" прийоми пародіювання, спільні з творами М. Сервантеса і Ф. Рабле: елементи церковнослов'янської та латини (транскрибованої кирилицею), макаронічну мову (суміш українських і латинських чи псевдолатинських елементів) тощо.

У своєму тексті український перекладач А. Перепадя творчо залучає вітчизняні традиції пародіювання, які для твору Ф. Рабле звучать цілком доречно і вдало відтворюють авторський задум. У перекладах можна виділити такі прийоми відображення латиноподібних okazіоналізмів:

- транскрибування латинських слів;
- створення okazіональних складених слів: *візитуємо, суплікуєм, окостис, посланус*;
- словотворення складених прикметників та іменників за моделями, що ними користувалися В. Жуковський і М. Гнедич у перекладах Гомера (*шлемоблещущий Гектор, тучегонитель Зевс*). Подібні епітети залучаються як Ф. Рабле, так і М. Сервантесом для своїх пародійних епізодів, оскільки з легкістю набувають комічного звучання у будь-якому контексті, не пов'язаному з піднесеним дискурсом античного епосу;
- використання архаїзмів: *спадень, челядь тощо* (Ф. Рабле).

Гнучка і надзвичайно "креативна" манера пародіювання Ф. Рабле наділила і перекладачів багатющим потенціалом для словотворчості, аби досягнути як функціональної, так і семантичної адекватності вихідному тексту. Словесне буйство роману Ф. Рабле дозволило А. Перепаді виявити мовну

.....

віртуозність та експериментаторство, які є засадничими для його творчого підходу. Втім, сам майстер зауважував, що ідеального перекладача Ф. Рабле бачить в особі саме М. Лукаша [14].

Коментуючи переклад М. Лукаша "Мадам Боварі", А. Перепада так висловився про творчий підхід перекладача "... він показав, що мертвої лексики нема, [він] вернув мові смак, аромат, первородство, повнокровність, самоцінність і самодостатність, красу і велич. Словом, зреформував її, зреформував завдяки наближенню до лексики і синтаксису народної творчості, несподіваному перегуку чужого з найпитомішим, своїм, завдяки такому феномену, коли перекладна фраза озивається рядком Кобзаря, Котляревського, народної пісні чи думи" [14].

Попри незаперечну перекладацьку віртуозність М. Лукаша, його бароковий стиль перекладу не можна вважати універсальним. Блискуче знання рідної мови, бажання продемонструвати в найкращому світлі увесь її безкрайній потенціал, звертання до ресурсів фольклору та народної поетики часом грало й не на користь визнаного майстра. Якщо оригінал не дає на те жодних підстав, заниження стилю просторіччям чи субстандартними елементами може спотворити авторську інтенцію та дезорієнтувати читача перекладу. Прикладом невиправданої доместикації можна вважати переклад бернсового „My heart in the Highland”, створений М. Лукашем. Тут шотландські реалії перетворюються на суто українські: Highland - на "верховину", а шотландський олень – на "сокола": *"Моє серце <...> в верховині соколом буя"* (Р. Бернс), а переклад більше нагадує переспів.

Так само й талант А. Перепаді, який віртуозно поєднує високу і низьку стилістику, фольклор та книжну лексику ідеально пасує для перекладів пародійних творів, які вирізняються високим ступенем експериментаторства, мовних ігор, жартів, тобто "карнавалізації" в термінах М. Бахтіна. Характер творчого підходу А. Перепаді пояснює успіх його перекладу "Дон Кіхота" (що він його завершив після

М. Лукаша) та "Гаргантюа та Пантагрюеля". Якнайкраще А. Перепада працює "з текстами чи то просто славетними своїми "стилістичними вибrikeами", чи то написаними неусталеною ще, далекою від пізнішого академізму мовою" [16].

Отже, шляхи відтворення пародійного складника у класичних романах свідчать про те, що вони залежать передусім від типу пародії. Якщо це "інтратекстуальна" пародія, яка досягається лексико-стилістичними засобами, у завдання перекладача входить винайти функціонально і семантично адекватні лексико-стилістичні засоби у ЦМ, а також розрізнити тональності дискурсів пародії та авторського слова, аби правильно визначити їхні межі. Творчі стратегії М. Лукаша і А. Перепаді свідчать про висококреативний підхід у досягненні функціональної та семантичної адекватності друготексту, до якого перекладачі залучають багаті бурлескно-травестійні традиції пародіювання з класичних творів української та російської літератури. Якщо ж йдеться про "інтертекстуальну" пародію, то найвдалішою тактикою перекладу вдається функціональна подібність, де на перший план виходить прагматична, а не лексико-семантична, складова перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М.М. Бахтин. – М. : "Художественная литература", 1975. – 504 с.
2. Бовсунівська Т.В. Українська бурлескно-травестійна література першої половини XIX століття (в аспекті функціонування комічного) : навчальний посібник / Т.В. Бовсунівська – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2006. – 178 с.
3. Виноградов В. С. О характере и восприятии пародийного начала в романе "Дон Кихот" / В. С. Виноградов // Сервантесовские чтения. – Л. : Наука, 1988. – С. 106-116.
4. Демецька В.В. Адаптація як поняття перекладознавства і культурології [Електронний ресурс] / В.В. Демецька. – Режим доступу : [http://visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2007/1\(102_2\)/19_Demetska.pdf](http://visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2007/1(102_2)/19_Demetska.pdf)

5. Дзера О. В. Індивідуально-авторське трактування біблійних мотивів як перекладознавча проблема (на матеріалі українських перекладів творів Дж. Г. Байрона) : автореф .дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 "Перекладознавство" / Дзера Оксана Василівна ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 1999. – 21 с.
6. Зорівчак Р.П. Український художній переклад як націєтворчий чинник [Електронний ресурс] / Роксоляна Зорівчак // Літературна Україна, 13.01.2005. – Режим доступу : <http://odes-transl.com/index.php?page=zorivchak-r-nation>
7. Корунець Ілько. Доместикація як спосіб збагачення національних мов та літератур [Електронний ресурс] / Ілько Корунець // Всесвіт. – 2012. – № 5-6. – С. 177-187. – Режим доступу : http://www.vsesvit-journal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=984&Itemid=4
8. Кузенко Г.М. З історії українського перекладу [Електронний ресурс] / Г.М. Кузенко. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/29_NIOXXI_2012/Philologia/6_117859.doc.hht
9. Любимов Н. Перевод – искусство / Николай Любимов. – М. : "Советская Россия", 1982. – 127 с.
10. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь / Л.Л. Нелюбин. – 3-е изд., перераб. – М. : Флинта, 2003. – 318 с.
11. Новикова М.О. Міфи та місія / Марина Новикова. – К. : Дух і літера, 2005. – 432 с.
12. Пуришев Б.И. Литература эпохи Возрождения : курс лекций / Б.И. Пуришев. – М. : Высшая школа, 1996. – 366 с.
13. Радчук В.Д. Протей чи Янус? [Електронний ресурс] / Віталій Радчук // Донецький Вісник Наукового товариства ім. Шевченка. – Режим доступу : ukrlife.org/main/cxid/1protey.doc
14. Савчин В. Лукашіана Анатолія Перепаді [Електронний ресурс] / Валентина Савчин // Всесвіт, 2011. – Вип. 11-12. – С. 215-221. – Режим доступу : http://www.vsesvit-journal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=938&Itemid=41
15. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням / Максим Стріха. – К. : Факт – Наш час, 2006. – 344 с.
16. Стріха М. Майстри теж хиблять [Електронний ресурс] / Максим Стріха // Всесвіт. – 2008. – Вип. 3-4. – Режим доступу : http://www.vsesvit-journal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=438&Itemid=41

17. Dentith S. Parody. The New Critical Idiom / Simon Dentith. – Routledge, 2002. – 224 p.

Аналізовані джерела художньої літератури

(Р.Бернз) Бернз Р. Моє серце в верховині [Електронний ресурс] / Роберт Бернз ; пер. з англ. М. Лукаш // Від Бокаччо до Аполлінера. Переклади. – К. : Дніпро, 1990. – Режим доступу : http://www.ae-lib.org.ua/texts-c/burns__verses__ua.htm

(Г.Квітка-Оснoв'яненко) Квітка-Оснoв'яненко Г. Пан Халаявський [Електронний ресурс] / Г. Квітка-Оснoв'яненко. – Режим доступу : <http://www.ukreclassic.com.ua/katalog/k/kvitka-osnov-yanenko-grigorij/258-grigorij-kvitka-osnov-yanenko-pan-khalyavskij?showall=1>

(Ф.Рабле) Рабле Ф. Гаргантюа та Пантагрюель / Франсуа Рабле ; пер. зі старофранц. А. Перепадя. – Львів : Кальварія, 2004. - Т.1, кн. 1-3. - Л. : Кальварія, 584 с. Т.2, кн. 4-5. - Л. : Кальварія, 581 с.

(М.Сервантес) Сервантес Сааведра Мігель де. Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі / Мігель де Сервантес Сааведра ; пер. з іспан. М. Лукаш. – К. : Дніпро, 1995. – 704 с.

(М.Cervantes) Cervantes M. El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha / Miguel de Cervantes. - La Habana : Instituto Cubano del Libro, 1972. - 901 p.

REFERENCES

1. Bakhtin M.M. Voprosy literatury i estetiki. Issledovaniya raznykh let / M.M. Bakhtin. – М. : "Khudozhestvennaya literatura", 1975. – 504 s.

2. Bovsunivska T.V. Ukrayinska burleskno-travestiyna literature pershoyi polovyny XIX stolittya (v aspekti funktsionuvannya komichnoho) : navchalnyi posibnyk / T.V. Bovsunivska – К. : Vydavnycho-poligrafichnyi tsentr "Kyivskiy universytet", 2006. – 178 s.

3. Vinogradov V.S. O kharaktere i vospriyatiy parodiynogo nachala v romane 'Don Kikhot' / V. S. Vinogradov // Servantesovskiye chteniya. – L : Nauka, 1988. – S. 106-116.

4. Demetska V.V. Adaptatsiya yak ponyattya perekladoznavstva i kulturolohii [Elektronniy resurs] / V. V. Demetska. – Rezhym dostupu : [http://visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2007/1\(102_2\)/19_Demetska.pdf](http://visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2007/1(102_2)/19_Demetska.pdf)

5. Dzera O.V. Indyvidualno-avtorske traktuvannya bibliynykh motyviv yak perekladoznavcha problema (na materialy ukrayinskih perekladiv tvoriv

G.Bayrona) : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk : spetz. 10.02.16 "Perekladoznavstvo" / Dzera Oksana Vasylyvna ; Kyiv. nats. Un-t im. T.Shevchenka. – K., 1999. – 21 s.

6. Zorivchak R.P. Ukrayinskiy khudozhniy pereklad yak natsiyetvorchiy chynnyk [Elektronniy resurs] / Roksolyana Zorivchak // Literaturna Ukrayina, 13.01.2005. – Rezhym dostupu : <http://odes-transl.com/index.php?page=zorivchak-r-nation>

7. Korunets Ilko. Domestykatsiya yak sposib zbagachennya natsionalnykh mov ta literatur [Elektronniy resurs] / Ilko Korunets // Vsesvit. – 2012. – № 5-6. – S. 177-187. – Rezhym dostupu : http://www.vsesvit-journal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=984&Itemid=4

8. Kuzenko G.M. Z istoriyi ukrayinskoho perekladu [Elektronniy resurs] / G.M. Kuzenko. – Rezhym dostupu : http://www.rusnauka.com/29_NIOXXI_2012/Philologia/6_117859.doc.htm

9. Lyubimov N. Perevod - iskusstvo / Nikolay Lyubimov. – M. : "Sovetskaya Rossiya", 1982. – 127 s.

10. Nelyubin L.L. Tolkoviy perevodovedchskiy slovar / L.L. Nelyubin. – 3-e izd., pererab. – M. : Flinta, 2003. – 318 s.

11. Novikova M. O. Mify ta misiya / Maryna Novikova. – K. : Dukh I litera, 2005. – 432 s.

12. Puryshch B.I. Literatura epokhi Vozrozhdeniya : kurs lektsiy / B.I. Puryshch. – M. : Vysshaya shkola, 1996. – 366 s.

13. Radchuk V.D. Protey chy Yanus? [Elektronniy resurs] / Vitaliy Radchuk // Donetskyy visnyk Naukovoho tovarystva im. Shevchenka. – Rezhym dostupu : ukrlife.org/main/cxid/1protey.doc

14. Savchyn V. Lukashiana Anatolya Perepadi [Elektronniy resurs] / Valentyna Savchyn // Vsesvit, 2011. – Vyp. 11-12. – S. 215-221. – Rezhym dostupu : http://www.vsesvit-journal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=938&Itemid=41

15. Strikha M. Ukrayinskiy khudozhniy pereklad: mizh literaturoyu i natsiyetvorennyam / Maksym Strikha. – K. : Fakt – Nash chas, 2006. – 344 s.

16. Strikha M. Maystry tezh khyblyat [Elektronniy resurs] / Maksym Strikha // Vsesvit. – 2008. – Vyp. 3-4. – Rezhym dostupu : http://vsesvit-journal.com/index.php?option=com_content&task=view&id=438&Itemid=41

17. Dentith S. Parody. The New Critical Idiom / Simon Dentith. – Routledge, 2002. – 224 p.

Analizovani dzherela khudozhnyoi literatury

(R.Bernz) Bernz R. Moye sertse u verkhovyni [Elektronniy resurs] / Robert Bernz ; per. z angl. M. Lukash // Vid Bokacho do Apollinera. Pereklady. – K. : Dnipro, 1990. – Rezhym dostupu : http://www.ae-lib.org.ua/texts-c/burns__verses__ua.htm

(H.Kvitka-Osnovyanenko) Kvitka-Osnovyanenko H. Pan Khalyavskiy[Elektronniy resurs] /H. .Kvitka-Osnovyanenko. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrclassic.com.ua/katalog/k/kvitka-osnov-yanenko-grigorij/258-grigorij-kvitka-osnov-yanenko-pan-khalyavskij?showall=1>

(F.Rable) Rable F. Gargantua ta Pantagruel / Fransua Rable ; per. zi storofrants. A. Perepadya. – Lviv : Kalvariya, 2004. - T.1, kn. 1-3. - L. : Kalvariya, 584 s. T.2, kn. 4-5. - L. : Kalvariya, 581 s.

(M.Servantes) Servantes Saavedra Migel de. Premudriy hidalgo Don Kikhot z Lamanchi / Migel de Servantes Saavedra ; per. z ispan. M. Lukash. – K. : Dnipro, 1995. – 704 s.

(M.Cervantes) Cervantes M. El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha / Miguel de Cervantes. - La Habana : Instituto Cubano del Libro, 1972. – 901 p.

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО ЛІНГВІСТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Del Gaudio S.	
The concept of "dialect" in the east slavic dialectological tradition and in western european languages	7
Семашко Т.Ф.	
Феномен стереотипу крізь призму лінгво-філософського осмислення	21
Пахолок З.О.	
Реалізація категорії повторюваності в українській мові.....	32
Палатовська О.В.	
Синтаксис в антропоцентричному вимірі новітньої лінгвістики.....	52
Сторожук Х.В.	
Українська наукова традиція вивчення мовного субстрату .	65

МЕДІЙНА ПРОБЛЕМАТИКА В МОДЕРНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Шевченко Л.І.	
Інтертекстуальність у медіа: дослідницький ресурс категорії	79
Дергач Д.В.	
Scientific interpretation of the information media genres	87
Сизонов Д.Ю.	
Стилістичний потенціал сучасної фразеології в українських мас-медіа	98
Булах М.Б.	
Синонімізація перифрастичних конструкцій у мас-медіа: семантичний аспект	107
Доканін Ю.Л.	
Лінгвостилістичні особливості текстів соціальної реклами: заголовки	116

Іщенко Т.В.	
Вербальні та невербальні засоби впливу у сучасних політичних текстах	128
Фещук О.О.	
Стилістичні функції слоганів зовнішньої рекламих	142

АВТОРСЬКА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПАРАДИГМ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Шпинта Г.М.	
Лінгвістична інтерпретація медійних перифразів як стилістичного ресурсу.....	152
Моїсєєнко О.Ю.	
Взаємодія ментального простору глобальної лінгвокультури та етнолінгвокультурного ментального простору у вербалізації англійською мовою концепту Marriage в контексті Східної Африки	160
Жовта Н.М.	
Інтердисциплінарні виміри дослідження мови української чарівної казки.....	174
Корольова Н.О.	
Лексико-семантичний аспект відображення поняття ordnung (порядок) у творах Томаса Манна	185
Половинкіна М.І.	
Особливості польських лексем на позначення рожевого кольору	200
Даниліна С.Ю.	
Вплив бурлескно-травестійної літературної традиції на переклад класичних пародійних романів	208

CONTENTS

THEORETICAL QUESTIONS OF MODERN LINGUISTIC DISCOURSE

Del Gaudio S.	
The concept of "dialect" in the east slavic dialectological tradition and in western european languages	7
Semashko T.F.	
Linguistic-philosophical understanding of stereotype.....	21
Pakholok Z.O.	
Realization of the repetition category in ukrainian language	32
Palatovska O.V.	
Syntax in anthropocentric terms of modern linguistics	52
Storozhuk Kh.V.	
Ukrainian scientific tradition of substratological studies	65

MASS MEDIA ISSUES IN THE MODERN LINGUISTICS

Shevchenko L.I.	
Ukrainian scientific tradition of substratological studies	79
Dergach D.V.	
Scientific interpretation of the information media genres	87
Syzonov D.Y.	
The stylistic potential of modern phraseology in ukrainian media.....	98
Bulakh M.B.	
The synonymization of periphrastic constructions in the media: semantic aspect.....	107
Dokanin Y.L.	
Linguistic and stylistic peculiarities of social advertising texts: the titles	116
Ishchenko T.V.	
Manipulative potential of verbal and non-verbal means of modern political texts	128
Feschuk O.O.	
Stylistic functions of the outdoor advertising slogans.....	142

AUTHOR'S INTERPRETATION
OF THE RESEARCH PARADIGMES
IN UKRAINIAN LINGUISTICS

Shpynta G.M.	
Linguistic status of affixoid-elements in the latin zoological nomenclature	152
Moisejenko O.Y.	
Interaction of the mental space of the global linguaculture and ethnolinguacultural mental space in the verbalization in english of the concept of <i>marriage</i> in the context of East Africa.....	160
Zhovta N.M.	
Interdisciplinary dimensions of the ukrainian fairy tale language studies.....	174
Koroliova N.O.	
Lexical-semantical aspect of the reflection of the concept ordnung (order) in the works of Thomas Mann.....	185
Polovynkina M.I.	
The features of the polish lexemes which denote pink color.....	200
Danilina S.Yu.	
The effect of burlesque and travesty literary tradition on the translation of classic parody novels.....	208

СОДЕРЖАНИЕ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ СОВРЕМЕННОГО ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

Дель Гаудио С.	
The concept of "dialect" in the east slavic dialectological tradition and in western european languages	7
Семашко Т.Ф.	
Феномен стереотипа сквозь призму лингво-философского осмысления	21
Пахолок З.А.	
Реализация категория повторяемости в русском языке.....	32
Палатовская Е.В.	
Синтаксис в антропоцентрическом измерении новейшей лингвистики	52
Сторожук К.В.	
Украинская научная традиция изучения языкового субстрата....	65

МЕДИЙНАЯ ПРОБЛЕМАТИКА В СОВРЕМЕННОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

Шевченко Л.И.	
Украинская научная традиция изучения языкового субстрата....	79
Дергач Д.В.	
Научная интерпретация информационных медиажанров	87
Сизонов Д.Ю.	
Стилистический потенциал современной фразеологии в украинских масс-медиа.....	98
Булах М.Б.	
Синонимизация перифрастических конструкций в масс- медиа: семантический аспект	107
Доканин Ю.Л.	
Лингвостилистические особенности текстов социальной рекламы: заголовки	116

Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика
.....

Ищенко Т.В.

Вербальные и невербальные средства влияния в современных политических текстах..... 128

Фещук О.О.

Стилистические функции слоганов наружной рекламы 142

АВТОРСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ ПАРАДИГМ
В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ

Шпинта Г.М.

Лингвистический статус аффиксоидов в латиноязычной зоологической номенклатуре 152

Моисеенко Е.Ю.

Взаимодействие ментального пространства глобальной лингвокультуры и ментального пространства этнолингвокультуры в вербализации на английском языке концепта marriage в контексте Восточной Африки 160

Жовта Н.М.

Междисциплинарные измерения исследований языка украинской волшебной сказки 174

Королёва Н.А.

Лексико-семантический аспект отражение понятия Ordnung (порядок) в произведениях Томаса Манна..... 185

Половинкина М.И.

Особенности польских лексем, обозначающих розовый цвет...200

Данилина С.Ю.

Влияние бурлескно-травестийной литературной традиции на перевод классических пародийных романов 208

Кафедра історії та стилістики української мови
Інституту філології

Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

планує публікацію періодичного збірника наукових праць
**"Актуальні проблеми української лінгвістики:
теорія і практика" (випуск № 30)**

Збірник входить до наукометричної бази України.

Збірник входить до Міжнародної наукометричної бази
РІНЦ (Росія) - № 356-06/2014.

Збірник наукових праць є фаховим виданням із дисциплін
філологічного профілю. Постанова Президії ВАК України від
12.06.02 р. № 1-05/6. Бюлетень ВАК України № 9 за 2002 р.

ISSN 2311-2697

Вимоги до публікації:

1. **Текст статті** повинен відповідати чинним вимогам ДАК України та міжнародним науковим стандартам, згідно з якими обов'язковими є такі елементи:

- постановка проблеми в контексті сучасної філологічної науки та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями;
- аналіз найновіших публікацій із теми дослідження;
- визначення раніше не вивчених частин загальної проблеми або напрямків дослідження;
- формулювання мети статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки дослідження й перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі.

2. **Комп'ютерний варіант статті** повинен відповідати таким вимогам:

- шрифт **Times New Roman**;

.....

3. Матеріали подавати в такій послідовності (відповідно у трьох інформаційних блоках — українському, англійському й російському):

- 236

.....

відповідному інформаційному блоці (*розмір 10 кеглів, курсив*) в такій послідовності: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, посада / навчання в аспірантурі, докторантурі; структурний підрозділ (факультет / інститут, кафедра); назва навчального закладу чи установи;

– текст статті – через інтервал після назви (**розмір 11 кеглів, міжрядковий інтервал — одинарний**);

– списки літератури подаються через рядок після основного тексту статті в алфавітному порядку в рубриці **ЛІТЕРАТУРА** (**розмір 10 кеглів, міжрядковий інтервал — одинарний**). Література оформляється згідно з чинними бібліографічними вимогами. Необхідно розрізняти наукову літературу та джерела.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ТРАНСЛІТЕРУЄТЬСЯ ЛАТИНИЦЕЮ та подається в рубриці **REFERENCES** після основного списку. Обов'язковим є переклад назви праці, що подається курсивом перед транслітерованим варіантом: Chemerkin S.G. *Ukrainian language in the Internet : extralinguistic, internal and structural processes* [Ukrayinska mova v Interneti : pozamovni ta vnutrishno-strukturni protsesi]. – К., 2009;

– список умовних скорочень назв джерел (за наявності) (**розмір 10 кеглів, міжрядковий інтервал - одинарний**) подається після списку літератури через один інтервал.

Статті подаються до 15 травня 2015 р. до редакційної колегії збірника в електронному та роздрукованому варіантах на кафедру історії та стилістики української мови.

Видання платне. Довідки за телефоном: роб. тел.: 239-33-66 або e-mail: ist_ukr_m@ukr.net

**Department of history and stylistics
of the Ukrainian language
of Institute of philology
of Kyiv national
Taras Shevchenko university
plans to publish periodic
scientific edition
"Actual issues of Ukrainian linguistics:
theory and practice" (vol. 30)**

The edition is included to the scientific database of Ukraine.

**The edition is included to the International scientific database
RISC (Russia) - № 356-06/2014.**

Collection of scientific works is a **professional edition of philological sciences**. Decree of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine, 12.06.02 № 1-05/6. Bulletin of HAC of Ukraine, № 9, 2002.

ISSN 2311-2697

1. *Manuscripts* must meet the applicable requirements of SAC of Ukraine and international standards:

- formulation of the problem in the context of modern philological science, correlated with actual practical tasks;
- analysis of the recent literature on the research topic;
- the definition of previously unexplored aspects of the general problem or any new lines of research;
- formulation of the purpose of article (problem);
- a statement of basic, fundamental research material with the justification of scientific results;
- conclusion of the investigation and the prospect of further scientific analysis of the problem.

2. *A computer version of the article* must meet the following requirements:

- font Times New Roman;
- if the author uses other fonts, it is necessary to propose them in a separate file;

- margin: head — 2.5 cm; tail — 9.54 cm; left — 2.5 cm; right — 6.84 cm;
 - an indentation from the running title: head - 2.75 cm; tail — 9 cm;
 - an indentation — 1.25 cm;
 - line-to-line spacing — single;
 - the citation must be proposed in square brackets, eg.: [5, p. 141], where 5 – is a number of the source in the list of references in alphabetical order, and 141 - the number of page;
 - reference to the source of illustrative material should be used in parentheses, eg.: (I. Franko);
 - distinction between a dash (-) and hyphens (-) and unification of the quotation marks ("");
3. Materials must be accommodated in the following sequence:
- classification index of the Universal Decimal Classification (UDC);
 - title of the article is typed in the middle in capital letters (size 11 points, bold type);
 - annotations in Ukrainian, English and Russian languages; in each of the annotations the author must formulate the keywords (no more than ten words) (size 10 points, italic type). Abstracts submitted in a foreign language should not be a literal translation of basic annotation and should not be less than 1000 symbols (including blanks);
 - information about the author / authors in Ukrainian, English and Russian languages after each of the annotation respectively (size 10 points, italic type) in the following order: first name, middle name (in full), scientific degree, academic status, post / post-graduate studies, doctoral studies; organization department (faculty / institute, department); title of the institution;
 - text of the article - in the interval after the title (size 11 points);
 - lists of literature must be given after the main text of the article in alphabetical order in the rubric **LITERATURE** (size 10 points). References made in accordance with the applicable requirements of bibliographic standards. It is necessary to distinguish the scientific literature and sources. **REFERENCES MUST ALSO BE TRANSLITERATED IN LATIN** and served in the

REFERENCES rubric after the main list of literature. It is necessary to translate the title, which is served in italics type before the transliterated version: Chemerkin S.G *Ukrainian language in the Internet: extralinguistic, internal and structural processes* [Ukrayinska mova v Interneti: pozamovni ta vnutrishno strukturni protsesi]. - K., 2009;

- a list of abbreviations of the sources (if any) (size 10 points) is submitted after the list of references.

The **deadline** of the receiving of the articles – **May 15, 2015**.

The materials must be submitted to the **editorial board** in electronic and printed versions at the department of history and stylistics of the Ukrainian language of Institute of philology of Kyiv national Taras Shevchenko university (01601 Kyiv, bul. Shevchenko, 14, aud. 131, Kyiv National Taras Shevchenko University, Institute of philology, tel. +380 (44) 239-33-66; e-mail: ist_ukr_m@ukr.net)

Кафедра истории и стилистики украинского языка
Института филологии
Киевского национального университета
имени Тараса Шевченко
планирует публикацию периодического
сборника научных трудов
**"Актуальные проблемы украинской лингвистики:
теория и практика" (выпуск № 30)**

Сборник входит в **научнометрическую базу Украины.**

Сборник входит в **Международную научнометрическую базу
РИНЦ (Россия) - № 356-06 / 2014.**

Сборник научных трудов является **специализированным
изданием по дисциплинам филологического профиля.**
Постановление Президиума ВАК Украины от 12.06.02 г.
№ 1-05 / 6. Бюллетень ВАК Украины № 9 за 2002 г.
ISSN 2311-2697

Требования к публикациям:

1. **Текст статьи** должен отвечать действующим требованиям ДАК Украины и международным стандартам, согласно которым обязательными являются следующие элементы:

- постановка проблемы в контексте современной филологической науки, а также ее связь с актуальными практическими задачами;
- анализ последних публикаций по теме исследования;
- определение ранее не изученных аспектов общей проблемы либо новых направлений исследования;
- формулирование цели статьи (постановка задачи);
- изложение основного материала исследования с обоснованием полученных научных результатов;
- выводы исследования и перспектива дальнейшего научного изучения проблемы.

2. **Компьютерный вариант статьи** должен отвечать следующим требованиям:

- шрифт **Times New Roman**;
- если в наборе используются другие шрифты, они подаются отдельным файлом;
- поля: верхнее – 2,5 см; нижнее – 9,54 см; левое – 2,5 см; правое – 6,84 см;
- отступление от колонтитула: сверху – 2,75 см; внизу – 9 см;
- абзацное отступление – 1,25 см;
- междустрочный интервал – одинарный;
- для ссылок на источник цитирования следует использовать квадратные скобки, напр.: [5, с. 141], где 5 – номер источника в списке использованной литературы в алфавитном порядке, а 141 – номер страницы; ссылки на источник иллюстративного материала следует использовать в круглых скобках, напр.: (И. Франко);
- четко разграничивать тире (–) и дефис (-), унифицировать кавычки (" ");

– примеры из давних письменных источников набираются шрифтом **Izhitsa** с сохранением **Ѣ, Ѧ, ѧ, Ѩ, ѫ, Ѭ, ѭ, Ѯ, ѯ, Ѱ, ѱ, Ѵ, ѵ**. Графические варианты написания букв не передаются.

3. Материалы подавать в такой последовательности (соответственно в трех информационных блоках — украинском, английском и русском):

- классификационный индекс Универсальной десятичной классификации (УДК);
- фамилия и инициалы автора подаются слева (*размер 10 кеглей, курсив*);
- название статьи (на украинском, английском и русском языках в каждом из информационных блоков) набирается через строку по центру прописными буквами (**размер 11 кеглей, жирный шрифт**);
- аннотации на украинском, английском и русском языках; в каждой из аннотаций подаются ключевые слова (не более десяти слов) (*размер 10 кеглей, курсив*). Аннотации, представленные на иностранном языке, не должны быть дословным переводом

.....
основной аннотации и должны составлять не менее 1000 знаков (с пробелами);

- информация об авторе / авторах подается на украинском, английском и русском языках после аннотации в соответствующем информационном блоке (*размер 10 кеглей, курсив*) в такой последовательности: фамилия, имя, отчество (полностью), научная степень, ученое звание, должность / обучение в аспирантуре, докторантуре; структурное подразделение (факультет / институт, кафедра); название учебного заведения или учреждения;

- текст статьи — через интервал после названия (**размер 11 кеглей, межстрочный интервал — одинарный**);

– списки литературы подаются через строку после основного текста статьи в алфавитном порядке в рубрике **ЛИТЕРАТУРА** (*размер 10 кеглей*). Литература оформляется в соответствии с действующими библиографическими требованиями. Необходимо различать научную литературу и источники. **СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ ТРАНСЛИТЕРИРУЕТСЯ ЛАТИНИЦЕЙ** и подается в рубрике **REFERENCES** после основного списка. Обязательным является перевод названия труда, которое подается курсивом перед транслитерированным вариантом: Chemerkin S.G. *Ukrainian language in the Internet : extralinguistic, internal and structural processes* [Ukrayinska mova v Interneti : pozamovni ta vnutrishno-strukturni protsesi]. – K., 2009

– список условных сокращений названий источников (при наличии) (*размер 10 кеглей*) подается после списка литературы.

Статьи принимаются до 15 мая 2015 г. в редакционную коллегия сборника в электронном и распечатанном вариантах на кафедре истории и стилистики украинского языка.

Издание платное. Справки по телефону: раб. тел.: +380(44) 239-33-66 или e-mail: ist_ukr_m@ukr.net

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІНГВІСТИКИ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Випуск XXIX

Оригінал-макет підготував Д.В. Дергач

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

Підписано до друку 29.12.14. Формат 60х84/16. Вид. № ФЛ 18-1. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк офсетний. Наклад 300.
Ум. друк. арк. 14,18. Зам. № 214-7304

Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
01601, Київ, б-р Т.Шевченка, 14, кімн. 43
(38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28
Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02